PREFAȚA

Pe cât de limpede apărea cercetătorului materia de tratat în volumul I al acestei lucrări, dar vastă și cu o bibliografie bogată, pe atât de obscură este materia ce constitue obiectul de cercetare al prezentului volum, în care ne-am propus să analizăm elementele nelatine ale limbii române, moștenite dela popoarele stabilite în Peninsula Balcanică înainte și după cucerirea romană a provinciilor dunărene, până la năvălirea Slavilor.

Pe când problema principală pentru acel care studiază elementele latine ale limbii române consistă în modul de alegere și de prezentare a materiei, în tratarea elementelor „balcanice“ ale limbii române dificultatea rezidă în primul rând în determinarea a însuși materialului de studiu. Dacă cercetătorul, la prima vedere, dispune de un vast material de studiu, alcătuit din elemente comune românei și uneia sau mai multor limbi balcanice, el este nevoit să elimine curând o mare parte a acestui material, posibilitatea de a explica unele fapte românești prin criteriul balcanic nerezistând unui examen critic.

Expunerea din volumul de față ar fi fost cu mult mai întinsă, dacă am fi adoptat metoda prezentării n e g a t i v e *a problemelor, pe lângă cea* p o z i t i v ă, *urmată în primul volum al* Istoriei *noastre și în cel de față. Potrivit acestei metode de lucru, am lăsat de o parte, fără a le menționa, o serie de fapte ce nu pot*

figura alături de acelea care constitue materia de studiu a prezentului volum. Cititorul va constata ceea ce lipsește din expunerea noastră, comparând-o cu alte expuneri; volumul cuprinde, prin urmare, numai materialul ce are șanse, după părerea noastră, de a putea fi explicat în mod real prin factorii „balcanici" înfățișați în paginile următoare.

Dificultățile de care se izbește cercetătorul care operează cu elemente atât de nesigure ca materialul de limbă thracă sau illyră vor dispărea o dată cu ameliorarea cunoștințelor noastre în acest domeniu, atunci când vom avea la îndemână un studiu de ansamblu asupra materiei, datorit unui linguist dotat cu spirit critic și armat cu metoda necesară.

In ceea ce ne privește, am renunțat la o serie de apropieri etimologice, propuse de diverși cercetători, în anii din urmă, și am preferat să lăsăm neexplicați unii termeni, socotind că rolul linguistului nu este de a explica totul, ci de a lăsa cercetătorilor ulteriori posibilitatea de a lămuri, prin progresul cunoștințelor noastre, originea termenilor obscuri. Renunțarea aceasta constitue, după părerea noastră, un act de bună metodă; într'adevăr, știința etimologică dispune de reguli ce trebuesc respectate, în detrimentul apropierilor ispititoare, dar nejustificate științificește.

Ușurată în felul acesta de balastul materialului nesigur, expunerea noastră apare scurtă și utilizează un material redus (întreg materialul este înfățișat numai acolo unde prezentarea lui era impusă de natura problemei, v. p. 96 sq., studiul consacrat vocabularului de origine „balcanică" al limbii române). Expunerea propriu zisă a materiei este precedată de o introducere, *în care faptele de limbă sunt plasate în cadrul considerentelor de natură politică, economică și socială proprii a lămuri pe cititor asupra împrejurărilor în care s'a produs împrumutul de termeni, în Peninsula*

Balcanică, și a posibilităților ce le-a avut cutare limbă balcanică de a influența pe celelalte. Prezentarea elementelor de limbă împrumutate dela diverse limbi „balcanice“ este precedată, în fiecare caz în parte, de o scurtă expunere istorică a modului în care s'a efectuat contactul dintre română și limba streină respectivă.

O schiță a capitolelor de aci a fost prezentată auditorilor cursului nostru dela Facultatea de litere din București, în anul școlar 1934-1935. Dar față de expunerea orală, materia prezentului volum a fost sporită, iar prezentarea însăși a problemelor remaniată.

In felul acesta, socotim a fi atins scopul ce ni l-am propus, anume de a oferi cititorului o expunere la curent cu stadiul actual al cercetărilor, într'un domeniu ce așteaptă încă mult dela cercetările ulterioare.

Hărțile ce întovărășesc lucrarea noastră sunt menite să permită orientarea rapidă a cititorului pe teren. Prima hartă înfățișează teritoriul uniunii linguistice balcanice; ea cuprinde o serie de nume de localități, râuri și regiuni, citate în cursul expunerii noastre. Harta a doua reprezintă teritoriul romanizat sud-dunărean, cu o serie de amănunte. A treia lămurește pe cititor asupra repartiției pe teren a dialectelor sârbo-croate și asupra mișcărilor populației respective, în cursul evului mediu. Harta a patra e consacrată imperiului roman, în secolul al IV-lea d. C.; ea înfățișează limitele provinciilor și diocezelor romane după retragerea Romanilor la sudul Dunării. In sfârșit, harta a cincea și ultima prezintă repartiția popoarelor iranice în lumea antică.

Exemplele din albaneză citate în cursul lucrării au fost reproduse în forma în care sunt redate în lucrările respective;

exemplele luate din limba vorbită (v. p. 111 sq.) sunt notate cu ortografia prezentată în tabloul dela p. 9.

D-nii Al. Graur și J. Byck au binevoit să citească întreaga lucrare în manuscris și să revizuiască corecturile volumului.

D. Constantin C. Giurescu a binevoit să redacteze pentru noi nota privitoare la populația românească a Moldovei înainte de descălecat, publicată în corpul lucrării noastre, la p. 80 sq. In felul acesta se lămurește existența unei vechi populații românești în Moldova, peste care s'au suprapus imigranții cu grai rotacizant veniți din părțile Bucovinei și din nord-estul Ardealului.

D-rele Himu, Petrova, Djamo și d. Polena ne-au comunicat materialul de limbă greacă, bulgară și albaneză consemnat mai jos, la pag. 111 sq., și au binevoit să supravegheze reproducerea lui exactă, revizuind câte o corectură a lucrării.

D. C. Racoviță a revizuit și d-sa o corectură și a redactat în întregime indicele dela sfârșitul volumului; îi datorez, de asemenea, lămuriri prețioase privind lucrările scrise în limbi slave.

Prietenilor și tuturor colaboratorilor noștri benevoli le aducem pe această cale sincere și călduroase mulțumiri pentru sprijinul atât de efectiv acordat lucrării noastre.

București, august 1938.

A. R.

NOTAŢIA FONETICĂ

(v. şi vol. I, p. 9)

Albaneza

â	= fr. *an*.
c (sau *ts*)	= dr. *ţ*ară.
ç (sau *tsh*)	= dr. *c*er.
dh	= engl. *th* în *mother*.
dz (sau *x*)	= rom. *dz*i (Moldova).
dzh (sau *xh*)	= it. *g*iorno.
ê	= fr. p*ain*.
ë	= rom. *ă*.
gj	= dr. *gh*iaţă.
î	= *i* nasal.
kj	= dr. *ch*iamă.
l (sau *lj*)	= it. *gl*i.
ll	= *l* velar, ca pol. *ł*.
nj	= it. ba*gn*o.
ô	= fr. b*on*.
rr	= *r* apical vibrat.
sh	= rom. *ş*i.
th	= engl. *th* în *breath*.
ts	= v. *c*.
tsh	= v. *ç*.
û	= *u* nasal.
x	= v. *dz*.
xh	= v. *dzh*.
y	= germ. H*ü*tte.
ŷ	= *ü* nasal.
zh	= dr. *j*oc.

TRANSCRIEREA ALFABETULUI CIRILIC

In transcrierea alfabetului cirilic am aplicat regulele de corespondență ce sunt de o întrebuințare generală astăzi:
ѣ = *ě*. ꙑ = *y*. й = *j*. х = *x*. ц = *c*. ж = *ž*. ш = *š*. ч = *č*. щ = *št*, *šč*.
ѧ = *ę*. ѫ = *ǫ*. ь = *ĭ*. ъ = *ŭ*. ꙗ = *ja*. ю = *ju*.

' indică muierea consoanei precedente.

In rusă: ъ e transcris printr'o apostrofă, când figurează în interiorul cuvântului: съѣздъ = *s'ězd*; la finală, nu e transcris: городъ = *gorod*. ь e redat prin semnul muierii, notat după consoană: день = *den'*.

In bulgară: ъ nu e transcris acolo unde nu are valoare fonetică: градъ = *grad*.

ABREVIAŢIUNI

(v. şi vol. I, p. 10 sq.)

AECO	=	*Archivum Europae centro-orientalis*, dirigé.... par M. E. Lukinich, Budapesta, 1935 sq.
AIN	=	*Universitatea din Cluj. Anuarul Institutului de istorie naţională,* publicat de Alex. Lapedatu şi Ioan Lupaş, Cluj, 1922 sq.
Arch. f. slav. Phil.	=	*Archiv für slavische Philologie,* hgg. v. V. Jagić, Berlin, 1876 sq.
Arch. Rom.	=	*Archivum Romanicum,* diretto da G. Bertoni, Firenze-Geneva, 1917 sq.
A. Arb. St.	=	*Arxiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju,* urednik X. Barić, Belgrad, 1923-1926, 3 vol.
av.	=	avestică (limba iranică a redacţiei sassanide a *Avestei*).
Barić, Albanorum. St.	=	H. Barić, *Albanorumänische Studien,* I. Teil, Sarajevo, 1919.
Berneker, SEW		Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch.* Erster Band : *A-L*; Lieferung 11 (*M*), Heidelberg, 1908-1914.
Brighenti	=	*Dizionario greco-moderno-italiano e italiano-greco-moderno della lingua scritta e parlata,* compilato dal Prof. Eliseo Brighenti. Parte I : *Greco-moderno-italiano*[2], Milano, 1927.
Candrea, Ps. Sch.	=	I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte,* I-II, Bucureşti, 1916.

Capidan, Rom. balc. = Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, Bucureşti, 1936 (Academia Română. *Discursuri de recepţie*, LXVII).

ceh. = cehă.

com. = comunicare orală.

Cordignano = P. Fulvio Cordignano S. J., *Dizionario albanese-italiano e italiano-albanese (il nuovo „Jungg“). Parte albanese-italiana*, Milano, 1934.

dac. = dacă, dacic.

Dečev = D. Detschew, *Die dakischen Pflanzennamen*, Sofia, 1928 (*Godišnik* na Sofijskija Universitet, istoriko-filolog. Fakultet, kniga XXIV, 1).

det. = determinat.

DP = D-l D. P., 23 de ani, născut la Korça (Albania). Studiile la Korça. Venit în România în 1936.

Drăganu, Rom. s. IX-XIV = N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933 (Academia Română. *Studii şi cercetări*, XXI).

Ephem. Dacorom. = *Şcoala Română din Roma. Ephemeris dacoromana. Annuario della Scuola Romena di Roma*, Roma, 1923 sq.

g. = ghegă.

Gamillscheg, Rom. Germ. = Ernst Gamillscheg, *Romania Germanica. Sprach und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*, II, Berlin-Leipzig, 1935.

Geagea = Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuţi, 1931 (extr. din *Codrul Cosminului*, VII).

Giurescu, Ist. Rom., I³ = Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ediţia a III-a, Bucureşti, 1938.

Godin	= Marie Amelie Freiin v. Godin, *Wörterbuch der albanischen und deutschen Sprache*. Bd. I: *Deutsch-albanisch*, Leipzig, 1930.
Hahn, Lex.	= Joh. Georg von Hahn, *Albanesische Studien*, Viena, 1853 (Heft III: *Beiträge zu einem albanesisch-deutschen Lexikon*).
Hatzidakis, Einl.	= G. N. Hatzidakis, *Einleitung, in die neugriechische Grammatik*, Leipzig, 1892.
IF	= *Indogermanische Forschungen*, Zeitschrift für indogermanische Sprach- u. Altertumskunde, begr. v. K. Brugmann u. W. Streitberg, Strassburg, 1892 sq.
IJb.	= *Indogermanisches Jahrbuch*, im Auftrag der indogermanischen Gesellschaft, hgg. v. Alb. Thumb u. W. Streitberg, Strassburg, 1914 sq.
illyr.	= illyră.
Jireček, Alb. in d. Vergang.	= C. Jireček, *Albanien in der Vergangenheit*, în *Illyrisch-albanische Forschungen*, hgg. v. L. v. Thallóczy, I, München-Leipzig, 1916, p. 63 sq.
Jireček, Rom. Dalm.	= C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I-III, Viena, 1901-1903 (*Denkschriften* der kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. XLVIII-XLIX).
Jokl, Alb.	= N. Jokl, *Albanisch*, în *Grundriss der indogermanischen Sprach- und Altertumskunde*, hgg. v. K. Brugmann u. Christ. Bartholomae, Strassburg, 1917.
Jokl, St. z. alb. Et.	= N. Jokl, *Studien zur albanesischen Etymologie und Wortbildung*, Viena, 1911 (*Sitzungsb.* d. kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. CLXVIII).

Iordanes	= Iordanis *Romana et Getica*, recensuit Th. Mommsen, Berolini, 1882 (*Monumenta Germaniae Historica*, V, 1).
Kretschmer, Einl.	= Paul Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896.
KZ	= *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen*, hgg. von Th. Aufrecht und Adalbert Kuhn, Berlin, 1852 sq.
Leotti	= Angelo Leotti, *Dizionario albanese-italiano*, Roma, 1937.
lit.	= literal.
maced.	= macedonică.
messap.	= messapic, messapică.
Meyer, EW	= Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.
Meyer, Alb. Gr.	= G. Meyer, *Kurzgefasste albanesische Grammatik*, mit Lesestücken und Glossar, Leipzig, 1888.
Meyer-Lübke, Rum.u.rom.	= W. Meyer-Lübke, *Rumänisch und romanisch*, Bucureşti, 1930 (An. Academiei Rom., *Mem. Secţ. literare*. Ser. III. T. V).
M.H.	= D-ra M. H., 30 de ani, născută la Bucureşti, tatăl Aromân din Macedonia, mama din Grecia (Skopelos).
Miladinov	= Ivan An. Miladinoff, *Vollständiges bulgarisch-deutsches Wörterbuch*, Sofia [1900].
Mladenov, Gesch. d. bulg. Spr.	= Stefan Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1929.
MRIW	= *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien*, hgg. v. W. Meyer-Lübke, I, Heidelberg, 1914.
Mutafčiev, Bulg. et Roum.	= P. Mutafčiev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia, 1932.
n.-gr.	= neo-greacă.

Nikolaïdi = ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΙ, *Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης*, Athena, 1909.

Novaković, Probl. sb. = Stojan Novaković, *Les problèmes serbes*, I-III, în *Archiv für slavische Philologie*, XXXIII, 438 sq.; IV-VI, *ibid.*, XXXIV, 203 sq.

Oblak, Maced. St. = Vatroslav Oblak, *Macedonische Studien*, Viena, 1896 (*Sitzungsb.* d. kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. CXXXIX).

oss. = ossetă.

Pârvan, Dacia = Vasile Pârvan, *Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene.* Trad. de Radu Vulpe, Bucureşti, 1937.

Pârvan, Getica = Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926 (An. Academiei Rom. *Mem. Secţ. istorice.* Ser. III. T. III. Mem. 2).

Pârvan, Nume daco-scit. = Vasile Pârvan, *Consideraţii asupra unor nume de râuri daco-scitice*, Bucureşti, 1923 (An. Academiei Rom., *Mem. Secţ. istorice.* Ser. III. T. I. Mem. 1).

Patsch, Agathyrs. = C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen* (Akad. d. Wissenschaft. in Wien, *Anzeiger* 1925, Nr. XII a, p. 69 sq.).

Pekmezi, Gr. alb. Spr. = Dr. Pekmezi, *Grammatik der albanesischen Sprache (Laut- und Formenlehre)*, Viena, 1908.

pers. = persană.

pol. = polonă.

Puşcariu, Transylv. = Sextil Puşcariu, *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine*, Bucarest, 1938 (extr. din *La Transylvanie*).

RE[2] = *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, neue Bearbeitung un-

	ter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen, hgg. v. Georg Wissowa, Stuttgart, 1894 sq.
Rev. crit.-liter.	= *Revista critică-literară*, director Aron Densuşianu, Iaşi, 1893-1897.
RLV	= *Reallexikon der Vorgeschichte*, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrten, hgg. v. Max Ebert, Berlin, I-XV, 1924-1932.
R. ét. sl.	= *Revue des études slaves*, Paris, 1921 sq.
RIEB	= *Revue internationale des études balkaniques.* Directeurs : P. Skok (Zagreb)-M. Budimir (Beograd), Belgrad, 1934 sq.
Roczn. slaw.	= *Rocznik slawistyczny*, Cracovia, 1908 sq.
Rohlfs, EWUG	= Gerhard Rohlfs, *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität*, Halle, 1930.
Rosetti, Ist. lb. rom., I	= Al. Rosetti, *Istoria limbii române.* I : *Limba latină*, Bucureşti, 1938.
Rosetti, Noui contrib.	= Al. Rosetti, *Noui contribuţiuni la studiul rotacismului lui -n-*, Bucureşti, 1927 (extr. din *Omagiu lui I. Bianu*).
Rosetti, Scito-sarm.	= Al. Rosetti, *Resturi de limbă scito-sarmată*, Iaşi, 1930 (extras din *Viaţa Romînească*).
RP	= D-ra R. P., născută în Dobrogea, la Eni-Mahle (j. Caliacra), din părinţi Bulgari (tatăl din Tulcea, mama din Stara Zagora), în 1913. Plecată în Bulgaria în 1916, unde şi-a făcut studiile primare şi liceale. Studentă în litere.
Sandfeld, Ling. balk.	= Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930.
Sarafidi	H. Sarafidi, *Dicţionar român-grec*, Constanţa 1922.
s.-cr.	= sârbo-croată.
scut.	= dialectul albanez din Scutari.
slov.	= slovenă.

Strabo	= *The Geography of Strabo*, with an english translation by Horace Leonard Jones, London-New-York, 1917-1932; 8 vol.
t.	= tom (volum).
t.	= toscă.
tag.	= dial. tagauric (al ossetei).
Tagliavini, Alb. Dalm.	= Carlo Tagliavini, *L'albanese di Dalmazia. Contributi alla conoscenza del dialetto ghego di Borgo Erizzo presso Zara*, Firenze, 1937.
tc.	= turcă.
thr.	= thracă.
Tomaschek, Thr.	= W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, I-III, Viena, 1893-1894 (*Sitzungsb.* d. kais. Akademie d. Wissenschaft. in Wien, phil., hist. Kl., Bd. CXXVIII, CXXX, CXXXI).
ucr.	= ucraineană (sau ruteană).
ung.	= ungară.
Vasmer, Iran. in Südrussl.	= Max Vasmer, *Untersuchungen über di-ältesten Wohnsitze der Slaven.* I: *Die Iranier in Südrussland*, Leipzig, 1923.
Weigand, Alb. Gr.	= Gustav Weigand, *Albanesische Grammatik im südgegischen Dialekt (Durazzo, Elbassane Tirana)*, Leipzig, 1913.
Weigand, Bulg. Gr.	= G. Weigand, *Bulgarische Grammatik*², Leipzig, 1917.
Whatmough	= *The prae-italic dialects of Italy*, Volume II ... edited ... by Joshua Whatmough, Londra, 1933.
ZONF	= *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, hgg. v. Jos. Schnetz, München-Berlin, 1925 sq.
Zs. sl. Phil.	= *Zeitschrift für slavische Philologie*, hgg. v. Max Vasmer, Leipzig, 1925 sq.

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

1. Thraca şi illyra

W. BRANDENSTEIN, art. *Thrake* (*Sprache*), în *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, hgg. v. W. Kroll u. K. Mittelhaus, zweite Reihe, elfter Halbband, Stuttgart, Metzler, 1936, col. 407 sq. (expunere de ansamblu a stadiului actual al cercetărilor, cu indicaţii bibliografice).

D. DETSCHEW, *Die dakischen Pflanzennamen*, Sofia, 1928 (*Godišnik* na Sofijskija Universitet, istoriko-filolog. Fakultet, kniga XXIV, 1).

N. DRĂGANU, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933 (Academia Română. *Studii şi cercetări*, XXI).

N. JOKL, art. *Illyrier (Sprache)*, în *Reallexikon der Vorgeschichte*, hgg. v. Max Ebert, VI, Berlin, W. de Gruyter, 1926, p. 33 sq. (expunere de ansamblu a stadiului actual al cercetărilor, cu indicaţii bibliografice).

N. JOKL, art. *Thraker*, în *Reallexikon der Vorgeschichte*, hgg. v. Max Ebert, XIII, Berlin, W. de Gruyter, 1928, p. 278 sq. (expunere de ansamblu a stadiului actual al cercetărilor, cu indicaţii bibliografice).

VASILE PÂRVAN, *Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*. Traducere de Radu Vulpe după textul original francez inedit, Bucureşti, 1937 (capitolele: Carpato-Danubienii şi Scythii, Carpato-Danubienii şi Grecii).

VASILE PÂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926 (An. Academiei Române, *Mem. Secţ. istorice*. Ser. III. T. III. Mem. 2; lucrare fundamentală).

W. TOMASCHEK, *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung*, I-III, Viena, 1893-1894 (*Sitzungsb.* der phil.-hist. Kl. der kais. Akad. der Wissenschaft., Bd. CXXVIII, CXXX, CXXXI; locuinţele; triburile; cultura; alimentarea; obiceiurile; monumentele de limbă. Lucrare încă utilă, dar cu informaţia depăşită).

2. Greaca

C. DICULESCU, *Elementele vechi greceşti din limba română*, în *Dacoromania*, IV, p. 394 sq. (autorul nu e stăpân pe metodă. V. observaţiile lui Sandfeld, *Ling. balk.*, 31 sq., şi Kretschmer, *Glotta*, XVIII, 219).

ALEXANDRU PHILIPPIDE, *Altgriechische Elemente im Rumänischen*, în *Bausteine zur romanischen Philologie. Festgabe für Adolfo Mussafia*, Halle, Niemeyer, 1905.

3. Germanica

CONSTANTIN C. DICULESCU, *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I, Halle, Kommissionsverlag von C. Kabitsch, 1922 (Aus den Veröffentlichungen der Casa Şcoalelor in Bukarest).

ERNST GAMILLSCHEG, *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*. Bd. II: *Die Ostgoten. Die Langobarden. Die altgermanischen Bestandteile des Ostromanischen. Altgermanisches im Alpenromanischen*, Berlin u. Leipzig, W. de Gruyter, 1935 (*Grundriss der germanischen Philologie*... begründet v. H. Paul, 11/2).

4. Iranica

VASILE PÂRVAN, *Consideraţii asupra unor nume de râuri daco-scitice*, Bucureşti, 1923 (An. Academiei Române, *Mem. Secţ. istorice*. Ser. III. T. I. Mem. 1).

AL. ROSETTI, *Resturi de limbă scito-sarmată*, Iaşi, 1930 (extras din *Viaţa Romînească*).

MAX VASMER, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*. I: *Die Iranier in Südrussland*, Leipzig, Markert und Petters, 1923 (lucrare de ansamblu, cu prezentarea întregului material şi indicaţia izvoarelor).

MAX VASMER, art. *Skythen, Sprache*, în *Reallexikon der Vorgeschichte* hgg. v. Max Ebert, XII, Berlin, W. de Gruyter, 1928, p. 236 sq. (expunere de ansamblu a stadiului actual al cercetărilor, cu indicaţii bibliografice).

5. Limbile balcanice

Indogermanisches Jahrbuch, im Auftrag der indogermanischen Gesellschaft, hgg. v. Alb. Thumb u. W. Streitberg, Strassburg, Trübner, 1914 sq., publică în fiecare an o bibliografie a albanezei: *Albanesisch*, v. A. Thumb, 1913 sq. (continuare a bibliografiei anuale publicate în *Anzeiger für indogermanische Sprache u. Altertumskunde. Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen*, Bd. XXVII, cu bibliografia anilor 1907-1908). Cu începere dela vol. III, titlul schimbat: *Albanisch*; începând cu vol. IV (1917), bibliografia e redactată de N. Jokl şi îmbrăţişează, de fapt, întreaga uniune linguistică balcanică. Vol. XXI, ultimul apărut (Berlin-Leipzig, W. de Gruyter, 1937), cu bibliografia anului 1935. Pentru sârbă, bulgară şi neo-greacă, în afară de bibliografia anuală din acest anuar, se vor consulta bibliografiile publicate în revistele de specialitate: *Rocznik slawistyczny*, Cracovia, G. Gebethner, 1908 sq., *Revue des études slaves*, Paris, Champion, 1921 sq., *Zeitschrift für slavische Philologie*, Leipzig, Markert und Petters, 1925 sq., şi *Glotta*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1907 sq. (pentru greacă).

Arxiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju, urednik X. Barić, Belgrad, 1923-1926, 3 vol.

Revue internationale des études balkaniques. Directeurs: P. Skok (Zagreb)-M. Budimir (Beograd), Belgrad, 1934 sq.

H. BARIĆ, *Albanorumänische Studien*, I. Teil, Sarajevo, 1919 *(Zur Kunde der Balkanhalbinsel, 7. Quellen und Forschungen)*.

TH. CAPIDAN, *Raporturile albano-române*, în *Dacoromania*, II, Cluj, 1922, p. 443 sq.

TH. CAPIDAN, *Romanitatea balcanică*, Bucureşti, 1936 (Academia Română. *Discursuri de recepţie*, LXVII).

OV. DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine*. I: *Les origines*, Paris, Leroux, 1901 (*l'élément autochtone*, p. 8 sq).

MATHIAS FRIEDWAGNER, *Über die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühezeit*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, LIV, Halle, Niemeyer, 1934, p. 641 sq. (expunere de ansamblu, în baza unei largi informaţii, cu indicarea izvoarelor).

A. GRAUR, *Coup d'oeil sur la linguistique balkanique*, în *Bulletin linguistique*, p. p. A. Rosetti, IV, Bucureşti-Paris, 1936, p. 31 sq.

PAUL KRETSCHMER, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1896 (lucrare fundamentală).

ALEXANDRU PHILIPPIDE. *Originea Romînilor*. II: *Ce spun limbile romînă și albaneză*, Iași, 1927 (Partea III: *Ce spune limba albaneză*, p. 571 sq).

KR. SANDFELD, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, Champion, 1930 (traducere în limba franceză, remaniată și adăugită, a lucrării *Balkanfilologien*, a autorului, scrisă în limba daneză și apărută la Copenhaga, în 1926; v. Șt. Bezdechi, *Dacoromania*, IV, p. 1278 sq. Lucrare fundamentală).

A. SELIŠČEV. *Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques : un balkanisme ancien en bulgare*, în *Revue des études slaves*, V, Paris, Champion, 1925, p. 38-57 (privire de ansamblu datorită unui bun cunoscător al dialectelor bulgărești; e luată în considerație mai ales aromâna; problemele generale sunt puse, dar soluția lor așteaptă noi cercetări).

P. SKOK, *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split, 1934 (*Pomorska Biblioteka jadranske straže*; lucrare de sinteză, cu indicații bibliografice).

CARL TREIMER, *Albanisch und rumänisch*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, XXXVIII, Halle, Niemeyer, 1914, p. 385-411.

G. WEIGAND, *Ethnographie von Makedonien. Geschichtlich-nationaler, sprachlich-statistischer Teil*, Leipzig, Fr. Brandstetter, 1924 (lucrare informativă asupra popoarelor din Peninsula Balcanică, în trecut și astăzi: istorie, religie, ocupații, moravuri, limbă).

Albaneza

N. JOKL, art. *Albaner*. B: *Sprache*, în *Reallexikon der Vorgeschichte*, hgg. v. Max Ebert, I, Berlin, W. de Gruyter, 1924, p. 84 sq. (expunere de ansamblu a stadiului actual al cercetărilor, cu indicații bibliografice).

N. JOKL, *Albanisch*, în *Grundriss der indogermanischen Sprach- und Altertumskunde* begründet von K. Brugmann u. Alb. Thumb, hgg. v. K. Brugmann u. Christ. Bartholomae. *Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft seit ihrer Begründung durch Franz Bopp*, hgg. v. W. Streitberg, II: *Die Erforschung der indogermanischen Sprachen*, III, Strassburg, K. J. Trübner, 1917, p. 109 sq. (expunere de ansamblu și scurtă schiță gramaticală, cu indicații bibliografice).

N. JOKL, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin u. Leipzig, Walter de Gruyter, 1923 (*Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- u. Kulturwissenschaft.* ... hgg. v. W. Streitberg u. F. Sommer, 8).

N. JOKL, *Studien zur albanesischen Etymologie und Wortbildung*, Viena, 1911 (*Sitzungsb.* d. kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. CLXVIII, 1. Abhandl.).

CARLO TAGLIAVINI, *La lingua albanese*, în *Studi albanesi*, V-VI, Roma, Istituto per l'Europa Orientale, 1935-1936, p. 5 sq. (*Publicazioni dell' „Istituto per l'Europa Orientale" Roma*; schiţă de ansamblu, cu indicaţii bibliografice).

G. MEYER, *Kurzgefasste albanesische Grammatik, mit Lesestücken und Glossar*, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1888 (manual excelent).

G. MEYER, *Albanesische Studien*, Viena, 1883-1897. I : *Die Pluralbildungen der albanesischen Nomina.* II : *Die albanesischen Zahlwörter.* III : *Lautlehre der indogermanischen Bestandtheile des Albanesischen.* IV : *Das griechisch-südrumänisch-albanesische Wortverzeichniss des Kavalliotis, herausgegeben und erklärt.* V : *Beiträge zur Kenntniss der in Griechenland gesprochenen albanesischen Mundarten.* VI : *Beiträge zur Kenntniss verschiedener albanesischen Mundarten* (*Sitzungsb.* d. kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. CIV, CVII, CXXV, CXXXII, CXXXIV, CXXXVI).

DR. PEKMEZI, *Grammatik der albanesischen Sprache (Laut- und Formenlehre)*, Viena, Verlag der albanesischen Vereines „Dija", 1908 (manual indispensabil, ce ţine loc de gramatică istorică a albanezei).

GUSTAV WEIGAND, *Albanesische Grammatik im südgegischen Dialekt (Durazzo, Elbassan, Tirana)*, Leipzig, J. A. Barth, 1913.

P. FULVIO CORDIGNANO S. J., *Dizionario albanese-italiano e italiano-albanese (il nuovo „Jungg"). Parte albanese-italiana*, Milano, Ulrico Hoepli, 1934 (*Manuali Hoepli*).

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΙ, *Λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς Γλώσσης*, Athena, 1904.

MARIE AMELIE FREIIN von GODIN, *Wörterbuch der albanischen und deutschen Sprache.* Bd. I : *Deutsch-albanisch*, Leipzig, Harrassowitz, 1930.

ANGELO LEOTTI, *Dizionario albanese-italiano*, Roma, Istituto per l'Europa Orientale, 1937 (*Publicazioni dell' „Istituto per l'Europa Orientale" Roma*).

GUSTAV MEYER, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, Trübner, 1891 (lucrare fundamentală).

GUSTAV WEIGAND, *Albanesisch-deutsches und deutsch-albanesisches Wörterbuch*, Leipzig, J. A. Barth, 1914 (materialul, cules de autor la faţa locului, provine din Durazzo, Tirana şi Elbassan ; cu indicaţii etimologice).

Bulgara

STEFAN MLADENOV, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin u. Leipzig, W. de Gruyter, 1929 (*Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte*, hgg. von R. Trautmann u. Max Vasmer).

LÉON BEAULIEUX, *Grammaire de la langue bulgare*, avec le concours de Stefan Mladenov, Paris, H. Champion, 1933 (manual excelent).

G. WEIGAND, *Bulgarische Grammatik*, Leipzig, J. A. Barth, 1917 (un bun manual).

NAJDEN GEROV, *Rěčnik na blŭgarskij jazyk*, 5 vol. şi un supliment, publicat de autor şi de T. Pančev, Plovdiv, 1895-1908 (explicaţiile sunt date în limba bulgară ; termenii sunt traduşi în ruseşte).

G. WEIGAND, *Bulgarisch-deutsches Wörterbuch*, unter Mitwirkung von A. Doritsch, zweite verbesserte Auflage, Leipzig, O. Holtze, 1918.

Sârbo-croata

A. BELIĆ, *Zum heutigen Stande der serbokroatischen Dialektologie*, mit einer Karte, în *Rocznik slawistyczny*, III, Cracovia, Gebethner, 1910, p. 82 sq. (schiţă a stării actuale, cu indicarea caracteristicelor sumare ale fiecărui dialect şi o hartă dialectologică de ansamblu).

A. LESKIEN, *Grammatik der serbokroatischen Sprache*. I: *Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre*, Heidelberg, C. Winter, 1914 (urmarea nu a mai apărut).

A. MEILLET et A. VAILLANT, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, Champion, 1924.

G. POPOVIĆ, *Wörterbuch der serbischen und deutschen Sprache*. II: *Serbisch-deutscher Theil*, Pančova, Jovanović, 1881 (un excelent instrument de studiu).

Neo-greaca

ATH. BUTURAS, *Ein Kapitel der historischen Grammatik der griechischen Sprache. Über die gegenseitigen Beziehungen der griechischen und der fremden Sprachen, besonders über die fremden Einflüsse auf das Griechische seit der nachklassischen Periode bis zur Gegenwart*, Leipzig, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung Th. Weicher, 1910.

G. N. HATZIDAKIS, *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1892 (*Bibliothek indogermanischer Grammatiken*, Bd. V; lucrare fundamentală).

G. MEYER, *Neugriechische Studien*, Viena, 1894-1895. I: *Versuch einer Bibliographie der neugriechischen Mundartenforschung*. II: *Die slavischen, albanischen und rumänischen Lehnworte im Neugriechischen*. III: *Die lateinischen Lehnworte im Neugriechischen* (*Sitzungsb*. d. kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. CXXX și CXXXII).

HUBERT PERNOT, *Grammaire du grec moderne* (*première partie*) [5], Paris, Garnier Frères, 1930 (manual clar și bine ordonat).

Études de philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec, p. p. Jean Psichari, Paris, Bouillon, 1892.

GERHARD ROHLFS, *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Halle, Max Niemeyer Verlag-Roma, Collez. meridionale Ed., 1933 (*Collezione di studi meridionali* diretta di Umberto Zanotti Bianco; lucrare datorită unui excelent cunoscător al dialectelor italiene meridionale).

ALBERT THUMB, *Handbuch der neugriechischen Volkssprache. Grammatik, Texte, Glossar*, Strassburg, 1910 (lucrare datorită unui cunoscător profund al materiei).

MAN. A. TRIANDAPHYLLIDIS, *Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur*, Strassburg, K. J. Trübner, 1909.

Dizionario greco-moderno della lingua scritta e parlata, compilato dal Prof. Eliseo Brighenti. Parte I: *Greco-moderno-italiano*, Milano, Ulrico Hoepli, 1927 (*Manuali Hoepli*).

GERHARD ROHLFS, *Etymologisches Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität*, Halle, Max Niemeyer, 1930 (lucrare indispensabilă, datorită unui excelent cunoscător al graiurilor grecești vorbite în Italia meridională).

INTRODUCERE

Latinitatea limbii române. Analiza genealogică a limbii române dovedește până la evidență latinitatea ei; structura limbii române, ceea ce constitue „sistemul închis“ al unei limbi, este latină. Oricât de mult s'a îndepărtat limba română de tipul latin și oricât de mult s'ar mai îndepărta de dânsul în cursul evoluției sale ulterioare, nimic nu se va schimba prin aceasta în raporturile de filiațiune dintre latină și limba română, aceasta fiind pur și simplu transformarea, potrivit împrejurărilor, a celei dintâi (cf. A. Meillet, Linguistique historique et linguistique générale, I, Paris, 1921, p. 80). Dacă, deci, latinitatea limbii române este un fapt incontestabil și astăzi incontestat, nu este mai puțin adevărat că, prin alte aspecte ale ei, limba română este o limbă balcanică.

Româna, limbă «balcanică». Limbile balcanice și anume: româna, bulgara, albaneza și neo-greaca, — într'o măsură mai mică și sârbo-croata, turca otomană rămânând izolată, — fără a fi înrudite între ele, constitue o „uniune linguistică“ (Sprachbund). Ele au în comun o serie de trăsături provocate de un același substrat sau datorite influenței unei limbi asupra alteia, trăsături care conferă acestor limbi un aspect particular.

N. Trubetzkoy, Actes du premier Congrès international de linguistes, Leiden [1928], p. 18; B. Havránek, Arch. néerl. de phon. exp., VIII-IX, 119.

Incă din 1829 B. Kopitar a atras atenția lumii savante asupra asemănărilor dintre limbile balcanice; de atunci, s'a putut constitui o „linguistică balcanică", consacrată cercetării elementelor ce aceste limbi le au în comun.

B. Kopitar, în Wiener Jahrbücher der Litteratur, XLVI (1829), 86: „So dass also, noch bis auf diese Stunde, nördlich der Donau in der Bukowina, Moldau und Walachey, Siebenbürgen, Ungern, ferner, jenseits der Donau, in der eigentlichen Bulgarey, dann in der ganzen Alpenkette des Hämus, in der ausgedehntesten alten Bedeutung dieses Gebirges, von einem Meere zum andern, in den Gebirgen Macedoniens, im Pindus und durch ganz Albanien nur *eine* Sprachform herrscht, aber mit dreyerley Sprachmaterie". Aspectul „balcanic" al limbii române nu a scăpat unui observator de calitatea lui Hugo Schuchardt, care, în 1893, scria lui G. Weigand: „der Beweis, dass das Rumänische eine romanische Sprache ist, ist noch nicht erbracht" (BA, I, v).

« Uniunea linguistică » balcanică. Dar câteva dintre particularitățile fonetice sau gramaticale ale limbilor care fac parte din „uniunea linguistică" balcanică se regăsesc și în unele limbi vecine care nu fac parte din „uniune"; teoria „substratului" nu este suficientă pentru a explica aceste coincidențe între limbi neînrudite genealogic (Trubetzkoy, în vol. Psychologie du langage, Paris, 1933, p. 214).

Asupra termenului de „unitate" balcanică, vezi rezervele lui A. Belić, RIEB, II, 170.

Acțiunea substratului. Acțiunea substratului, anevoioasă de probat, nu trebue totuși exclusă din explicația apropierilor dintre limbile balcanice, căci nu este datorit hazardului faptul că latina vorbită în părțile romanizate ale provinciilor dunărene a evoluat într'alt fel decât latina din Gallia. Dacă lat. *aqua* sau

rota, de ex., şi-au păstrat scheletul consonantic latin aproape neatins în română: *apă*, *roată* şi au fost reduşi la monosilabe în franceză: *eau*, *roue* (foneticeşte: *o*, *ru*), aceasta se datoreşte acţiunii substratului diferit în fiecare dintre cele două provincii romane. Vom vedea mai departe (p. 73) că forţa mecanică a accentului de intensitate, în română şi în albaneză, explică naşterea vocalei de tip *ă* (alb. *ë*), sunet caracteristic al vocalismului românesc. Desvoltarea accentului de intensitate în latina orientală ce era să devie româna de mai târziu nu poate fi deci separată de prezenţa fenomenului analog în albaneză.

Zonele de civilizaţie în Peninsula Balcanică. „Uniunea linguistică" balcanică din care face parte şi româna, după cum am văzut mai sus (p. 26), este expresiunea unei „mentalităţi" balcanice, întemeiată pe o unitate de civilizaţie.

In antichitate, Peninsula Balcanică era împărţită în două zone de civilizaţie: de o parte zona romană, cuprinzând basinul dunărean şi teritoriul ce se întindea până la munţii Haemus şi Marea Neagră, iar la vest regiunea aşezată la nord de Skoplje, lacul Ohrida şi Valona sau, cu alte cuvinte, provinciile romanizate Dalmatia, Moesia superioară şi inferioară, Dacia Traiană şi partea de sud a Pannoniei superioare şi inferioare; de altă parte, zona grecească, cuprinzând restul teritoriului, la sud şi vest de Balcani (vezi harta n° I).

R. Vulpe, L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique, Paris, 1930, p. 118 sq.; V. Pârvan, La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube, p. 25 sq. (Académie Roumaine. Bullet. de la Section hist., X, Bucarest, 1923). Pentru comerţul grecesc în Thracia de est, orientat spre lumea egeeană în sec. VI-V în. d. C., v. Rostovtzeff, RIEB, I, 56 sq. Zonele de influenţă în Peninsula Balcanică au fost delimitate în baza inscripţiilor în limba greacă sau latină, de C. Jireček, Rom.

Dalm., I, 13 sq. Cf. observaţiile lui Philippide, Orig. Rom., I, 71 sq., şi Skok, ZRPh., LIV, 175, 179, care a arătat că linia de demarcaţie fixată de Jireček trebue împinsă în câteva puncte mai la sud.

De fapt, elenismul pătrunsese şi la nordul acestei linii de demarcaţie: în Dobrogea, civilizaţia greacă a fost adusă de coloniştii greci aşezaţi pe malul Mării Negre încă din secolul al VII-lea în. de C., la Tomis, Bisericuţa şi Histria (Casapchioi), iar în interiorul ţării Grecii pătrunsese prin navigaţia comercială pe Dunăre, la Bărboşi (confluenţa Siretului cu Dunărea, la vest de Galaţi), Poiana (confluenţa Trotuşului cu Siretul), Piscul Crăsanilor, pe Ialomiţa, Grădiştea mare şi Spanţov (vărsarea Argeşului).

Pârvan, op. cit., 26 sq.

Jireček a delimitat cu preciziune pe teren frontiera dintre lumea greacă şi cea romană, pe baza inscripţiilor în limba greacă sau latină găsite la faţa locului, iar cercetările ulterioare au confirmat, cu mici retuşări, această delimitare. Plecând dela Lissus (Alessio, Lješ), frontiera trecea la sudul drumului dintre Scutari (Skadar) şi Prizren, urca apoi spre nord şi trecea la sud de Skoplje, Niš (Naissus), Bela Palanka şi la nord de Pirot şi Sofia (Serdica), îndreptându-se apoi spre cursul Dunării, pe care o urma până la gurile ei (vezi harta n° II).

Jireček, l. c.

Cu privire la criteriile acestei delimitări, trebue ţinut seama de faptul că prezenţa inscripţiilor în limba greacă, într'o localitate oarecare, nu înseamnă că şi locuitorii vorbeau greceşte; se poate ca limba greacă să fi fost cunoscută numai de câteva persoane sau numai de acela care a gravat inscripţia.

De fapt, limba greacă era cunoscută și întrebuințată chiar în regiunile în care se impusese limba latină: la Apollonia, de exemplu, găsim inscripții grecești datând din epoca imperială; la Amantia (Pllotsha, sud-est de Valona) se scria grecește în anul 200 d. C., cu toate că limba oficială era latina.

C. Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V, 158 (Sitzungsb. d. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil-hist. Kl., Bd. CCXIV). Cf. observațiile lui G. Rohlfs, RLiR, IV, 126, privitoare la inscripțiile latine descoperite la Reggio (sec. II d. C.), într'o zonă de limbă greacă. Prezența lor nu înseamnă că toată populația vorbea latinește, ci numai persoanele culte și funcționarii. Capidan (Rom. balc., 24, 32; DR, VII, 322 sq.) susține că civilizația bizantină a fost transmisă dela popor la popor, fără cunoașterea limbii grecești de către grosul populației. Cf. observațiile lui Iorgu Iordan, ZRPh., LVIII, 374 sq.

Nu se poate deci vorbi, în antichitate, de o „frontieră" între lumea de limbă greacă și lumea de limbă latină, ci trebue să admitem că anumite regiuni ale Peninsulei Balcanice, ca Dacia mediterranea sau Macedonia, au fost bilingue (Philippide, Orig. Rom., I, 72). In Dacia traiană, din cauza marelui număr de coloniști greci sau de limbă greacă, bilinguismul era de regulă (Diculescu, DR, IV, 399 sq.).

Jireček, Rom. Dalm., I, 13; Patsch, op. cit., V, 160 sq.

Civilizația greacă. Civilizația greacă a exercitat o influență covârșitoare asupra popoarelor balcanice, în tot cursul evului mediu.

Această înrâurire s'a exercitat numai asupra popoarelor care au căzut în raza de influență a imperiului roman de răsărit (după 395), deci populațiile din aproape întreaga Peninsulă Balcanică, până la linia Sirmium-Skodra (Ostrogorsky, RIEB, II, 390). Cf. inscripția descoperită la Mitrovica (Sirmium), din 580-582, dato-

rită unui necunoscut care ştia imperfect greceşte, în care se vorbeşte de „Romania", adică de imperiul de est, Bizantinii numindu-se *῾Ρωμαῖοι* (cf. mai jos, nota dela pag. 41): *Χρ(ιστὲ) Κ(ύρι)ε, βόητι τῆς πόλεως κ᾿ ἔρυξον τὸν Ἄβαριν κὲ πύλαξον τὴν ῾Ρωμανίαν κὲ τὸν γράψαντα, Ἀμήν* (Jireček, Rom. Dalm., I, 36; reprodusă în facsimil şi transcriere de Šišić, Povjest hrvata za narodnih vladara, Zagreb, 1925, p. 223, n. 48).

Incă din epoca lui Justinian (527-565), studiile latine sunt abandonate în imperiul de răsărit; în secolul al VIII-lea, limba greacă devine singura limbă a „Romanilor". Cosmopolit, la origine, imperiul bizantin a dat o nouă forţă de expansiune civilizaţiei greceşti. Sprijinită pe ortodoxism şi nu pe naţionalitate, civilizaţia bizantină capătă o remarcabilă putere de asimilare a popoarelor barbare din Peninsulă. Tuturor popoarelor balcanice, care se organizau acum în state, Bizanţul le-a dăruit elenismul şi ortodoxia, adică, pe lângă o civilizaţie cu baze străvechi, însăşi noţiunea de stat şi posibilitatea de a intra într'o biserică cu tendinţe universale. Elenizarea Bulgarilor şi Sârbilor şi pătrunderea limbii greceşti în noile state sud-slave a avut drept urmare, mai târziu, răspândirea civilizaţiei greceşti în întreaga Peninsulă, chiar în regiunile situate în afară de sfera de expansiune a elenismului, ca principatele româneşti nord-dunărene. In felul acesta s'a putut constitui, în cursul secolelor, o „mentalitate" balcanică unitară, având la bază fapte concrete de civilizaţie şi care nu se întemeiază numai pe faptul material al coabitării popoarelor balcanice.

St. Runciman, La civilisation byzantine (tr. fr.), Paris, 1934; Ch. Diehl, La civilisation balkanique à l'époque byzantine, RIEB, II, 376 sq. V. Cornish, Borderlands of language in Europe and their relation to the historic frontier of Christendom, Londra, 1936, p. 45 sq. şi harta dela pag. 44.

Civilizaţia balcanică. Influenţa bizantină asupra popoarelor balcanice nu se traduce numai în realizări spirituale; în domeniul material, ea a lăsat urme adânci. Popoarele balcanice posedă tipuri de locuinţe în comun, practică meserii la fel, au mijloace identice de a efectua transporturile, în sfârşit, prezintă asemănări în portul femeiesc.

Fr. Baron Nopcsa, Albanien. Bauten, Trachten und Geräte Nord-Albaniens, Berlin-Leipzig, 1925, p. 226 sq. Satul de munte, cu casele resfirate (Munţii Apuseni), reprezintă un tip arhaic care se regăseşte şi în Serbia, în regiunea Stari Vlahului: R. Vuia, Le village roumain de Transylvanie et du Banat, Bucarest, 1937, p. 25.

Regiunile cele mai atinse de civilizaţia bizantină sunt acelea dela sudul Balcanilor şi din părţile de vest ale Peninsulei: Thracia şi Macedonia. Domeniul acesta coincide, în parte, cu domeniul aşa numit al „vechii" civilizaţii balcanice, dar acesta din urmă se întinde şi mai la nord şi cuprinde părţile din jurul Nišului, Savei şi Dunării (vezi hărţile n° I şi II).

I. Cvijić, La Péninsule Balkanique, Paris [1918], p. 102 sq.; G. Dainelli, La regione balcanica, Firenze, 1922, p. 111 sq.

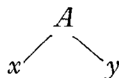
Se poate vorbi cu drept cuvânt despre „viaţa în comun" a popoarelor balcanice, până la o epocă foarte apropiată de a noastră; desele reuniri ale popoarelor balcanice sunt datorite mobilităţii extraordinare de care au dat întotdeauna dovadă populaţiile din Peninsula Balcanică, fie că e vorba de mişcări de populaţie în masă sau izolate, cauzate de expediţii armate, fie că e vorba de simple fenomene metanastatice, cum vom vedea mai jos (v. p. 33).

Prin acceptarea unei forme de civilizaţie comună şi prin cunoaşterea limbii greceşti, întrebuinţată ca limbă comună de

popoare vorbind limbi diferite, s'a ajuns la constituirea unei mentalități specific balcanice.

Bilinguismul popoarelor balcanice. Bilinguismul popoarelor balcanice, în care limba greacă constitue al doilea termen, apare nu numai ca o ipoteză necesară pentru a explica anumite trăsături linguistice pe care limbile balcanice le au în comun, ci și ca o deducție impusă de cunoașterea realităților balcanice amintite mai sus (v. p. 31).

In privința fenomenului însuși al bilinguismului, limbile care alcătuiesc cei doi termeni ai proporției formează în spiritul vorbitorului un tip unic de asociație; cu alte cuvinte, dacă prin *x* notăm o limbă barbară și prin *y* limba greacă, obținem figura de mai jos, în care *A* reprezintă asociația unică amintită:

Urmează de aci că orice cuvânt comportă, pentru persoana bilinguă, trei imagini:

1) imaginea semantică respectivă; 2) sunetele care formează suportul fonic legat de imagine în limba *x*; 3) sunetele care formează suportul fonic legat de aceeași imagine în limba *y*.

Acest sistem se numește s i s t e m m i x t cu doi termeni.

De aci posibilitatea de a forma fraze ca: *am primit un guturai* (germ. *ich habe einen Schuupfen bekommen*), *m'am adormit* (fr. *je me suis endormi*) sau: fr. *j'ai apporté une voiture* (rom. *am adus o trăsură*), etc., de către persoane care gândesc în limba germană, franceză sau română.

Bilinguismul explică, pe lângă paralelismele în frazeologie dintre limbile balcanice (relevate mai jos, p. 111 sq.), c a l c u l linguistic, adică împrumutarea f o r m e i i n t e r n e

a unui cuvânt străin şi redarea acelei forme interne prin aceleaşi procedee, în limba maternă.

Fenomenul are aceeaşi justificare psihologică ca şi faptele examinate mai sus: forma internă sau procedeul de expresiune propriu limbii *y* este redat exact în limba *x* de o persoană care cunoaşte limba *y*. De ex.: germ. *Eindruck* (după fr. *impression*), rom. *unt-de-lemn* (după bg. *dŭrveno maslo*), etc.

Windisch, Zur Theorie der Mischsprachen und Lehnwörter, Berichte über die Verhandlungen der königl. Sächsisch. Gesellschaft d. Wissenschaft. zu Leipzig, phil.-hist. Kl., XLIX, 101 sq.; Hugo Schuchardt-Brevier ...zusammengestellt und eingeleitet von Leo Spitzer, Halle, 1922, p. 128 sq.; Kr. Sandfeld-Jensen, Notes sur les calques linguistiques, Festschrift V. Thomsen, Leipzig, 1912, p. 166 sq. (cu bibliografie); A. Sommerfelt, Un cas de mélange de grammaires, Oslo, 1926 (Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist.-filos. Kl. 1925, no. 4); L. Sčerba, Sur la notion de mélange de langues, Jafetičeskij Sbornik (Leningrad, 1926), IV, 1 sq. (cu bibliografie); A. Meillet, BSL, XXX, 4; XXXIV, 97; B. Unbegaun, Le calque dans les langues slaves littéraires, R. ét. sl., XII, 19 sq.; M. Deanović, Osservazioni sulle origini dei calchi linguistici, Arch. Rom., XVIII, 129 sq.

Mişcările de populaţie în Peninsula Balcanică. Am spus (v. mai sus, p. 31) că mobilitatea constituie caracterul permanent al populaţiilor din Peninsula Balcanică, începând din cele mai vechi timpuri şi până astăzi (sunt sate în care se vorbesc până la trei dialecte diferite ale aceleiaşi limbi).

M. Małecki, Osservazioni sull'unione linguistica balcanica, Atti del III. Congresso internazionale dei linguisti, Firenze, 1935, p. 75.

Pentru problema ce o urmărim aci, sunt deosebit de importante mişcările executate de populaţiile de limbă sârbo-croată, în cursul evului mediu.

Sârbo-croata este divizată în trei dialecte, luându-se drept criteriu al acestei împărțiri forma fonetică a pronumelui „ce" (s.-cr. *što*, *ča* și *kaj*): dialectul štokavian, care formează baza limbii literare, ocupă cea mai mare parte a domeniului (e alcătuit, la rândul său, din trei grupuri, denumite după pronunțarea diferită a lui *e*: ekavian, jekavian și ikavian); dialectul čakavian e vorbit în insule și pe litoralul Adriaticei, iar cel kajkavian în Croația (vezi harta n° III).

Incepând cu secolul al VII-lea și până în secolul al XIV-lea, dialectul štokavian, pornit din estul domeniului, cucerește regiunile dela sud-vest; fenomenul se explică prin atracția exercitată de orașele înfloritoare de pe coasta Adriaticei. Dar mișcarea aceasta se reface în sens invers, începând cu secolul al XIV-lea: populația de pe litoral emigrează spre nord și vest.

A. Belić, Le caractère de l'évolution du serbo-croate de ses origines jusqu'à nos jours, Le monde slave, II (1925), 25 sq.

Cauzele acestei mișcări sunt cuceririle Turcilor în Peninsula Balcanică. In 1690 se produce o mare mișcare a populațiilor de limbă sârbo-croată înspre Ungaria.

Jireček, Alb. in d. Vergang., 87.

Pe un plan mai redus, se pot fixa următoarele mișcări ale populației de limbă sârbo-croată dintr'o regiune într'alta: 1. din Raška, Zeta și din regiunea Kosovo în Sârbia moraviană; 2. din regiunea Vardarului către Macedonia și, mai departe, către Sava și Dunăre.

I. Cvijić, La Péninsule Balkanique, Paris [1918], p. 115 sq.

Patria primitivă a Albanezilor. N. Jokl (RLV, I, 92), G. Weigand (BA, III, 229 sq.) și P. Skok (A. Arb. St., II, 111 sq.,

ZONF, IV, 205 și ZRPh., LIV, 180 sq.) au susținut că strămoșii Albanezilor nu ocupau, în antichitate, teritoriul de astăzi. Aceasta s'ar dovedi, între altele, prin aceea că terminologia maritimă și a pescuitului, în albaneză, este împrumutată (de origine greacă, venețiană, slavă sau turcească), că vechile numiri topice ale țării au un caracter slav și că Albanezii nu sunt menționați decât foarte târziu (secolul al XI-lea), în patria lor de astăzi (Weigand, BA, III, 244).

Skok (ZRPh., LIV, 180) a explicat numele național al Albanezilor: *Shqipëtár*, prin *Scŭpis* (> alb. *Shkup*), capitala Dardaniei.

Aceste argumente nu sunt însă convingătoare (cf. Vasmer, Zs. sl. Phil., V, 286 sq.). Diferența profundă dintre ghegă (dialectul albanez vorbit la nord de râul Shkumb) și toscă (dialectul albanez meridional) ar dovedi, dimpotrivă, o mare vechime a limbii albaneze în granițele ei actuale (Jokl, IJb., XII, 106-107). Pe de altă parte, mențiunea tardivă a Albanezilor în izvoare nu constitue un argument hotărîtor împotriva vechimii lor în Albania de astăzi, pentrucă ei nu sunt menționați nici mai târziu, când prezența lor în teritoriul actual este dovedită (Albanezii sunt menționați pentru prima oară în 1079, între Ohrida și Salonic, și tot atunci, în Epir: Weigand, Ethnographie von Makedonien, Leipzig, 1924, p. 12; Skok, RIEB, I, 9). Afară de aceasta, numele vârfurilor de munți, în Albania, sunt albaneze și de asemenea mai mult de jumătate din numele de localități și de râuri (Mladenoff, BA, IV, 185 sq.), iar absența unei terminologii autohtone a pescuitului probează atâta numai, că strămoșii Albanezilor au trăit, la o epocă veche, departe de litoralul mării Adriatice.

Jokl, RLV, I, 92.

Dacă nu există deci probe hotărîtoare că strămoșii Albanezilor nu au locuit în vechime în teritoriul lor de astăzi, în schimb trebue admis că ei se întindeau și la nord de teritoriul cuprins între Scutari, Prizren, Ohrida și Valona (Jokl, RLV, I, 85 sq., Jireček, Alb. in d. Vergang., 69); coborîrea lor spre sud s'a produs mai târziu. Albanezii sunt semnalați în Thessalia în prima jumătate a secolului al XIV-lea (Jireček, Alb. in d. Vergang., 73). Cucerirea slavă (între Durazzo și Valona toponimia este de origine slavă) i-a împins înspre sud și litoralul maritim (în secolul al XI-lea Albanezii sunt semnalați la Durazzo, iar în secolul al XIV-lea la Cattaro și la nord-est de Scutari: Jireček, Alb. in d. Vergang., 69-70), astfel încât, cu timpul, s'au așezat în mare număr în Grecia (Atica, Megara, Beotia, Lokris și insule). Albanezii se găseau în Epir, Acarnania și Etolia cu mult înainte de anul 1365 (Jireček, Alb. in d. Vergang., 74 sq.; Jokl, IJb., IX, 68, n° 33). Alții au emigrat în Italia (Calabria, Dalmația, la Borgo Erizzo, lângă Zara) și în Sicilia, unde sunt semnalați încă din secolul al XV-lea.

Jokl, Alb. 110; Tagliavini, Studi albanesi, V-VI, 8 sq.

Românii în Serbia. In tot cursul evului mediu, sunt semnalați Români în regatul sârbesc. Cucerirea sârbească a teritoriului balcanic a pornit în secolul al IX-lea, din regiunea muntoasă dominată de munții Kom și Durmitor. Centrul teritoriului sârbesc se afla în valea Limului, a Ibarului și pe cursul superior al Moravei apusene. In Raška, regiunea muntoasă dintre Lim și Ibar, Sârbii se găseau într'un adăpost natural, de unde au cucerit cu încetul teritoriile limitrofe (1090-1280) (vezi harta n° I).

Novaković, Probl. sb., I, 440 sq. Jireček, Rom. Dalm., I, 38 sq.: numirile *Durmitor* și *Visitor* (Muntenegru), la origine, nume de per-

soane, trebue explicate prin lat. *dormire*, *videre* (în documentele sârbești, *Vysitorĭ* și *Vysatorĭ*). Cf. numele *Stari Vlax* „der alte Wlache“, în Serbia. Skok (R.ét.sl., III, 74): numele de munți *Durmitor*, *Pirlitor* (Muntenegru) sunt formațiuni românești. Cf. Id., Glasnik Skopskog naučnog društva (Bullet. de la Soc. scient. de Skoplje), XII, 210, n. 23: *Durmitor* adj. < rom. *a dormi* [sec. XVI: *durmi*] și ZONF, XI, 176: „Dieser Bergname [*Durmitor*] ist ein ausgesprochen rumänisches Verbaladjektiv, dessen Bedeutung als Schlafstätte der nomadisierenden Hirten für einen Berg ausgezeichnet passt“. In același fel trebue explicate celelalte adjective verbale: *Visitor* < *a visa* „schlafen, träumen“, *Pirlitor* < *a pîrli* „verbrennen“, *Palator* „Furt an der Drina“ < *a* [*s*]*păla* „waschen“.

Vechea nomenclatură romană a țării a fost înlocuită, treptat, cu cea slavă, când nu a fost adoptată în forma ei originară și păstrată în limba cuceritorilor. Munții erau locuiți de păstori români, care poartă numele de *Vlahi* (sg. *Vlaxŭ*, pl. *Vlasi*; cf. *Romanja*, la est de Sarajevo, și, la sud-est, teritoriul numit *Stari Vlax* „bătrânul Român“, menționat în secolul al XII-lea). *Stari Vlahul* este o regiune muntoasă, de viață păstorească intensă (Novaković, Probl. sb., I, 453 sq). De altfel, terminologia păstorească, în Serbia, este impregnată de elemente romane.

V. expunerea de ansamblu a lui Pușcariu, Istr., II, 274 sq.

Numele *Vlah*, care, la origine, denumea pe păstorul român, a ajuns, cu timpul, să nu mai fie întrebuințat pentru a denumi naționalitatea cuiva, ci ocupația de păstor. Deseori, în documentele sârbești, termenul *vlah* are o semnificație pur economică: desemnează clasa socială a cuiva, fără referire la naționalitate.

Novaković, Probl. sb., I, 456 sq.; de asemenea, *βλάχος*, în neo-greacă, are sensul de „păstor nomad“. Cf., în albaneză, *rrëmër*, cu înțelesul de „păstor“. A. Philippson, Zur Ethnographie des Peloponnes, Petermann's Mitteil., 1890, p. 41.

Expansiunea populației de limbă română. Prezența unei populații romanizate, în aceste părți occidentale ale Peninsulei Balcanice, este normală. Ea nu exclude perzistența unui element romanizat la nordul Dunării, în regiunile ce fusese odinioară sub stăpânirea romană (Rosetti, Ist. lb. rom., I, 31 sq.).

M. Besnier, L'empire romain, de l'avènement des Sévères au concile de Nicée, Paris, 1937, p. 243 sq. (Histoire romaine, IV, 1): evacuarea Daciei „ne fût pas complète... la masse des paysans ne bougea pas... Ainsi s'explique la persistance si tenace de la race et de la langue latines dans la contrée que Trajan avait conquise». In urma părăsirii oficiale a Daciei de către Aurelian, o parte a populației romanizate — în afară de soldații, funcționarii și o bună parte a orășenilor și a acelor domiciliați la țară, retrași la sudul Dunării — a rămas pe loc, în Bănat (C. Patsch, Banater Sarmaten, Akad. d. Wissenschaft. in Wien, Anzeiger 1925, nr. XXVII, p. 215). Pentru condițiile în care această populație romanizată s'a menținut în Dacia sub dominația barbarilor, până la năvălirea Slavilor, v. C. Daicoviciu, La Transylvanie dans l'antiquité, Bucarest, 1938, p. 79 sq. (extr. din „La Transylvanie").

Limba română s'a format pe un teritoriu întins nord și sud-dunărean ce cuprindea, în partea lui meridională, basinul vestic al Drinei, la sud de Skoplje, și sud-vestul Bulgariei, regiunea de-a-lungul Dunării, înspre mare, Bănatul, regiunea romanizată din Ardeal și Oltenia sau, cu alte cuvinte: provinciile Moesia superioară și inferioară, Dacia și Pannonia inferioară (vezi harta n° IV).

Dioceza mitropolitului din Skoplje, în 535, cuprindea provinciile Dacia ripensis, Dacia mediterranea, Moesia superioară, Praevalis, Macedonia secunda și partea orientală a Pannoniei de sud, deci și provinciile enumerate mai sus (M. Friedwagner, ZRPh., LIV, 663).

Acest teritoriu, restrâns şi lărgit în cursul timpurilor (în 235-238, Moesia inferioară e părăsită, din cauza invaziilor barbare, iar în 268 sunt părăsite Dacia şi Moesia superioară; în 377 Hunii ocupă Pannonia: Philippide, Orig. Rom., I, 854), nu cuprinde regiunile unde limba română era să se întindă mai târziu: estul Ardealului, Bucovina, Moldova, Basarabia, Ţara Românească şi Dobrogea. In câmpia din sudul Ţării Româneşti şi a Moldovei, populaţia românească, constatată documentar în secolul al XIV-lea, a primit sporuri neîncetate de imigranţi veniţi în primul rând din regiunea dealurilor, a munţilor şi de peste munţi. Studiul demografic comparativ al populaţiei câmpiei muntene, între 1853 şi 1899, acuză o creştere a populaţiei prin imigrări de 671.694 de suflete, ceea ce constitue un procent de 59%.

P. P. Panaitescu, De ce au fost Ţara Românească şi Moldova ţări separate? Rev. Fundaţiilor Regale, V, n-l 6, p. 562 sq. V. Mihăilescu, Aşezările omeneşti din câmpia română la mijlocul şi la sfârşitul secolului al XIX-lea, Bucureşti, 1924, p. 56 sq. (AAR, Ser. 3, IV ist.).

In cursul evului mediu, regiunile acestea au fost în stăpânirea neamurilor barbare: în jumătatea a doua a secolului al IV-lea, Goţii ocupă teritoriile dela Dunărea mijlocie şi regiunea Tisei, Vandalii sunt aşezaţi în Ardeal, în regiunea Mureşului, iar Visigoţii în Ţara Românească. Partea vestică a stepei româneşti e locuită de Taifali; Gepizii stăpânesc Dacia Traiană. Mai târziu, Slavii se aşează în Moldova şi în Ţara Românească de astăzi, iar în secolul al VI-lea întreg teritoriul nord-dunărean e ocupat de dânşii (Mutafčiev, Bulg. et Roum., 67 sq.). Din secolul al V-lea până în secolul al VII-lea Hunii stăpânesc stepele ruseşti şi dunărene. In sfârşit, în 492, Protobulgarii (neam turcesc) pătrund în Thracia (Mutafčiev, Bulg. et Roum., 97).

Românii la sudul Dunării. Populațiunile romanizate din nordul Peninsulei Balcanice, care au lăsat urme în toponimia acestor regiuni, au trăit în teritorii ce au fost cucerite în mod succesiv de Sârbi și de Bulgari: în 1190, Belgradul, Nišul, Serdica, Skoplje și Prizren aparțineau încă imperiului bizantin. Bulgarii coboară în Peninsula Balcanică în 679. Dar Serdica (Sofia) e cucerită de abia în 809. Intre Sârbi, la vest, și Bulgari, la est, anume în regiunea Moravei, cu munții săi, se află un teritoriu ce era locuit de Români (v. hărțile n° I și II).

N. van Wijk, Taalkundige en historiese Gegevens betreffende de oudste Betrekkingen tussen Serven en Bulgaren, Amsterdam, 1923, p. 12 sq. (Mededeelingen der koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, Deel 55, serie A, nr. 3) și Id., Le monde slave, XIV (1937), t. IV, p. 82 sq. V. critica lui A. Marguliés, Historische Grundlagen der südslavischen Sprachgliederung, Arch. f. slav. Phil., XL, 197 sq. G. I. Brătianu, Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain, Bucarest, 1937, p. 76 sq.

Ei sunt semnalați de izvoarele istorice în statul sârbesc mult mai târziu: în 1198-1199, sub Ștefan Nemanja, îi găsim în regiunea Prizren, iar în 1253, 1254-1264, pe cursul Narentei și al râurilor Tara și Lim.

S. Dragomir, Vlahii din Serbia în sec. XII-XV, AIN, I, 280 sq.

Caracterul unitar al limbii române. Prin caracterul ei unitar, deși vorbită astăzi pe un teritoriu întins, la nordul Dunării, limba română apare ca o limbă care, la un moment dat, a cucerit teritorii noi, prin extinderi succesive.

Pornit din regiunea balcano-dunăreană indicată mai sus (p. 38), dialectul dacoromân a cucerit, la epoci variate, teri-

torii ca Moldova, Basarabia, stepa Țării Românești și Dobrogea, fie prin extinderi masive de populație, fie prin imigranți.

Comparată cu aromâna, dacoromâna se află la un stadiu de evoluție mai înaintat, și, începând cu secolul al XIX-lea, a căpătat o înfățișare „europeană" datorită împrejurărilor de natură politică și culturală, dar la origine cele două dialecte au format o limbă unitară, desvoltată din latina orientală.

V. expunerea de ansamblu din Pușcariu, Ét. de ling. roum., 66 sq. și Id., Istr., II, 316 sq.

Româna, « lingua franca». Cunoscătorii realităților balcanice consideră limba română drept o limbă ușor de deprins și care, într'o societate rurală, încă primitivă, putea fi întrebuințată fără greutate drept limbă comună. Extensiunea limbii române se explică, în parte, prin învățarea ei, în scopuri practice, de către populațiile barbare din nordul Peninsulei Balcanice. Limba română vorbită de „Romani", adică de locuitori ai imperiului roman — acesta e sensul numelui nostru etnic — s'a bucurat de prestigiul imperiului roman și de strălucirea legată de civilizația romană, opusă civilizației popoarelor barbare.

G. Paris, Mélanges linguistiques p. p. Mario Roques, Paris, 1909, p. 14-15: „les habitants roumains actuels de l'ancienne Dacie... portaient le nom de *Romani* au même titre que tous les habitants de l'empire latin". Termenul acesta se opune aceluia de *Ῥωμαῖοι*, numele Grecilor bizantini, adoptat atunci când imperiul de Orient era considerat ca singurul imperiu roman. Cf. G. I. Brătianu, Privilèges et franchises municipales dans l'empire byzantin, Paris-Bucarest, 1936, p. 64 sq. După Pârvan (Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman, București, 1911, p. 92, n. 405; cf. Pușcariu, DR, VIII, 332), numele *Romanus* nu s'a putut conserva decât la nordul Dunării.

THRACA ȘI ILLYRA

Thracii. Porniți din munții Carpați, presupusa lor locuință primitivă, Thracii au populat o regiune întinsă care mergea, la est, până la Olbia (Nikolaiev), dincolo de Borysthene (Nipru), cuprindea, la sud, Dobrogea de astăzi și cobora apoi până la Vardar și Morava, la poalele muntelui Olimp și insulele din marea Egee, iar la vest se întindea până la Dunărea de mijloc, în Moravia. In epoca aceasta, partea de nord a Peninsulei Balcanice era împărțită în două zone de civilizație: regiunea moravo-pontică, de civilizație thracă, și cea moravo-adriatică, de civilizație illyrică, granița între cele două civilizații fiind formată de cursurile Moravei și Vardarului.

G. Mateescu, Nomi traci nel territorio scito-sarmatico, Ephem. Dacorom., II, 223 sq. Asupra termenului „Illyria", denumind un ținut din Peninsula Balcanică care a variat ca întindere în cursul antichității, v. Jokl, RLV, VI, 33-34. Din punct de vedere linguistic, trebue să ne mulțumim cu această delimitare aproximativă.

Expansiunea Thracilor s'a produs în cursul timpurilor. In Dacia, Thracii au desnaționalizat populațiile iranice stabilite acolo, ca de ex. Agathyrșii, așezați în Ardeal pe amândouă malurile Mureșului, în jurul Abrudului, populație scită

ce-şi pierduse naţionalitatea încă de pe vremea lui Herodot (secolul al V-lea în. d. C.).

Pârvan, Getica, 278 sq.; Patsch, Agathyrs., 69 sq.

Thracii de nord sunt cunoscuţi sub denumirea mai veche de Geţi, la scriitorii greci, şi sub cea mai nouă de Daci, la scriitorii romani. Amândouă aceste nume pot fi comparate cu denumiri identice ale unor seminţii iranice: *Μασσαγέται* „Geţii mâncători de peşte“ (cf. av. *masya-* „peşte“) şi *Δᾶοι* (Strabo, 7. 3. 12; 11. 7. 1; 11. 8. 2; 11. 9. 2 şi 3), *Δᾶος*, n. pr. atestat în inscripţii phrygiene (Jokl, RLV, X, 150), la Delos, la Thasos şi la Olbia, în secolul al IV-lea în. d. C. (R E², s. v. Dacia, col. 1948 sq.; Mateescu, Ephem. Dacorom., I, 208, n. 6; Jokl, RLV, XIII, 281); cf. *Dahae*, în Turkestan. Numele *Dacus* e atestat în secolul al II-lea în. d. C. La Romani, găsim numele de sclav *Davos*. Forma *Daci*, faţă de *Δᾶοι*, ar sta în aceleaşi raport ca şi termenul *Graeci* faţă de *Γραῖοι* (Kretschmer, Einl., 213-214; *Δᾶκοι*, *Dāci*, *Δάκες* < *Δᾶοι*, cu sufixul *k-*, Id., Glotta, XXIV, 41). *Daci* şi *Graeci* sunt nume de o întrebuinţare generală, pe când *Δᾶοι*, *Γρᾶοι* sunt de o întrebuinţare mai restrânsă. De amintit şi numele *Δαούρσιοι* „Dacii albi“, în Dalmaţia < *Δάοι* + *ἀορσοί*, av. *auruša* „alb“ (Pârvan, Getica, 38-39).

In privinţa numărului Geto-Dacilor, se pare că trebue să ne oprim la cifra de 1.000.000 (2.500.000 ar fi numărul total al populaţiei supuse lui Burebista, cuprinzând, deci, şi alte neamuri barbare ca: Celţi, Germani, Illyri, Sarmaţi, Greci): C. Daicoviciu, Problema numărului Geto-Dacilor, Gând românesc, II, 366 sq.

Aceste apropieri se pot explica fie prin amestecul Thracilor, în locuinţa lor danubiană, cu populaţiile iranice aşezate

în aceste locuri (v. mai jos, p. 61), fie prin originea orientală a Thracilor, stabiliţi mai târziu în Peninsula Balcanică.

Poporul thrac era alcătuit din numeroase triburi, care poartă denumiri diferite: *Carpi* (*Κορπίλοι*, *Κάρποι*), pe un teritoriu întins, între Vistula, gurile Dunării şi estul Carpaţilor, *Moesi*, în Bulgaria şi Serbia estică, *Triballi*, în regiunea Varna, *Crobyzi*, în Balcani şi pe cursul râului Hebrus (Mariţa), *Odrysi*, pe râul Hebrus, *Bessi* (*Βησσοί*, *Βέσσοι*), în jurul oraşului Philippopoli, *Dentheleţi* şi *Agriani*, la sudul Sofiei, *Dardani*, în regiunea Nişului şi oraşului Skoplje, *Paeoni*, în jurul oraşelor Veles şi Istip, *Edoni* şi *Maedi*, între Rhodopi şi Struma.

Kretschmer, Einl., 213-214; G. Kazarow, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker, Sarajevo, 1916, p. 4; Pârvan, Getica, 282 sq.; Giurescu, Ist. Rom., I[3], harta n° 2.

Se presupune că thraca, vorbită pe un teritoriu întins, prezenta diferenţieri dialectale (v. de ex. Jokl, RLV, XIII, 284 sq.). Până la noi cercetări, părerea aceasta, întemeiată pe grafii diferite ale numelor thrace date de scriitorii greci, trebue acceptată sub rezervă. Onomastica thracă cuprinde elemente comune Geto-Dacilor şi Bessilor (Mateescu, Ephem. Dacorom., I, 105).

Invazia celtică din 280 în. d. C. a ruinat puterea getică. Civilizaţia thracă este tributară civilizaţiei greceşti. Thracii dispreţuiau agricultura; dar grosul populaţiei era format din cultivatori sedentari şi păstori. Thracii importă vin şi fabricate greceşti în tot cursul istoriei lor; inscripţiile ce ne-au parvenit sunt scrise în limba greacă (Mateescu, Ephem. Dacorom., I, 150).

Limba thracă poate fi definită numai prin criterii negative, căci singurul monument scris în limba thracă ce ne-a fost transmis, anume inscripţia de pe inelul găsit la Ezerovo în Bulgaria, nu a fost interpretat încă într'un mod satisfăcător; lectura inscripţiei este ipotetică.

P. Kretschmer, Glotta, VI, 74 sq.; D. Detschew, ibid., VII, 81 sq.; Kretschmer, l. c., 86 sq.; H. Hirt, Indogermanische Grammatik, I, Heidelberg, 1927, p. 30; A. v. Blumenthal, IF, LI, 113 sq.

Aşa dar, în stadiul actual al cercetărilor noastre, poate fi considerat thrac numai ceea ce, în Peninsula Balcanică, este indo-european şi nu poate fi explicat prin celelalte limbi vorbite în antichitate în această regiune cunoscute de noi: illyra, greaca, phrygiana şi macedonica. In felul acesta, se pot defini elemente ce aparţin unei limbi necunoscute, care, pentru comoditatea expunerii, poate fi denumită „thracă", denumirea aceasta fiind egală cu *x*.

Illyrii. Teritoriul de limbă illyră se mărginea, la vest, cu Marea Adriatică; graniţa de nord era formată de o linie pornită din Istria, până la Metullum (Möttling), în Pannonia superioară. Trecând Adriatica, Illyrii s'au stabilit pe coasta de sud-est a Italiei, în Calabria. Limba vorbită în această regiune e numită messapică, de Strabo (6. 3. 6), iar poporul poartă denumirea generică de *Iapigi* (*'Ιαπύγες*, *'Ιαπύγιοι*), cu triburile următoare: *Messapieni* (*Μεσσάπιοι*), *Sallentini*, *Calabri*, *Πευκέτιοι-Poediculi*, *Δαύνιοι* şi *Apuli* (Herbig, RLV, VIII, 167-170; pentru graniţele teritoriului ocupat de *Iapigi*, v. RE[2], s. v. Iapyges, col. 727 sq.; illyrismul Messapienilor e susţinut de Jokl, ZONF, II, 244, contra lui Krahe). Cf. aceleaşi nume, în Peninsula Balcanică: *'Ιάποδες*, în Illyria, *Μεσσάπιοι*, în Lokris, *Μεσσάπιον*, munte în Beoţia, etc.

Deseori, termenii *Messapia*, *Messapi* sunt sinonime cu *Iapygia*, *Iapyges*. W. Helbig a arătat cel dintâi, în 1876, că Iapygii sunt Illyri (Whatmough, Prae-ital. Dial., II, 258 sq.). *Veneții*, altă ramură a poporului illyr, locuiau în nordul Italiei, între Po, Tagliamento, Alpi și Marea Adriatică; sunt veniți și ei din Peninsula Balcanică. Veneta prezintă divergențe dialectale față de messapică (G. Herbig, RLV, XIV, 116 sq.).

Albaneza. Albaneza cuprinde elemente ce pot fi explicate prin thracă și illyră (Jokl, RLV, I, 91); și tot astfel, româna. Sărăcia materialului de limbă ce poate fi socotit thrac sau illyr, nesiguranța lui, atât din cauza redării aproximative a sunetelor, cu ajutorul alfabetului grecesc, cât și din cauza calității însăși a materialului, format din nume de persoane sau topice, ne obligă să reducem comparația la câteva elemente, prețioase prin ele însele, întru cât ne permit să identificăm un substrat comun în albaneză și română (Jokl, RLV, VI, 43 sq.; W. Brandenstein, RE[2], s. v. Thrake, col. 413).

In explicarea cuvintelor românești sau albaneze prin thracă sau illyră, trebue ținut seamă de faptul că sunt nume (de ex. numele *Carpaților*, v. mai jos p. 51) ce pot fi moștenite dela populațiile pre-indo-europene din Peninsula Balcanică. Elementele ce se regăsesc în comun în illyră și în thracă pot fi explicate prin contactul dintre aceste două limbi; mai puțin probabilă este înrudirea lor, presupusă de unii cercetători, întru cât avem motive să credem că aceste două limbi erau separate prin trăsături fonetice tranșante, cum ar fi, de ex., tratamentul i.-e. *g, *k, redați printr'o oclusivă în illyră (cf. Krahe, ZONF, VII, 32 sq.) și printr'o semi-oclusivă în thracă: *Γερμανία* < *g^{w}herm-, n. de loc., azi Banja, *Germisara*, față

de *Ζερμίζερα* (n. de loc. „băi calde“ în Dacia, pe Mureş, Pârvan, Getica, 260), *Βεργούλη* (azi Lüle-Bergas), illyr. *Bargullum*, faţă de *Berzovia*, n. de râu în Dacia, *Orodista* (n. de loc în Italia), faţă de thr. *δίζος*, *δίζα* „Burg, Veste, Schloss“ şi *Δείξας* „numele unui castel în munţii Balcani“ (Jokl, RLV, XIII, 291 sq.).

Thraca este înrudită cu phrygiana (Jokl, RLV, X, 149 sq.). Porniţi din Peninsula Balcanică, Phrygienii s'au instalat mai târziu în Asia Mică.

Apropierile de cuvinte propuse aci mai jos vor fi acceptate, aşa dar, sub beneficiul rezervelor formulate până acum (v. p. 46 sq.) şi examinate în lumina constatărilor noastre de mai sus.

W. Brandenstein, RE², s. v. Thrake, col. 413: „Das Thrakische weist starke Beziehungen zum Illyrischen auf“. Jokl, RLV, VI, 45 sq.; XIII, 278.

ILLYRA

messap. *Brenda*, *Brunda* n. de loc. („es soll nämlich mit dieser Bezeichnung nicht der Hafen selbst, sondern die ganze Küste gemeint sein“, Nehring, Glotta, XVI, 244) „Brundisium“, *βρένδος*, *βρέντιον* „cerb, cap de cerb“ (cf. explicaţiile următoare: „*Brundisium* autem dictum [est] Graece, quod *brunda* caput cervi dicatur; sic est enim ut et cornua videantur et caput et lingua in positione ipsius civitatis“ şi „*Brundisium*... conplures auctores a forma situs cognominatum tradunt. Est enim simillimum cervino capiti quod sua lingua *brunda* dixerunt“, Sofer, Glotta, XVI, 36 sq.; „*Brundusium* quidam poetae brevitatis causa *Brendam* dixerunt“, Skok, ZONF, I, 85): alb.

g. *bṛî*, *brîni*, t. *bri*, *briri* și *bri*, *briu* „Horn, Geweih" (Meyer, EW, 48; Krahe, Glotta, XVII, 94, n. 4; Whatmough, Prae-ital. Dial., II, 424-425). După Skok, l. c., 86, *Brendesium* trebue explicat prin *Brenda*, plus un sufix de locativ plural messapic: **brendesu* „bei (an) den Hirschhörnern" (l. c., figura dela p. 82); căci sensul exact al lui *brunda* ar fi fost „Hörnchen" (l. c., 89); cf. Id., l. c., VII, 51 sq.

Dalmatia, *Delminium*, n. de loc., probabil Duvno, în Bosnia (RE [2], s. v. Delminium, col. 2457): alb. *deljmë* „Schaf" (Vasmer, Zs. sl. Phil., V, 287).

illyr. (?) δύβρις „θάλασσα": alb. *det*, *deit*, *dejët* „Meer" (Meyer, EW, 64) < **dheub-* „tief" (Kretschmer, Glotta, XXII, 216).

illyr. *Μάλεια* „lakonische Vorgebirge", *Maluntum*, *Malontum* (cf. *Maluentum*, *Maleventum*); cf. numele Parnonului, în Pelopones: *Μάλεβο*, probabil de origine albaneză; cf. dac. *Maluese*, *Malvese*, de unde numele provinciei: *Dacia Maluensis*, sub Marcu Aureliu (v. p. 51). *Dacia ripensis*, din epoca lui Aurelian, nu ar fi deci decât traducerea termenului precedent (Kretschmer, Glotta, XIV, 90).

messap. *Menzana* „nume al lui Juppiter"; cf. Festus, p. 296 (190-192): „Sallentini aput quos Menzanae Iovi dicatus vivos [sc. equus] conicitur in ignem" (Whatmough, Prae-ital. Dial., II, 425): alb. *mës*, art. *mëzi* „männliches Füllen von Pferd und Esel" (Meyer, EW, 276), rom. *mînz* „poulain". Cu înțelesul de „bou" cuvântul apare și în italiană, engadină, și a pătruns până în franceză și wallonă (REW, 5289); cf. n.-gr. (Creta) *μα(ν)dζέττα* „Kuh" (Kretschmer, Glotta, XVI, 182).

sicil. *ῥογός* „grange, grenier": alb. *ragalj* „Hütte" (Whatmough, Prae-ital. Dial., II, 463-464; Jokl, IF, XLIV, 13; cf. mai jos, p. 96, s. v. *argea*).

illyr. *ῥίζων*, *ῥιζονί(σ)κος κόλπος* (Graur, Romania, LIII, 546) „nume dat în vechime golfului Cattaro", *Ῥιζοῦς* „râu în Kolchis" (Jokl, RLV, VI, 46; *Ῥίζων* aparţine illyrei, Jokl, ZONF, II, 239; Skok, ZONF, IV, 208): alb. *rjedh*, *rodha* „a curge" (Jokl, RLV, VI, 39).

ῥινός „Dunkel, Nebel": alb. t. *ré*, g. *rê*, *ren* (secolul al XVII-lea) s. f. „Wolke" (Jokl, RLV, I, 86).

Ulcinium, n. de loc. în Dalmaţia: alb. *uljk* „Wolf" (Vasmer, Zs. sl. Phil., V, 287).

THRACA

dac. *amalusta* „Kamille": alb. *amëljë* „süss" + *usta* „duftend" (Jokl, RLV, I, 88).

thr. *Βοῦροι* „numele unui trib thrac la izvoarele Vistulei", *Βουριδαύα* „oraş în Dacia", probabil pe locul Slatinei de astăzi (RE [2], s. v. Burridava, col. 1070), *Buris*, *Βοῦρις* (n. pr.; Mateescu, Ephem. Dacorom., I, 174 sq.; Jokl, RLV, XIII, 282): alb. *burr* „Mann, Ehemann" (Vasmer, Zs. sl. Phil., V, 288).

Vasmer, l. c., 287: *Burius*, n. illyr; *Buri*, neam germanic (RE[2], s .v., col. 1067).

Dardania „nume de provincie, în Peninsula Balcanică": alb. *dardhë* „Birne, Birnbaum" (Vasmer, Zs. sl. Phil., V, 287).

thr. *Δρένις* n. pr.: alb. *drê*, *drêni* „Hirsch" (Vasmer, Zs. sl. Phil., V, 288).

thr. *μαντ(ε)ία*, *mantua*, *mantia* „Brombeere": alb. *man*, *mand* „Maulbeerbaum, Maulbeere" (Jokl, RLV, I, 88; Dečev, 29-30).

Κορπίλοι „numele unui trib în sudul Thraciei“, *Κάρποι* „numele unui trib în nordul Thraciei“: alb. *karpë* „Fels“ (Vasmer, Roczn. slaw., V, 152; Jokl, RLV, XIII, 284).

Maluensis (*Dacia* ~), nume dat provinciei după localitatea *Maluese* (RE [2], s. v. Dacia, col. 1974), cf. *Maluntum* (RE [2], s. v. Thrake, col. 413): alb. *malj* „Berg, Gebirge“, rom. *mal* „bord escarpé, berge, rive (d'un fleuve), rivage (de la mer)“ (Jokl, RLV, XIII, 285; 289), v. mai sus, p. 49.

πῖνον, *πῖνος* „boisson“: alb. *pi* „trinke“, *pirë* „Getränk“, cf. gr. *πίνω* „boire“ (Tomaschek, Thr., II, 18, nr. 29).

dac. *σκιάρη* „chardon“ (Jokl, RLV, XIII, 285): alb. *shkjer*, *shtjer* „reisse auseinander“, *tshjer* „zerreisse, kratze“ (Jokl, RLV, I, 88).

Dečev, 41, vede în *σκιάρη* forma feminină a gr. *σκιαρός* „ombreux“.

Sufixul -*esc*. Sufixul *-esc* derivă în dacoromână adjective din nume; aceste adjective indică felul, speța: *bărbătesc*, *omenesc*, *părintesc*, *romînesc*, *sătesc*; același sufix servește pentru a deriva din nume proprii nume de localități și nume de familie care indică originea: *București* (< *Bucur*), *Bălănești* (< *Bălanul*), etc. (Iordan, Rum. Top., 50 sq.), *Bălănescu*, *Corbescu* (< *Corbul*), etc. In aromână, *-escu* derivă numai adjective din nume: *bărbătescu*, *mul'irescu*, etc. (Capidan, Nom. Suff. Ar., 46). A. Graur a arătat (Romania, LIII, 539 sq.) că originea acestui sufix trebue căutată în thracă, căci sufixul lat. *-iscus*, ca și gr.*-ισκος* formează numai diminutive. Dimpotrivă, în thracă *-isk-* apare în nume de localități și în nume proprii și derivă din nume adjective indicând, ca și în română, originea, apartenența:

Ciniscus (n. de sat; CIL, VI, 2730; 6-7: Roma).

Clementianesce, sat în Moesia infer. (Pârvan, Ulmetum, II, 2, n° 17; AARom., XXXVI ist., 370).

Coriscus, n. pr. masc. (CIL, III, 729; 3: Rodosto, Thracia).

Etriscus, n. pr. masc. (CIL, III, 1502; 5-6: Dacia).

Laiscus, n. pr. masc. (CIL, III, 13.860; 5-6: Dalmatia).

Lo(i)scus, n. pr. masc. (CIL, III, 3059; 3: lângă Albona, Dalmatia).

Saturisc(us), n. pr. masc. (CIL, III, 2378; 3; 5-6: Salonae, Dalmatia).

Surisca, n. pr. fem. (CIL, III, 2126; 3-4: Salonae, Dalmatia; 2675; 2: Tragurium, Dalmatia; XIV, 3750; 2: Tibur, Italia).

daciscus „dacic": *in exp(editione) dacisca* (CIL, III, 5218; 3-4: Celeia, Noricum); *negoțiat(ore) dacisco* (CIL, V, 1047; 5: Aquileia); *natione dacisca* (CIL, VI, 2605; 3-4: Roma).

thraciscus „thracic" (Iul. Capitolinus, Maximin., III, 3; Iordanes, Get., XV, 86).

balisca vitis „viță de vie de origine balcanică" (Pliniu, Hist. Nat., XIV, 30: *„baliscam Dyrrachini celebrant, Hispaniae cocolobin vocant"*, Graur, Romania, LIII, 544).

-ește, care formează în română adverbe din adjective: *bărbătesc-bărbătește*, etc., ar reproduce, de asemenea, o formație thracă derivată dintr'un instrumental în *-ē* (Graur, l. c., 552). Cf. în albaneză, sufixul adjectival *-shtë*, *-eshtë* (< illyr. *-st-*, cf. *Tergeste*, n. de oraş, azi *Triest*, alb. *treg* „commèrcio, mercato", Gelzer, ZRPh., XXXVII, 279 sq.), care servea, la origine, pentru a forma nume etnice şi a fost întrebuințat şi pentru a deriva adjective din nume comune: *njerzisht* „umanamente" < *nierzi*, *kopsht(ë)* „Garten" < gr. *κᾶπος*, *κῆπος*, *vëreshtë* (*vne'sht*) „Weingarten" < *vênë* „Wein"

(Pekmezi, Gr. alb. Spr., 224; Weigand, Alb. Gr., 92; Sandfeld, Ling. balk., 128, înregistrează apropierea dintre română și albaneză, cu îndoială).

Nume de râuri. Printre vechile denumiri de râuri din teritoriul nord-dunărean, câteva sunt socotite thrace; fonetismul formei actuale românești a unora dintre aceste denumiri denotă însă că ele au fost transmise populațiilor de limbă română de Slavi, care la rândul lor le-au împrumutat dela vechile populații locale nord-dunărene (cf. Pușcariu, Transylv., 6).

Ampoi, *Ompoi*. Forma veche: *Ampee*, *Ampeie*. In documente, fonetismul cu *o*-: *Ompey* (1299), *Onpoy* (1271). Termenul este probabil de origine thracă (Pârvan, Getica, 278); fonetismul formelor românești impune explicarea lor prin ungară (Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 489 sq.; Kniezsa, Roczn. slaw., XI, 22).

Argeș. Plecând dela formele vechi *Ἄργεσος*, *Ἄργισος* (Herodot: *Ὀρδησσός*), prezența oclusivei e confirmată de grafiile *Arghiș*, *Argyas* din documente (1369; 1427-1431, etc.; Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 530 sq.). In cazul acesta, *ğ* ar fi recent (Drăganu, l. c., 532, admite explicația prin turca otomană). Pârvan (Nume daco-scit., 6, 12 sq.) explică termenul prin thracă; în acest caz, semi-oclusiva ar fi originară (v. mai sus, p. 47); cf. n. de râu și castelul *Ἄρζος*, în Thracia.

Buzău, *Buzeu*. Forma veche, *Μουσέος* ar reda greșit un *Μπουσέος* și ar trebui apropiată de n. de pers. thrace *Βύζας*, *Βύζης*, *Βύζος* (*s* ar reda deci o sonoră: **Βουζέος*, Pârvan, Nume daco-scit., 12; Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 248).

Istros (Kretschmer, Glotta, XXIV, 9).

Mureș, *Μάρις* (Herodot), *Μάρισος* (Strabo), *Marisia* (Iordanes), *Μορήσης* (Constantin Porphyrogenetul), etc. (Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 391). *Μάρις*, *μάρισος* „sumpfiger“, *Moriseni*

„Bewohner einer sumpfigen Gegend" (W. Brandenstein, RE², XI, 410 s. v. Thrake), *Moriseni* „Meeranwohner" (Jokl, RLV, XIII, 285). Vocalismul formei originare era deci cu *a* (*Maris*); trecerea lui *a* la *o* s'a petrecut prin filiera slavă (sau ungară, Kniezsa, AECO, III, 217). Româna a putut împrumuta numele dela Slavi, sub forma *Moreș*, dar trecerea lui *o* la *u* (Drăganu, l. c., 498) rămâne obscură.

Timiș. Forma veche: *Τίβισις* (Herodot), *Τίβισκος* (Ptolemeu); cf. localitatea *Τίβισκον*, *Tiuisco*, *Τιφήσας* (Priscus), *Tibisia* (Iordanes), *Tibis* (Geograful Ravennat), *Τιμήσις*, *Τιμήσης* (Constantin Porphyrogenetul). In inscripții: *Tibissus*. In documente: *Tymes*, *Temes* (1212). Termenul a intrat în română prin intermediar slav (Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 244 sq.).

GREACA

Elementele de vocabular pătrunse din limba greacă în latină și răspândite pe întreg teritoriul de limbă latină au fost tratate de noi laolaltă cu celelalte elemente din fondul latin al limbii române (Rosetti, Ist. lb. rom., I, 157 sq.).

Din fondul acesta de cuvinte fac parte termeni ca *părîngă* s. f. „perche servant à porter un fardeau“, cu reprezentanți în toate limbile romanice (< *phalanx*, **palanca*, *planca*, REW, 6455), < gr. *φάλαγξ*, care a pătruns devreme în latină (Rohlfs, EWUG, 2291).

De aceea vom examina aci numai cuvintele care au circulat în Peninsula Balcanică și în Italia, în special în partea ei de sud, unde, prin contactul cu lumea greacă (coloniile grecești din Italia meridională și din Sicilia), aceste cuvinte au pătruns în limba latină. Elementele de vocabular enumerate aci mai jos sunt deci, în cea mai mare parte, comune românei și dialectelor italiene.

G. Rohlfs, Griechen und Romanen in Unteritalien. Ein Beitrag zur Geschichte der unteritalienischen Gräzität, Geneva, 1924; Id., Scavi linguistici nella Magna Grecia, Roma, 1933 (tr. ital. a lucrării precedente, remaniată și pusă la punct); Id., Autochtone Griechen oder byzantinische Gräzität?, RLiR, IV, 118 sq.

Lipsesc din enumerarea noastră cuvinte ca vb. *căsca* (v. DE, 282), semnalat în logudoreză, nu și în dialectele italiene de sud.

Cuvintele ce au pătruns în limba latină în această epocă veche sunt deosebite de cuvintele grecești ce au fost adoptate în mare număr de limba română, mai târziu, în epoca așa zisă „bizantină".

In privința felului în care sunetele limbii grecești au fost redate în română, trebue observat că lui *υ* grecesc, din împrumuturile vechi, îi corespunde *u* în română: *stur* (ar.) < *στῦλος*, *trufă*, *trufie* < *τρυφή*. Redarea lui *υ* prin *u* este normală în latina vulgară (Rosetti, Ist. lb. rom., I, 62): *martur* < *μάρτυρος*, *mustață* < *μυστάκιον*, *papură* < *πάπυρος*, etc.

Tratamentul *yu* sau *i* al lui *υ* grecesc caracterizează împrumuturile făcute la o epocă posterioară, după secolul al X-lea: *jur* (< *ǧur*) < *γῦρος*, *chimin* < *κύμινον*, *mistrie* < *μυστρίον*.

A. Philippide, Altgriechische Elemente im Rumänischen, Halle, 1905, p. 4 sq. (Bausteine zur romanischen Philologie. Festgabe für Ad. Mussafia); Ath. Buturas, Ein Kapitel der historischen Grammatik der griechischen Sprache, Leipzig, 1910, p. 16; Diculescu, DR, IV, 427-428.

Aceste tratamente diferite ne permit să precizăm data la care au pătruns unele cuvinte grecești în limba română. Dar atunci când suportul fonic al cuvântului respectiv nu conține vocala *υ*, nu dispunem de nici un indiciu cronologic sigur. In astfel de cazuri, trebue ținut seamă de răspândirea cuvântului: o formă atestată numai în aromână nu are șanse de a fi fost împrumutată la o epocă veche și provine, deci, din greaca bizantină sau din neo-greacă. Sunt, apoi, unele cuvinte care, deși

larg răspândite (de ex. n.-gr. *πίττα* „Kuchen“, cu reprezentanți în dialectele italiene de sud, în engadină și în întreaga Peninsulă Balcanică: dr. *pită*, alb. *pitë*, bg., s.-cr., tc. ot. *pita*), nu fac parte din vechiul fond de cuvinte împrumutate de limba română și sunt atestate numai în neo-greacă (Rohlfs, EWUG, 1714). Tot astfel *sarică* (dr. și ar.) „sayon, manteau à longs poils“ (alb. *sharkë* „weisswollener Überrock mit roten Tupfen“) și termenii înrudiți din dialectele italiene de sud: *sárika* „Jacke; giubbone a grandi tasche“, *sárga* „saja“, care trebuesc separați de formele romanice occidentale, cu alt sens (< *serica* „Seide“, REW, 7848), vor fi explicați prin n.-gr. *σάρικα* „vestimento invernale“ (Rohlfs, EWUG, 1913).

Tratamentul aspiratei surde (*ph*) nu oferă un criteriu cronologic sigur, deși se știe că tratamentul spirant (*f*) este mai recent și era generalizat la începutul erei creștine (tratamentul *p* ar fi deci mai vechi; cf. *părîngă* < *φάλαγξ*, REW, 6455, *sterp* < *στέριφος*), pentrucă, pe lângă tratamentul acesta, cuvintele din vechiul fond cunosc și tratamentul spirant (*trufă* < *τρυφή*).

amăgi vb. „séduire, tromper“ (ar. *amayiă*, *amaiă* s. f. „vrajă, farmec, descântec“ [Dal.] <n.-gr. *μάγι* [Geagea, s. v. *maye*]), sic. *ammagari*, sard. *ammajare* „ensorceler“: *μαγεύω* „être magicien; user de moyens magiques; charmer par des sortilèges“ (calabr. *maía*, *mayía*, it. *magía*, sard. *mayía* „Zauberei“: *μαγεία* „Zauberei“, Rohlfs, EWUG, 1292).

broatec, *brotac* (ar., megl. *broatic*) s. m. „rainette“ (zool.), calabr. *vrótiku*, *vrótaku*, etc. (REW, 1331; Rohlfs, EWUG, 355), alb. *bretëk* „Frosch“: *βρόταχος* (*βόθραχος*) „grenouille“.

curm (ar. *curmu*) s. n. „corde employée en guise de licou; morceau de corde“, *curmei* s. n. „corde d’écorce; sarment“,

it. de s. *kúrmu* „jeder Teil eines in mehrere Teile geschnittenen Baumstammes", *kurmúni* „tronco d'albero; Teil eines Olivenstammes...; Wurzelstock eines wilden Ölbaums" (Rohlfs, EWUG, 1086): *κορμός* „Stamm, Klotz", *curma* (ar. *curmari*, megl. *curm*) vb. „couper en deux en travers; couper (la parole); mettre fin, interrompre; ceindre, lier en travers" (cf. Rosetti, Ist. lb. rom., I, 160): *κορμάζω* „couper en morceaux, fendre en bûches" (cf. Giuglea, DR, III, 620, 771 sq.).

cuteza (ar. *cutidzari*, megl. *cutez*, rar) vb. „oser", dial. it. (Aquileia, Apulia, Veneția, Rovigno, Istria, sic.) *scuttiare*, *scoteare*, *scotezar*, *kutizá*, *kuttiatu* „unverschämt" (REW, 2287), alb. *kudzonj*: *cottizare* „würfeln; wagen" („aleo cottistis id est cottilator", CGL, V, 438, 32): *κοτταβίζω* „jouer au cottabe".

drum (megl. ~) s. n. „chemin, route, voie", it. de s. *δrómo*, *drómu*, alb. *dhrom* „Weg, Strasse", g. *drum* (împrumutat slavei meridionale, bg., s.-cr. *drum*, după Jokl, Litteris, IV, 193): *δρόμος* „Laufbahn, Strasse" (Rohlfs, EWUG, 572).

frică s. f. „peur, crainte, frayeur" (ar. ~): *φρίκη* „frissonnement, frisson de la peau, frisson de frayeur" (alb. *frikë* „Schrecken, Furcht", de asemenea, din greacă, Jokl, Litteris, IV, 195).

mărgea (ar. *mărdzeao*, *mărdzeauă*, megl. *mărdzeauă*) s. f. „perle": *margella* „κοράλλιον" (CGL, II, 353, 36; < *μάργαρον* „perle", cu reprezentanți în dialectele italiene de sud, Rohlfs, EWUG, 1330 și 1331).

mic (ar. *ńic*, megl. *mic*) adj. „petit", it. de sud *miććo*, *mikku*, etc. (Rohlfs, EWUG, 1382): *μικ(κ)ός* „klein" (Hatzidakis, Einl., 157-158).

mîngîia vb. „caresser, consoler; tromper, séduire (arch).: *μαγγανεύω* „user de philtres" (din *μάγγανον* cu sensul de „chape

d'une poulie" sau cu acela general de „mecanism", derivă în limbile romanice occidentale o serie de cuvinte denumind diverse unelte, etc.: REW, 5297; Rohlfs, EWUG, 1291).

rîncheza vb. „hennir", it. de s. *raχuḍḍáo*, *riχuḍḍízo*, *rankuḍḍízo*, etc. „schnarchen" (Rohlfs, EWUG, 1870): *ῥογχάζω* „schnarchen".

spîn (ar. ~) adj. și s. m. „imberbe", it. de s., sic. *spáno*, *śpánu*, etc. „bartlos, haarlos, spärliche Haare" (Rohlfs, EWUG, 2012), alb. *spërk* „bartlos": *σπανός* „dürftig, spärlich, bartlos".

sterp (ar. *sterpu*, megl. *sterp*) s. m. „stérile, bréhaigne; aride, sec", alb. *shterpë* „sterile, che non partorisce quest'anno a suo tempo", it. de sud, abruzz., sic., ven.: *stérifo* „Tier, das trocken steht", *stríppa*, *stírpa*, *stéripu* „sterile, duro", *stérpo*, *stérpa* „non gravida, sterile; Kuh, die nicht mehr wirft; che non ha più latte": *στέριφος* „unfruchtbar" (cf. n.-gr. *στέρφα*, *στρέφα*, *στέρπα* „unfruchtbar", Rohlfs, EWUG, 2059). Răspândirea cuvântului în regiuni de contact între limba greacă și latină ne obligă să explicăm formele romanice și din albaneză prin greacă; de altfel, etimonul latin ce a fost propus (**exstĭrpus*) are desavantajul de a fi reconstruit prin ipoteză (REW, 3072; cf. îndoielile lui C. Treimer, ZRPh., XXXVIII, 391, n. 1).

Sturul „munte în jud. Gorj, la s. hotarului austro-ungar și la e. hotarului jud. Mehedinți, alături de muntele Soarbele" (Marele Dicț. geogr. al Rom., s. v.), ar. *stur* „stâlp", *Stilo*, n. de loc. în prov. Reggio (Italia; cf. *Στῦλος*, sat în Grecia, Rohlfs, EWUG, 2086), alb. *shtylla* „Säule": *στῦλος* „Säule".

trufă (arh.), *trufie* s. f. „orgueil, arrogance": *τρυφὴ* „dédain, humeur dédaigneuse ou hautaine, orgueil".

urgie (ar. *uryiă*) s. f. „colère, courroux; haine, exécration“: ὀργή „sentiments violents; ressentiment, colère“.

urmă (ar. *ulmă* [Dal.], *urmă* [Papahagi, Basme, 728 s. v.], megl. *urmă*) s. f. „trace, piste; empreinte“, it. *ormare* „nachspüren“, *orma* „Spur“, alb. *gjurmë* „Fussspur“: ὀσμὸς „Geruch“ (Rohlfs, EWUG, 1557; cf. Schuchardt, ZRPh., XXXII, 235).

zeamă s. f. „jus; sauce“, it. de s. *dzéma* „brodo“ (Rohlfs, EWUG, 732): ζέμα „décoction, jus“ (*zema* „sucus“, CGL, IV, 197, 21).

IRANICA

Populațiile de limbă iranică au locuit în regiunea carpato-dunăreană încă din cele mai vechi timpuri.

Inceputǎ pe la 1600 în. d. C., migrațiunea Iranilor înspre vest a fost urmată, mai târziu, în secolul al VII-lea în. d. C., de instalarea Sciților în Rusia de sud și, progresiv, de imigrarea în Europa centrală a altor neamuri iranice (Pârvan, Dacia, 41 sq.). Clasa conducătoare a acestor nomazi mongoli era alcătuită din triburi iranice (M. Rostovtzeff, Iranians and Greeks in south Russia, Oxford, 1922, p. 42 sq.). In secolul al VI-lea în. d. C. se produce invazia scită în Europa centrală și înspre Marea Adriatică. Sarmații apar de-a-lungul Donului înainte de secolul al V-lea în. d. C. și sunt semnalați pe Dunăre în secolul al IV-lea în. d. C. Agathyrșii, alt neam iranic, locuiau de mult în Dacia, în regiunea Abrudului, și sunt complet desnaționalizați de populația dacă înconjurătoare în secolul al V-lea în. d. C. (Patsch, Agathyrs., 75 sq.; Pârvan, Dacia, 46). In secolul al IV-lea d. C. se produce năvălirea Hunilor înspre vest, întovărășiți de tribul iranic al Alanilor, angajați în solda lor (Rostovtzeff, op. cit., 217 sq.; Vasmer, RLV, XII, 242). Alanii se stabilesc în Pannonia în secolul al V-lea d. C. și sunt deosebiți de acei veniți în Ungaria în secolul al XIII-lea, în tovărășia

Cumanilor. Sacii ocupă stepele dintre Don și Nistru în jumătatea a doua a secolului al III-lea în. d. C. La sfârșitul secolului al II-lea în. d. C. Aorsii sunt semnalați între Don și Marea de Azov. Mai târziu, în 50 d. C., Jazygii ocupă regiunea dintre Tisa și Dunăre și Roxolanii sunt instalați pe Nipru.

Aceștia sunt Jazygii (ung. *jász* — pl. *jaszok*, prin intermediar slav, cf. v. rus. *jasi*, rus. *jasy*; latinizat: *Jazones*), colonizați în Ungaria de mijloc de regele Bela IV, în sec. al XIII-lea (Z. Gombocz, Osseten-Spuren in Ungarn, Streitberg-Festgabe, Leipzig, 1924, p. 107).

Sciții au pătruns în Europa centrală pe trei drumuri: 1. prin pasurile dela nordul Carpaților, spre Lusacia și Slovacia, 2. prin Moldova și pasul Oituzului spre Transilvania centrală și meridională, 3. prin stepa basarabeană, a Țării Românești și dobrogeană, înspre Oltenia, Bănat și Bulgaria (Pârvan, Getica, 15 sq.; Id., Dacia, 44 sq.).

Ariile de civilizație scită sunt în număr de patru: în Ungaria, Slovacia, Transilvania și Bulgaria. Sciții au locuit în mare număr în Ardeal, în județele Trei Scaune, Odorhei, Mureș-Turda, Târnave și Alba de jos. Dar ei nu au alcătuit, în aceste părți ale Thraciei de nord, un bloc compact, ca în Rusia de sud; civilizația iranică din regiunea carpato-dunăreană nu a atins strălucirea aceleia din sudul Rusiei (Pârvan, Dacia, 53; vezi harta n° V).

Limba iranică a Sciților, Sarmaților și Alanilor face parte din grupul de nord-est al dialectelor iranice. Dar onomastica lor este amestecată, și atât numele proprii ce apar în inscripțiile grecești din Rusia de sud (Tanais, Panticapeon, Phanagoria, Olbia, Tyras), cât și glosele din aceeași epocă conțin elemente care se explică prin dialecte iranice diferite de grupul iranic

de nord-est (medă, parthă, persană), ceea ce constitue diferenţieri linguistice în spaţiu şi în timp.

Densusianu a căutat să explice câţiva termeni din română prin dialectele iranice de sud. Asupra acestor apropieri etimologice, v. Meillet, BSL, XXV, 88, Rosetti RLiR, III, 230 sq. şi Id., Scito-sarm., 13 sq.; cf. Benveniste, Un témoignage classique sur la langue des Sarmates, Journal asiatique, t. 221, p. 135.

Puţinele nume topice din părţile Daciei ce pot fi explicate prin iranică sunt enumerate aci mai jos.

Πόντος Ἄξεινος „Marea Neagră": av. *axšaēna-* „bleu sombre" (H. Iacobsohn, KZ, LIV, 254 sq.), cu *xš* redat în mod normal prin gr. *ξ* (cf. numele râului Bug, gr. *Ἐξαμπαῖος*, compus din av. *aša-* şi *paϑā*, Densusianu, GS, IV, 146 sq.). Cf. *Πόντος μέλας* „Marea Neagră" (Euripide) şi *Σκυθικὸς Πόντος* (Theocrit).

Dunăre. Formele vechi: *Danuvius* (la Caesar), *Danuvis* (*Δάνουβις*), *Δούναβις* (la Pseudo-Cesar din Nazianz), *Dōnawi*, *Dūnawi* (nominat.), *Dūnaujai* (dat.) în gotică şi *Dunavŭ* în v. slavă. Numele a fost transmis prin Slavi, întrucât vocalismul său înfăţişează transformări care se explică prin slavă. Pornind dela av. *dānu* „träufelnde Flüssigkeit, Tau, Nebel", forma intermediară este osset. *dōn* „Fluss", cu labializarea lui *ā* urmat de o nasală. Osseta, limbă iranică vorbită azi în Caucaz, continuă alana, vorbită în evul mediu, iar alana, la rândul ei, este o formă mai recentă a scitei, care alcătuia, pe vremuri, grupul de nord al dialectelor iranice. Numele germanice şi slave ale Dunării se explică pornindu-se dela cazul oblic *dānav-* (sl. *Dunav-*, din germanică; cf. s.-cr. *Dùnâj*, ung. *Duna*). Forma latină pleacă de asemenea dela *dānav-*, din care s'a refăcut un *Dānus-*, *Dānuv-*; *Danuvius* este rezultatul unei contaminări

a acestor forme, cu *fluvius*. Forma românească conține sufixul *-ris*, de origine thracă (Pârvan, Nume daco-scit., 16 sq.; Förster, Zs. sl. Phil., I, 1 sq. și 418; Gamillscheg, ibid., III, 149 sq.; A. Stender-Petersen, Slavisch-germanische Lehnwortkunde, Göteborg, 1927, p. 345 sq.; Skok, Slavia, VII, 722 sq.; Rosetti, Scito-sarm., 7 sq.; V. Kiparsky, Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen, Helsinki, 1934, p. 195 sq.; Kretschmer, Glotta, XXIV, 1 sq.).

Iași (capitala Moldovei; sat în jud. Gorj), *Gura Iașului* (j. Romanați), *Valea Iașului* (j. Argeș) reproduc numele dat Alanilor, după secolul al IX-lea: *Ās*; cf. *Asai* (*'Ασαῖοι*) „Alanii dela Don": av. *āsav-* „iute, rapid", transmis românei prin intermediar slav (proteza lui *j-*); cf. *Jasska* „sat pe Nistru, în Rusia", v. rus. *jasi* (pl.), *Jasĭskŭ tŭrgŭ*, „Târgul Osseților" (Philippide, Orig. Rom., I, 728 sq.; Vasmer, Iran. in Südrussl., 26; Weigand, BA, IV, 176; Vasmer, RLV, XII, 242; Rosetti, Scito-sarm., 9), *Jasky torg* „orașul Iașilor", la Długosz (Gombocz, Streitberg-Festgabe, Leipzig, 1924, p. 107, n. 1; H. Sköld, Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen, Lund, 1925, p. 68. Lunds Universitets Årsskrift, N. F., Avd. 1, Bd. 20, nr. 4).

Ναράκιον (*στόμα*) „canalul Sulinei": oss. tag. *narăg* „strâmt" (Vasmer, RLV, XII, 246).

Nistrul. *Δάναστρις*, lat. *Danaster*, v. bg. *Dŭnĕstrŭ*, rus. *Dnjestr*. Ca și numele Donului (*Τάναϊς*) și al Niprului (*Δάναπρις*; rus. *Dŭneprĭ*, v. bg. *Dĭnaprĭ*), numele Nistrului trebue explicat prin av. *dānu-* „Fluss" (v. mai sus, p. 63, s. v. *Dunăre*). Vocala redusă din radical presupune un *o* scurt, care nu poate reda direct pe *o* din osset. *dōn*, care era lung (< *ā*). Trebue deci presupus că numele acestea au pătruns în slavă prin interme-

diar grecesc. *ŏ*, ca și i.-e. **o* (> *a* și; mai târziu, *a* > *o*), a fost redat în slavă prin *ŭ*, vocală ultra-scurtă și redusă (Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 575 sq.; Kretschmer, Glotta, XXIV, 11 sq.).

Olt. *'Αλούτας* (Ptolemeu), *Alutus*, *Aittus* (Tabula Peutingeriana); în inscripții: *Alutus*; în documente: *Alt* (1211), *Olt* (1233; Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 536 sq.). Dacă termenul provine din iranică (cf. *Alutus* [*'Αλόυτα*, Ptolemeu], afluent al Caspicei, la nordul Caucazului, Patsch, Agathyrs. 72; Jokl, RLV, XIII, 295; cf. *Alta*, n. de râu, la sud-est de Kiev, Patsch, l. c.), atunci vocalismul formei românești se explică prin intermediar slav (*a* > *o*); cf. *olŭtarĭ* < *altare* (Densusianu, GS, I, 351, n. 4); obiecțiunea că termenul românesc, dacă ar veni din slavă, ar trebui să aibă forma fonetică *Lat* sau *Lot* (cf. *Lab* < *Albis*, *Lom* < *Almus*, etc., Bogrea, AIN, II, 391) nu e deci întemeiată (pentru tratamentul *la-*, *lo-*, *al(ŭ)-*, în vechea slavă, v. N. van Wijk, Gesch. der altkirchensl. Spr., I, Berlin-Leipzig, 1931, p. 56, n. 1).

Prutul. *Πόρατα* (*Πυρετός*, la Herodot) „numele scit al Prutului“ (*Βροῦτος*, la Constantin Porphyrogenetul): gāthā, av. *pərətav-* „trecere, vad, punte“ (în evul mediu Prutul e numit „Alanus fluvius“). Forma românească se explică prin intermediar slav: *Pĭrutŭ* < **Purĭtŭ* < *πυρετὸς* (Vasmer, Zs. sl. Phil., IX, 132); Rosetti, Scito-sarm., 8; Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 574 sq.

Sacidava, n. de localitate, în Dacia (lângă Durostorum [pe locul satului Seimenii-Mari de astăzi, în Dobrogea ?, Giurescu, Ist. Rom., I³, harta n° 3] și la sud de Apulum): *Sakā-* „die überseeischen Skythen“ (F. Justi, în Geiger-Kuhn, Grundr. d. iran. Phil., II, 455), numele dat de Perși populației iranice de nord, *Sakastān* „Sciția“ (cf. gr. *Σάκαι*; *σακαία* „sărbătoare

scită“, la Hesychius; Pârvan, Getica, 15, 119, 271 sq.; Patsch, Agathyrs., 72 sq.; Rosetti, Scito-sarm., 7).

Sargetia, numele râului pe care e așezată Sarmizegetusa, în Dacia; cf. *Σαργάτιοι* (*Sargetae*), numele unui trib scitic (Patsch, Agathyrs., 72).

Utidava, n. de oraș în Dacia (Ptolemeu); cf. *Utii*, numele unui trib la nordul M. Caspice, în teritoriu de limbă iranică (Patsch, Agathyrs., 72).

Zărand (M-ții Apuseni): n. pr. în regiunea Donului; oss. *zärond* „bătrân“ (Vasmer, RLV, XII, 244; Rosetti, Scito-sarm., 9).

GERMANICA

Populațiile romanizate din Dacia au trăit în vecinătatea semințiilor germanice, iar mai târziu au intrat în contact direct cu ele, fie prin instalare de imigranți în Dacia, fie prin cucerirea provinciilor nord-dunărene de către barbarii Germani.

Influența germanică s'a exercitat în Dalmația începând cu a doua jumătate a secolului al V-lea d. C. Sub Theodoric (471-526), Dalmația e administrată de Ostrogoți. Langobarzii au trăit puțin timp (546-568) în vecinătatea Daciei.

Populații germanice răzlețe se instalează în Dacia cu începere din secolul I d. C.: Marcomanii (regiunea Mureșului) și alte semințiii în 173 d. C.

Goții locuiau la nord-vestul Daciei; Ostrogoții sunt stabiliți în Pannonia și Moesia de nord, între 380 și 409, mai târziu în sudul acestei provincii (454-489), în plină regiune romanizată, iar Herulii în preajma Porților de Fier (530).

Gepizii sunt neamul germanic cu care populațiile romanizate din Dacia au conviețuit, începând cu secolul al III-lea d. C., când ei apar în nordul Ardealului. Gepizii cutreeră întreg teritoriul Daciei, după retragerea Vandalilor și Goților. După 454, regatul gepid, victorios, stăpânește regiunile dintre Tisa și Carpați: Maramureșul, Ardealul și Bănatul, iar la sud, Oltenia. In 473 Gepizii se retrag la sudul Dunării și își fixează reședința la Sirmium. In 566, regatul gepid e distrus de Langobarzi și Avari.

C. Diculescu, Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumäni-

schen Volkes, I, Halle, 1922; Philippide, Orig. Rom., I, 285 sq.; Gamillscheg, Rom. Germ., II, 233 sq.

Locuința stabilă nord-dunăreană a populațiilor de limbi germanice și convietuirea lor cu populațiile romanizate locale sunt deci fapte bine stabilite. Este prin urmare din domeniul posibilităților ca populațiile romanizate din nordul Peninsulei Balcanice să fi împrumutat termeni dela populațiile germanice din Dacia. Trebue însă admis că termenii au putut să fie împrumutați în același timp și de celelalte populații din nordul Peninsulei Balcanice. Din punct de vedere metodic, ne așteptăm, prin urmare, ca termenii germanici să nu fie semnalați numai în limba română.

S'a pus mare preț pe eventuala existență a acestor termeni în limba română, pe motivul că prezența lor ar proba perzistența populațiilor romanizate la nordul Dunării (Diculescu, ZRPh., XLI, 420 sq.; Gamillscheg, Rom. Germ., II, 240 sq.; Pușcariu, Transylv., 26), dar de fapt împrumutul de termeni s'a putut efectua și la sudul Dunării, unde populațiile germanice sunt de asemenea semnalate (Densusianu, H.d.l.r., I, 290). După încercarea lui R. Loewe, din 1903, de a explica termenii dr. *bălan*, *bardă*, *beară*, *dop*, *nastur*, *stangă*, *targă*, ar. *armă*, istr. *brec* prin germanică, cercetarea a fost reluată în anii din urmă de C. Diculescu, G. Giuglea, S. Pușcariu și E. Gamillscheg, fără să putem afirma că s'a ajuns la rezultate sigure în acest domeniu.

R. Loewe, Altgermanische Elemente der Balkansprachen, KZ, XXXIX, 265 sq. și critica lui Meyer-Lübke, Altgermanische Elemente im Rumänischen?, l. c., 593 sq. (arată că apropierile etimologice propuse nu sunt justificate de fonetica limbii române; cf. Diculescu, ZRPh., XLI, 421, n. 1); C. Diculescu, Die Gepiden,

p. 174 sq. (explică prin germanică cuvintele următoare: *butură*, *butuc*, *stărnut*, *mîrțoagă*, *burduf*, *burtă*, *strugure*, *tureci*, *cotîngan*, *harnic*, *sgudui*, *bîtcă*, *bulz*, *beucă*, *mîglă*, *grind*, n. de pers. *Aldea*, *Badea*, *Berea*, *Bindea*, *Bodea*, *Gotea*, *Manea*, *Onea*, *Ulea*, *Fara*, *Goma*, *Arca*, *Glada*, *Gelu*, *Minu*, n. top. *Bahlui*, *Vaslui*, *Călui*, *Urlui*, *Călmățui*); Id., Altgermanische Bestandteile im Rumänischen, ZRPh., XLI, 420 sq. (își propune să probeze originea germanică a cuvintelor următoare: *butură*, *butuc*, *boare*, *cotîngan*, *grind*, *rofii*, *sburda*, *îmburda*, *sgudui*, *strugure*, *tureci*, *uita*, *vorbă*, *iasmă*, *smetie*, *stărnut*) și critica lui Skok, Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?, ZRPh., XLIII, 187 sq. (explică cuvintele examinate de Diculescu în lucrarea precedentă, prin slavă, latină și ungară; cf. Herzog, DR, IV, 1520); Id., R.ét.sl., III, 60, n. 6 (explică prin slavă cuvintele explicate de Diculescu prin germanică în lucrarea precedentă); V. Bogrea, AIN, II, 390 sq. (contestă etimologiile propuse de Diculescu în lucrarea Die Gepiden); Ov. Densusianu, GS, I, 168 (nu admite nici una din etimologiile propuse de Diculescu în ZRPh., XLI); G. Giuglea, Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în Orientul romanic, DR, II, 327 sq. (*strungă*, *băga*, *zgribuli*, *nastur*, *gudura*, *amărî*, *creț*, *fară*, *băț*, *mumă*, *screme*); Ov. Densusianu, GS, I, 161 sq. (combate etimologiile propuse de Giuglea); Id., l. c., 347 sq. (combate etimologiile propuse de Diculescu în Die Gepiden); C. Diculescu, Din istoria religioasă a Gepizilor, AIN, III, 357 sq. (explică prin germanică pe *iele*, *știmă*, *iasmă*); Rosetti, RLiR, I, 152 sq.; III, 234 sq. (respinge explicațiile date de Diculescu pentru *iele*, *știmă*); J. Brüch, RLiR, II, 92 sq. (arată dificultățile fonetice ce stau în calea explicării termenilor *rofii*, *tureci*, *strugure*, *sburda*, *îmburda*, *iasmă* prin germanică. „Zusammenfassend kann man sagen, dass die Herleitungen Diculescus unnötig, ausserdem meistens lautlich oder begrifflich unmöglich sind", p. 95. Critică etimologiile propuse de Giuglea pentru *strungă*, *băga* — „begrifflich höchst unwarscheinlich", p. 96 —, *sgribuli*, *amărî* și *nasture*. „Zusammenfassend kann man sagen, dass sichere altgerm. Wörter im Rumän. bisher nicht nachgewiesen sind. Sicher besitzt das Rumän. nur neugerm., mhd. und vor allem nhd. Wörter", p. 97); Pușcariu, DR, II, 605, sq. (explică prin germanică ter-

menii *rapăn* şi *ciuf*); Giuglea, DR, III, 622 sq. (menţine explicaţiile date pentru termenii *băga*, *stinghe*, *strungă*, *sgribuli*, *creţ* ; explică prin germanică termenii *fulg* şi *scruntar*); C. Diculescu, Altgermanische Bestandteile und die rumänische Kontinuitätsfrage. Erster Teil, ZRPh., XLIX, 385 sq. (explică prin germanică cuvintele următoare: *ştimă*, *şteamătă*, *iasmă*, *tureci*, *nasture*, *bumb*, *ateia*, *sgudui*, *smicui*, *smicea*, *smetie*, *butură*, *butuc*, *strugure*, *grind*, *bulz*, *cotîngan*, *cotîrloi*, *cotei*, *cotarlă*, *stărnut*, *mîrţoagă*, *burtă*, *burduf*, *bîtcă*, *rîpcă*, *bîlcă*, *ghioagă*); Gamillscheg, Rom. Germ., II, 249 sq. (sunt explicate prin germanică cuvintele următoare: *ateia*, ar. *bal'u*, *boare*, *brusture*, *burtă*, *butură*, *căina*, *dop*, *forfota*, *gard*, *găsi*, *nasture*, *pungă*, *rîncaci*, *rapăn*, *rofii*, *rudă*, *stărnut*, *ştimă*, *stinghe*, *tapă*, *targă*, *tufă*, *tureci*, *bardă*, *fară*, *scruntar*, *sgudui*, *smicui*, *smicea*); Puşcariu, DR, VIII, 289 sq. (dare de seamă asupra lucrării precitate a lui Gamillscheg: n. pr. *Gotea*, n. top. *Goteşti*, *Pîrîul Gotului* ar înfăţişa urme ale stăpânirii gotice la nordul Dunării; cf. Id., Transylv., 25. De fapt, *Gotea* este ipocoristicul lui *Grigore-Gore*, trecut prin limbajul copiilor şi pronunţat *Gote*; cf. n. pr. *Odică* < *Ionică*, prin acelaşi intermediar, cu *n* pronunţat ca *d*; com. Prof. G. Şapcaliu, Câmpulung-Muşcel); Tamás, AECO, II, 312, n. 113 (critică metoda lui Gamillscheg şi preferă explicaţiile date de Skok pentru *ateia* şi *boare*; *rudă* < ung.; cf. Kniezsa, l. c., III, 211 sq.).

O primă dificultate ce stă în calea cercetătorului este de a data termenii româneşti susceptibili de a fi explicaţi prin dialectele germanice şi de a-i fixa cu preciziune în spaţiu. Sunt, într'adevăr, termeni despre care bănuim că sunt recenţi şi dialectali, fără să putem însă administra proba, în lipsă de texte româneşti anterioare secolului al XVI-lea. Alţi termeni sunt cu siguranţă recenţi (de ex. *dop* s. n. „bouchon", *stinghe* s. f. „barreau en bois, traverse") şi trebue explicaţi prin forme moderne ale dialectelor germane (v. mai jos, p. 71).

nasture s. n. „bouton", deşi e semnalat şi în aromână (Nikolaïdi; Dalametra; Weigand) şi e atestat în Ţara Românească în se-

colul al XVI-lea (Tiktin, s. v.), nu pare a fi un termen vechi; în Moldova, Ardeal şi Bănat cuvântul curent pentru această noţiune este *bumb*. Nu este deci exclus ca termenul să fi fost adus, o dată cu obiectul, de negustori Italieni (Brüch, RLiR, II, 96-97, cf. n.-gr. *νάστουλον* şi reprezentanţii săi în Italia meridională, Rohlfs, EWUG, 1443; faptul că *nasture* nu există în sârbo-croată nu se opune acestei explicaţii, contra afirmaţiei lui Skok, ZRPh., LIV, 487; Gamillscheg, Rom. Germ., II, 248, n. 1).

Ceea ce izbeşte din capul locului, în explicarea termenilor româneşti prin germanică, este faptul că, de cele mai multe ori, cercetătorii nu aplică cu rigurozitate metoda strict ştiinţifică care impune respectarea cronologiei fonetice (cutărui sunet germanic trebue să-i corespundă, în cutare epocă, cutare sunet românesc; cf. Meyer-Lübke, KZ, XXXIX, 593 sq.); astfel termenii *dop* şi *stinghe*, de ex., au fost explicaţi prin stadii vechi ale dialectelor germanice, atunci când ei sunt împrumuturi recente din săseşte.

Pentru *dop*, v. Meyer-Lübke, KZ, XXXIX, 597 şi Lacea DR, III, 743 sq.; pentru *stinghe*, Densuşianu, GS, I, 164.

De aceea, de cele mai dese ori, faţă de explicaţiile propuse, cititorul rămâne cu impresia că faptele sunt solicitate pentru a aduce un răspuns favorabil unei teorii preconcepute, etimologistul mulţumindu-se cu apropieri fonetice ce nu rezistă unui examen critic.

Despre metoda aplicată de Diculescu: „d-sa se bazează pe simple apropieri fonetice, fără o amănunţită cercetare a fiecărui element în parte, după metodele linguisticei de azi“ (Giuglea, DR, II, 399, n. 1). Cf. Bogrea, AIN, II, 391: „ce spiţerie etimologică, însă, e derivarea *Gilortului* din *gil-* (*Gilbach*) + *lort* „dreckig“.

In genere, se poate spune că nici una din apropierile etimologice ce au fost propuse nu rămâne în picioare; cele mai multe

sunt zădărnicite de explicația evidentă a termenului românesc prin alte limbi; din cauza aceasta, cei câțiva termeni pentru care nu s'au propus încă etimologii în afară de germanică, au foarte puține șanse de a face parte din acest fond. Intr'adevăr, ar fi de mirare ca româna să fi împrumutat dela populațiile germanice câteva cuvinte izolate (*brusture* s. m. „bardane, glouteron“, bot., Gamillscheg, Rom. Germ., II, 250; *căina* vb. „plaindre, déplorer“, Id., l. c., 251; *cutropi* vb. „envahir“, Pușcariu, DR., VIII, 292), atunci când ne-am fi așteptat la o serie de termeni grupați în diverse categorii, care să corespundă unor fapte precise de civilizație.

Cf. de ex. termenii împrumutați de Slavi dela populațiile germanice cu care Slavii au venit în contact, grupați pe categorii de Knutsson, Zs. sl. Phil., XV, 120 sq.

In afară de explicarea prin limbile slave a celor mai mulți termeni înșirați mai sus (p. 69), semnalăm aci explicațiile prin slavă și alte limbi: *boare* s. f. „souffle léger, haleine du vent“, prin lat. *boreas* (Graur, BL, V, 90), *burduf* „outre; sac fait de peau crue“ prin turco-tătară (Densusianu, GS, I, 349), *buturǎ* s. f. „creux d'un arbre; cavité, tronc creux“ prin bulgară (Id., l. c., 348; cf. n.-gr. *μπούτουρα*, Bogrea, AIN, II, 391), *pungă* s. f. „bourse, sac, poche“ prin slavă (Densusianu, H. d. l. r., I, 260, 270, 276), *rudă* s. f. „long bâton, gaule, perche“, tot prin slavă (Tiktin, s. v.), *stărnut* adj. „semn bălan la buza unui cal“ de asemenea prin slavă (Densusianu, GS, I, 348 sq.; VII, 279 sq.), *strugure* s. m. „raisin; grappe“, prin latină (Pușcariu, DR, VI, 310, n. 2), și tot astfel *tureatcă* s. f. „tige de botte“ (Densusianu, GS, I, 350).

Concluzia noastră este deci la fel cu a altor cercetători (Brüch, Densusianu, Meyer-Lübke, Skok, v. mai sus, p. 69; cf. Sandfeld, Ling. balk., 96): în stadiul actual al cunoștințelor noastre, existența în limba română a unor elemente de vocabular vechi germanice nu poate fi probată.

UNIUNEA LINGUISTICĂ BALCANICĂ

Vom examina în mod succesiv, în acest capitol, elementele pe care limba română le are în comun cu una sau mai multe limbi balcanice sau paralelismele dintre română și una sau mai multe dintre limbile balcanice. Prezența lor în română se explică fie prin substratul „balcanic", fie prin împrumut, dela o limbă balcanică, cum ar fi, de exemplu, limba greacă.

FONETICA

ACCENTUL

Româna face parte din limbile cu accent dinamic (sau de intensitate), în care cantitatea nu are rol fonologic; cu alte cuvinte, româna este o limbă în care diferențele cantitative nu sunt întrebuințate pentru a diferenția sensul cuvintelor (cf. Rosetti, Ist. lb. rom., I, 48 sq.). Accentul de intensitate, care s'a desvoltat în cursul evoluției limbii latine, ajunge pe planul întâi în latina vulgară și e semnalat de gramatici începând cu secolul al III-lea d. C. (Id., l. c.).

Limbile romanice au rămas fidele acestui sistem de accentuare, dar forța mecanică a accentului variază după limbi. Faptul că româna face parte, ca și celelalte limbi romanice,

din grupul de limbi cu accent de intensitate, este deci normal. Gradul forței mecanice a accentului (acuitatea) variază, însă, după limbi. In franceză, de exemplu, accentul de intensitate este slab, dacă luăm ca termen de comparație limbi ca germana, rusa sau româna, care cunosc un puternic accent de intensitate (A. Meillet, La méthode comparative en linguistique historique, Oslo, 1925, p. 89). In această privință, trebue ținut seamă de raportul de forță dintre silaba accentuată și cea neaccentuată. In română, silaba accentuată este aproximativ de patru ori mai intensă decât silaba neaccentuată (Rosetti, Rech., 141). Raportul de durată dintre vocala accentuată și cea neaccentuată variază și el, dar nu în aceeași proporție: vocala accentuată, în română, este aproximativ de două ori mai lungă decât vocala neaccentuată. (Dar limba nu întrebuințează în scop fonologic această diferență cantitativă; Havránek, Arch. néerl. phon. exp., VIII-IX, 120; M. Małecki, Bullet. intern. de l'Acad. polonaise des sciences et des lettres, Cracovia, 1934, p. 156).

V. rezultatul măsurătorilor în Rosetti, Rech., 141, n. 2. Cifrele se referă la cuvinte din dacoromâna vorbită de astăzi și au, firește, o valoare relativă. In albaneză, raportul dintre silabele cuvântului fonetic, din punct de vedere al forței mecanice a accentului, ar fi de $1^1/_2$: 1 : 3 (ex. *fukara* „der Arme“, *perendi* „Gott“, *pulâve*, gen.-dat. pl. al lui *pulë* „Henne“, etc., Pekmezi, Gr. alb. Spr., 49-50).

Sistemul de accentuare al limbii române prezintă analogii cu sistemul de accentuare al câtorva limbi balcanice. Pierderea duratei are drept urmare închiderea vocalelor neaccentuate.

In română, albaneză și bulgară, *a* neaccentuat (în afară de poziția la inițială, când rămâne nealterat: *adînc* < *adancus*) trece la *ă* (alb. *ë*, bg. ъ), și aceasta printr'o mișcare de închidere:

camisia > *cămașă*, alb. *këmishë*, *laudare* > *lăuda*, alb. *ljëvdoj*, *parentem* > *părinte*, alb. *përint*, bg. *cár* - *cъricъ*, *bъštá*-*báštinъ* (Mladenov, Gesch. d. bulg. Spr., 81), etc. (Rosetti, BL, III, 99 sq.).

Tendința aceasta de închidere a vocalei neaccentuate atinge și pe *o* latin (sau slav, Rosetti, BL, IV, 53 sq.): *contra*, *depost*, *foras*, *nos*, *quod*, *vos* > *cătră*, *după*, *fără*, *nă*, *că*, *vă*, alb. *djemën* < *daemon*, *këshillë* < *consilium*, etc. (Rosetti, l. c., 54).

E neaccentuat trece de asemenea la *ă* (*ë*), prin înlocuirea vocalei anterioare cu o vocală din seria posterioară: *peccatum* > *păcat*, alb. *mëkat*.

Un sistem de accentuare ca al românei și efecte asemănătoare ale accentului de intensitate se regăsesc în câteva limbi „balcanice". Româna (dacoromâna dimpreună cu dialectele sud-dunărene: aromân și megleno-român) apare grupată cu ucrainiana, bulgara, dialectele sârbești dela periferia de sud-est a domeniului, din valea Moravei meridionale până în valea Timocului, și dialectul tosc (albaneza meridională).

Acest grup de limbi cu sistem de accentuare monoton se opune grupului de limbi cu sistem politon (cu opoziții fonologice cantitative și de intonație): sârbo-croata, slovena, dialectul gheg (albaneza de nord).

Havránek, Arch. néerl. phon. exp., VIII-IX, 120 sq.; Jakobson, TCLP, IV, 235 sq.; Capidan, Rom. balc., 38.

Așa dar nu este datorit hazardului faptul că în limbi ca româna, albaneza și bulgara, ce au la bază un substrat comun thraco-illyr, s'a desvoltat, în condiții fonetice identice, o vocală al cărei timbru este aproape același: rom. *ă*, alb. (toscă și ghegă) *ë* (v. mai jos, p. 78), bg. ъ.

Cf. Sandfeld, Ling. balk., 124 sq. Concluzia aceasta se opune scepticismului lui Meyer-Lübke (MRIW, I, 40), care, urmându-l pe Miklosich, vedea în crearea timbrului vocalic de tipul lui *ă* românesc un fapt datorit unei tendinţe generale, ce s'a manifestat şi în celelalte limbi romanice (cf. în neo-greacă, *a*- neaccentuat > *å*, Hatzidakis, Einl., 349). Pentru un Român, ъ bulgăresc este identic cu *ă* românesc; cf. descrierea lui Ekblom (Zur bulgarischen Aussprache, Studier i modern Språkvetenskap, IV, Uppsala, 1917, p. 148 sq.) şi Weigand, Bulg. Gr., 5: bg. ъ mai închis ca *ă* românesc, care este o vocală medială (Rosetti, BL, V, 200); de aceea rom. *ă* e redat în bulgăreşte prin *a* : *Crăciun* > bg. *kračun*, *păun* > bg. *paun* (Capidan, Rom. balc., 39). Desvoltarea accentului de intensitate, în toscă, şi urmările acestui fenomen (reducerea vocalelor neaccentuate) sunt de dată relativ recentă; cf. observaţiile lui Treimer, ZRPh., XXXVIII, 401 sq. In privinţa momentului când *a* final a trecut la *ă*, în română, trebue ţinut seamă de faptul că acţiunea substratului este lentă şi se realizează uneori în cursul secolelor. Fără a putea preciza data când fenomenul s'a petrecut, trebue să admitem că el este posterior diftongării lui *e* şi *o* urmaţi în silaba imediat următoare de *a* sau *e*, căci *ă* nu poate provoca acest fenomen (Rosetti, Rech., 137 sq.).

SILABA

In română, *n* intervocalic sau urmat de consoană a închis timbrul vocalei precedente, grupate în aceeaşi silabă cu *n*. Fenomenul a fost urmat de nasalizarea vocalei precedente; dar calitatea nasală a timbrului vocalei precedente nu este percepută de vorbitori, în limba comună, şi nu este deci utilizată în opoziţii fonologice. Foneticienii au semnalat însă nuanţa nasală, în română, nasalitate care, în unele regiuni ale domeniului dacoromân, este destul de puternică, dar fără a atinge gradul de nasalitate a vocalelor din provansală, de exemplu.

V. notațiile lui Candrea, Oaş, 13 sq., T. Papahagi, Graiul și folklorul Maramureşului, Bucureşti, 1925, p. LXI și D. Şandru, BL, II, 205; III, 127; IV, 128; V, 138. Pentru limba comună, cf. observațiile lui Alf Lombard, La prononciation du roumain, Uppsala [1935], p. 33 sq. (Mémoires de la Société de linguistique d'Upsal, 1934-1936. Extr. de Uppsala Universitets Årsskrift, 1936).

Albaneza cunoaște și ea acest fenomen. Dar el a urmat căi diferite în fiecare dialect al albanezei; ghega a mers mai departe pe calea nasalizării, creându-și o serie de vocale nasale de tipul vocalelor nasale din franceză (*â*, *ê*, *î*, *ô*, *û*, *ŷ*), opuse vocalelor orale: g. *mâ* „mehr“, cu *â* ca fr. *ã* din *maman*, g. *pê* „Faden“, cu *ê* ca fr. *ẽ* din *pain*, etc. Tosca, dimpotrivă, a mers pe aceeași cale ca româna, creând o vocală accentuată *ë*, asemănătoare cu *ă* românesc. Intr'o serie de cazuri, acest *ë* este oral, deși în ghegă îi corespunde o vocală nasală. Sunt anume cazurile când vocala accentuată era urmată de o oclusivă nasală intervocalică, menținută în ghegă, și garantând, deci, nasalitatea vocalei precedente, pe când în toscă, prin pierderea oclusiunii lui *n*, nasalitatea nu mai putea fi menținută și a dispărut o dată cu progresiva înlocuire a oclusivei nasale prin *r* (Rosetti, Rhot., 46).

Deși susținută de Pedersen (v. Rosetti, Rhot., 52), părerea că ghega ar fi cunoscut cândva rotacismul și ar fi revenit ulterior la *n* are împotriva ei tocmai mecanismul trecerii lui *-n-* la *-r-*, în vederea creării unei consoane nenasale, revenirea la o oclusivă nasală fiind deci exclusă. V. în această privință Rosetti, Noui contrib., 309 sq. și Id., BL, II, 107.

Câteva exemple înfățișează diferența de tratement dintre ghegă și toscă:

g. *zâni*: t. *zëri* „die Stimme“,
g. *gjûni*: t. *gjuri* „das Knie“,
g. *Shkjypni*: t. *Shkjipëri* „Albanien“.

Lat. *a* accentuat + *n* e redat în toscă prin *ë*, *e*, iar în ghegă prin *â*, *ê*; de asemenea, lat. *e* + *n* e redat în toscă prin *ë*, *e* şi prin *â*, *ê* în ghegă: g. *kanëp*, t. *kërp* < lat. *cannabis*, g. *kâmbë*, t. *këmbë* < lat. *gamba*, g. *kângë*, t. *këngë* < lat. *canticum*.

Ghega cunoaşte şi ea o vocală de timbru *ë*, dar numai în poziţie neaccentuată. Acest *ë* are însă o nuanţă diferită de *ë* accentuat din toscă (*ë* neaccentuat din ghegă şi din toscă „bezeichnet einen durch Reduktion unbetonter voller Vokale entstandenen Mittelzungenvokal (sog. Murmelvokal) in der Art des deutschen dumpfen *e* in *Gabe*, engl. *u* in *but* u. s. w.", Pekmezi, Gr. d. alb. Spr., 6; cf. Id., l. c., 50: *ë* „Mittelzunglaut, der sich jedoch besonders im Gegischen stark der *ĕ*- Basis nähert". In pronunţarea ghegă din Korça (informatorul DP, v. mai sus, p. 12), *ë* neaccentuat se aude cu nuanţa *e*, deci o vocală mai anterioară şi mai închisă decât *ă* românesc. Dimpotrivă, *ë* accentuat din toscă este un „Schmalzungenlaut mit *ǫ*- Basis, Flachlippenöffnung und kleinstem Kieferwirkel" (Weigand, Alb. Gr., 3). *ë* neaccentuat este prin urmare o vocală redusă care poate fi chiar suprimată, în elocuţiune: g. de nord *shpi* (= *shtëpi*), g. *pû'n* „Arbeit" (t. *punë*), *i mi'r* „gut" (t. *i mirë*), *te't* „acht" (t. *tetë*), *nâ'n* „Mutter" (t. *nënë*), etc.

Originea lui *ë* neaccentuat, în albaneză, ca şi în română, trebue deci explicată în legătură cu accentul dinamic. După cum am văzut mai sus (p. 73 sq.), forţa accentului de intensitate, în română, ar putea fi un fapt „balcanic". Crearea unui timbru vocalic particular, care se regăseşte şi în alte limbi cu accent de intensitate, apare aşa dar ca o urmare a gradului de forţă a accentului dinamic. Fenomenul este deci implicat în existenţa accentului de intensitate.

Ca o urmare a acţiunii lui *n* asupra vocalei precedente (*e* > *i*: lat. *bene* > *bine*, *o* > *u*: lat. *longus* > *lung*), *a* latin accentuat a trecut în română mai întâi la *ă*, şi apoi la *î*: lat. *canis* > **căne* > *cîne* (cf. t. *kjën*; româna a mers deci mai departe pe calea închiderii, prin crearea timbrului *î*, Rosetti, BL, III, 105). Fenomenul nu s'a petrecut atunci când oclusiva nasală nu mai era grupată cu *a*: *annus* > *an*. Aceasta probează

că, în primul caz, *n* a fost tratat ca implosiv, iar în al doilea ca explosiv, fiind grupat în silaba următoare și, în felul acesta, neavând posibilitatea de a influența timbrul vocalei precedente (*n* notat dublu este tratat deci ca o consoană lungă, aparținând silabei următoare; de aceea *e* urmat de *n* lung nu a fost alterat, ci lăsat liber să se diftongheze: *pĭnna* > *peană* > *pană*).

Gruparea lui -*n*- în aceeași silabă cu vocala accentuată precedentă se petrece, în română, numai în elementele latine ale limbii; dimpotrivă, -*n*- din cuvintele slave e tratat ca explosiv și deci nu alterează timbrul vocalei accentuate precedente: *rana* > *rană*. (Albaneza se desparte aci de română, pentru că a aplicat cuvintelor din acest fond un tratament analog elementelor latine: t. *vrë*, *vrërëtë* < *vranŭ* „negru", dacă forma albaneză trebue explicată prin slavă: Jokl, IF, XXXVI, 106 sq.).

Explicația prin vechiul fond indo-european, propusă de Barić, Albanorum. St., 117 sq., și adoptată de Skok (A. Arb. St., II, 331, n. 31), nu este convingătoare.

Dar din punct de vedere al rezistenței la inovații, o consoană implosivă se află în poziție slabă (în comparație cu o consoană explosivă). -*n*- implosiv din română și albaneză era deci în situația de a putea inova, și aceasta s'a petrecut, dialectal, în română și în albaneză, la o epocă destul de recentă: oclusiunea lui -*n*- a fost suprimată, și atât româna cât și albaneza (dial. tosc) au inovat în direcția *r* (după pierderea nasalității, *r* oral constituie ultima etapă a inovației, realizată în română).

Rosetti, Rhot., 43 sq.; Id., Noui contrib., 313 sq. I. Bărbulescu și elevii săi au susținut că rotacismul a fost cândva un fapt general în dacoromână, confundând faptele de „rotacism" propriu zis cu trecerea lui *n* la *r* provocată mecanic prin asimilare sau disimilare consonantică (Rosetti, GS, II, 354 sq.). Prezența rotacis-

mului în Moldova, în secolul al XV-lea (v. indicaţiile bibliografice date de Macrea, DR, VII, 184 sq.) nu probează nimic împotriva aserţiunii că inovaţia e dialectală, pentru că avem tot cuvântul să credem că rotacismul a fost adus aci de colonişti veniţi din părţile Bucovinei şi din nord-estul Ardealului, care s'au contopit cu populaţia românească băştinaşe (Giurescu, Ist. Rom., I[3], 385 sq.). Asupra populării Moldovei în secolul al XIII-lea şi al XV-lea, v. Scheludko, BA, I, 159; II, 115; 122.

ÎNOTĂ DESPRE POPULAŢIA ROMÂNEASCĂ A MOLDOVEI ÎNAINTE DE DESCĂLECAT. In Moldova a existat, înainte de descălecatul din Maramureş, o veche şi, cred, numeroasă populaţie românească. Această afirmare e dovedită de următoarele fapte: 1. Primele documente interne moldoveneşti (până la 1432: moartea lui Alexandru cel Bun) arată ţara Moldovei plină de sate, dela Hotin la Milcov şi dela Tighina la Câmpulung [1]. In ţinutul sau judeţul Cârligăturei, de pildă, erau, pe vremea lui Alexandru cel Bun, „aproape o sută de sate“ [2]. Este absolut exclus ca aceste numeroase sate să se datorească toate descălecătorilor, al căror număr n'a putut fi prea mare (Giurescu, Ist. Rom., I[3], 390). Ele reprezintă, în majoritate, aşezările vechii populaţiuni româneşti a Moldovei. 2. Când Alexandru cel Bun întăreşte sau dăruieşte sate boierilor săi, în foarte multe cazuri arătarea hotarelor acestor sate se face prin expresia: „Iar hotarul acestui sat (sau acestor sate) să fie după vechiul hotar (sau vechile hotare), pe unde din veac au umblat“ (а хотаръ томꙋ селоу да

---

[1] Am găsit menţionate, în documentele interne moldoveneşti, până la moartea lui Alexandru cel Bun, peste 260 de sate, afară de selişti, prisăci şi târguri sau oraşe. Dar acest număr nu reprezintă decât o mică parte a satelor moldoveneşti; regiuni întregi răzăşeşti, cum e Vrancea, nu aveau documente, deci satele respective nu sunt pomenite, apoi unele hrisoave s'au pierdut sau nu sunt încă publicate.

[2] Mihai Costăchescu, Doc. moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, I, Iaşi, 1931, p. 181: „aproape 100 de sate din Cârligătura, începând dela Strunga şi până la Mogoşeşti, le aflu pomenite încă de sub Alexandru cel Bun, ceea ce ne arată vechimea aşezărilor omeneşti în această parte“.

бꙋдет по старым хотарωм кꙋда из вѣка ѡживали). Vezi, de pildă, documentele din: circa 1400; 1404, iulie 20; 1406, mai 1; 1407, martie 8; 1409, ianuarie 28; 1411, sept. 22; 1412, aprilie 5; 1414, august 2; 1414, august 2 (alt doc.); 1415, aprilie 13; 1415, aprilie 14; 1418, martie 17; 1420, apr. 25; 1422, martie 12 sau 2; 1422, dec. 25; 1423, martie 12, etc. (Mihai Costăchescu, o. c., documentele respective). Dacă ar fi vorba de sate întemeiate numai cu câteva decenii mai înainte, câte trecuseră dela descălecat, expresia ar fi nepotrivită. De fapt, aşezările aveau într'adevăr vechime de veacuri. 3. Numele a foarte multe din aceste sate, pomenite în primele documente interne moldoveneşti, sunt curat româneşti. De ex.: Solomoneştii, Muntenii şi Pânteceştii (doc. din circa 1400); Şurineşti, Mânjeşti, Todereşti, Şerboteşti, Lăţcani, Iacobeşti (doc. din 1400, febr. 11); Proceşti, Sperleşti, Negrileşti (1409, ian. 28); Plotuneşti (1411, iunie 28); Negoeşti, Totoeşti (1414, dec. 20); Crainiceşti, Levcuşeşti (c. 1415); Corneşti, Miclăuşeşti, Săcăreni, Dvorniceni, Dumeşti, Ţigăneşti, Laneşti, Homiceşti (1420, apr. 25; Mihai Costăchescu, o. c., la documentele respective). Populaţia acestor sate era deci românească. La aceiaşi constatare duce şi examinarea hotarnicelor, în documentele în care acestea sunt trecute [1]. 4. Pentru toată regiunea dela răsărit de Carpaţi care făcea parte din episcopatul Cumanilor, avem o mărturie importantă, din 1234, anume scrisoarea Papei Grigore al IX-lea către principele de coroană al Ungariei, Bela, în care îi spune: „în episcopatul Cumanilor sunt, după câte aflăm, nişte popoare care se numesc Valahi, care, deşi se socotesc creştini, totuşi... având diferite rituri şi obiceiuri, fac fapte care nu se pot spune. Căci, dispreţuind biserica romană, nu primesc tainele bisericeşti dela venerabilul frate al nostru, Episcopul Cumanilor, care are dioceza acolo, ci dela oarecari pseudo-episcopi ce ţin ritul Grecilor. Şi unii din regatul Ungariei, atât Unguri cât şi Germani, locuind printre ei, trec la credinţa lor, şi făcându-se una

[1] Vezi, de pildă, la Mihai Costăchescu, o. c., documentele din c. 1415: satul Fetoeşti; 1420, aprilie 25: Homiceşti, mănăstirea lui Vărzar; 1422, martie 12 sau 2: Ruptură; 1424, febr. 16: Radeşani, etc.

cu acei Valahi, primesc zisele taine, dispreţuind pe Episcopul Cumanilor, spre marele scandal al drept credincioşilor" (Giurescu, l. c., 341; scrisoarea e publicată în Hurmuzaki, I, 1, 132). Pentru a putea asimila pe Unguri şi Germani, trebue ca Valahii din regiunea amintită să fi fost numeroşi. CONST. C. GIURESCU.]

Produs în mod independent, în română și în albaneză, rotacismul nu poate fi explicat prin influența substratului; dar inovația a fost condiționată de debilitatea lui *-n-*, în română și în albaneză, ca o urmare a felului în care aceste limbi au grupat în aceeași silabă vocala accentuată urmată de o oclusivă nasală.

MORFOLOGIA

PRONUMELE NEDEFINIT ŞI ADVERBUL

Româna și albaneza cunosc același procedeu de compoziție a pronumelor nedefinite și adverbelor, cu *-va* (<*vrea*, pers. 3 sg. indic. prez. a verbului „a vrea"; Rosetti, Ist. lb. rom., I, 113) și *-do* (alb. *duanj*, *dua* „will; liebe") ca al doilea termen al compoziției: dr. *careva*, *ceva*, *cineva*, *cîțiva*, *cîndva*, *undeva*, *cumva*, alb. *kudo* „wo immer, wohin immer", *kurdó* „wann immer, irgend einmal", *kushdó* „wer immer, jeder", *sadó* „wieviel auch".

SINTAXA

POSTPUNEREA ARTICOLULUI

Postpunerea articolului în română, albaneză și bulgară se înfățișează în așa fel, încât româna și albaneza apar grupate laolaltă, pe când bulgara rămâne izolată.

In română și în albaneză postpunerea articolului a fost provocată de locul ocupat de adjectivul care determină substantivul. Spre deosebire de celelalte limbi romanice, româna așează adjectivul după substantiv. Situația aceasta izolată a românei, în acest caz, trebue explicată în legătură cu construcția la fel din albaneză. Dimpotrivă, în bulgară, adjectivul este așezat înaintea substantivului; articolul nu poate fi prepus, iar procedeul determinării prin articolul enclitic se explică prin criterii interne.

Diferența dintre construcțiile din română și din albaneză, de o parte, și din bulgară, de alta, este deci tranșantă: bg. *bólenŭ konĭ* „cal bolnav" (lit. „bolnav cal"), *bólnijatŭ kónĭ* „calul bolnav" (lit. „bolnavul cal"), alb. *njeriu i dijshem* „omul înțelept" (lit. „omul cel înțelept"), rom. *omul bun.*

In latină, ordinea cuvintelor fiind liberă, adjectivul putea fi așezat înainte sau după nume, dar în regulă generală el preceda substantivul; inversarea ordinii obișnuite avea o valoare afectivă: *longa navis* „o corabie lungă", *navis longa* „o corabie din speța celor lungi" (Rosetti, Ist. lb. rom., I, 154); în regulă generală, pronumele demonstrativ precedează substantivul pe care îl determină; ordinea este inversată numai din necesități expresive (J. Marouzeau, L'ordre des mots dans la phrase latine, Paris, 1922, p. 149 sq.); în textele cu vulgarisme, *ille* este așezat de obiceiu înaintea substantivului sau adjectivului: în Peregrinatio Aetheriae, *ille* este proclitic în 194 de cazuri și enclitic în 80 de cazuri (Trager, 17).

J. Marouzeau, L'ordre des mots dans la phrase latine, Paris, 1922, p. 13 sq.; Id., Traité de stylistique latine, Paris, 1935, p. 294 sq.

Româna a rămas fidelă construcției cu articolul proclitic. Dacă studiem procedeul întrebuințării articolului, în română, începând cu cele mai vechi texte (secolul al XVI-lea), constatăm că româna este o limbă care a cunoscut procliza articolului la substantiv și adjectiv, dar în care articolul a devenit enclitic, la substantiv, din cauza ordinii cuvintelor (așezarea adjectivului după substantiv).

La genit.-dativul numelor proprii și rareori la nominativul numelor comune, articolul proclitic este *lu*, la masculin: *lu Isus Hristos, lu Dumnezeu*, și *ei* la feminin: *a ei noastre credință, fetei ii Marie, ii Sara*, etc. (Rosetti, Lb. r. s. XVI, 92 sq., 113).

Cu timpul, din cauza unei noi grupări ritmice a silabelor în fraza vorbită, articolul proclitic al adjectivului a fost atras de substantivul precedent, și, printr'o falsă tăietură, socotit ca aparținând substantivului: *homo ille-bonus* > *homo-ille bonus* > *omul bun*. In felul acesta, când a fost necesară determinarea adjectivului, s'a recurs la articolul *cel*, care a fost așezat dinaintea adjectivului: *omul cel bun*.

Că lucrurile s'au petrecut astfel, ne-o spun considerațiile ce urmează:

1. Atunci când adjectivul e separat de substantiv, trebue să fie determinat printr'un articol proclitic: *duhul domnului cel sfînt* (cf. *domnul cel tarele, scaunul mieu cela sfîntul, locul cela frumosul, slugile celĭa bunele, Alexandru Vodă cela bunul*, în textele din secolul al XVI-lea, Rosetti, Lb. r. s. XVI, 115.)

Construcțiile cu dubla articulare a adjectivului, de tipul: *omul cela bunul*, din limba vorbită, atât în dacoromână cât și în dialectele sud-dunărene (Tiktin, Gröber's Gr., I², 605, 15), sunt afective și pun în relief adjectivul.

2. Când substantivul e precedat de o prepoziție (cu excepția lui *cu*), rămâne nearticulat: *pe scaun*; dar când este urmat de un adjectiv care-l determină, primește articolul: *șade pe scaunul cel mare* (înainte de encliză, articolul determina adjectivul; după encliză, a fost necesară întrebuințarea lui *cel*, v. mai sus, p. 84; cf. în albaneză: *vate në pallat* „s'a dus la palat"). Tot astfel: *omul meu* < *om al meu*, *odaia mea* < *odaie a mea*, cf. în alb. *një vëllanë tim* „un frate al meu".

Sandfeld, Ling. balk., 134.

3. Când două adjective determină acelaşi substantiv, singur al doilea adjectiv primește articolul proclitic: *codul civil și cel penal* (la origine, primul adjectiv era și el determinat de articolul proclitic, absorbit apoi de substantiv).

Lucrurile se petrec la fel în albaneză; dar albaneza a mers mai departe în întrebuințarea acestui procedeu, în sensul că în albaneză adjectivul trebue în mod obligator să primească articolul proclitic: *mik i mirë* „prieten bun" (lit. „prieten cel bun"), *miku i mirë* „prietenul bun" (Sandfeld, RIEB, II, 467), *ish një djal i varfërë* „era un băiat orfan", *bëri një xhami shumë të mir* „făcu o geamie foarte frumoasă", *gjenë një lum shumë të madh* „aflară un râu foarte mare" (lit.: „era un băiat cel orfan", etc.).

Philippide, Orig. Rom., II, 596 sq. (exemplele din H. Pedersen, Albanesische Texte mit Glossar, Leipzig, 1895, p. 24, 30, 40). Asupra particulei *të* dela numeralele ordinale albaneze, v. Jokl, Litteris, IV, 202 sq.: *i dytë* „al doilea", *i tretë* „al treilea", etc. E vorba de un element i.-e. *-*t*- (cf. formația paralelă -*io*- din balto-slavă).

Procedeul determinării în bulgară trebue explicat în mod independent de albaneză și română. Faptele sunt într'adevăr diferite; procedeul apare nu numai în bulgară, unde ar putea fi suspectat de a fi datorit contactului cu româna, dar și în unele dialecte rusești, care ocupă un teritoriu întins (regiunile Novgorod, Perm', Kostroma, Olonec, Tver', Jaroslavl', Arhangel'sk, Vologda, Vladimir, Vjatka, Kazan', Simbirsk — azi Uljanov —, Nižni-Novgorod — azi Gor'ki —, Rjazan', Tula, în Siberia, Tobol'sk și în Jakutija), ceea ce ne arată că avem de-a-face cu un procedeu derivat din slava comună, în care adjectivul era determinat prin encliză, întrebuințându-se în acest scop relativul *je-*: *bosŭ* „cu picioarele goale", determinat *bosŭ-jĭ* > *bosyjĭ* (în v. sl. *bosŭi*, *bosyi*, *bosoi*), etc.; cf. lit. *basàs-is*, *bãsą-ją* (A. Meillet, Le slave commun [2], Paris, 1934, p. 445 sq.).

„...de ce qu'un développement est intelligible à l'intérieur d'une langue, il ne suit pas qu'il ne faille envisager aucune condition externe: les innovations linguistiques résultent de l'action convergente de conditions multiples, indépendantes les unes des autres. Il est frappant que le bulgare, qui est la seule langue slave à avoir constitué un article, et qui y est parvenu par des moyens tout slaves, soit au voisinage du grec et du roumain qui en ont aussi un" (A. Meillet, BSL, XXX, 202-203). Pentru bulgară și dialectele rusești, v. Oblak, Maced. St., 100 sq.; Michov, WJb., XIV, 108 sq. și memoriul lui Lj. Miletić, Pokazatelnitě městoimenija vŭ postpozitivna služba, în Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski, II, Cracovia, 1927, p. 115 sq.

In textele vechi slave, de ex. în Suprasliensis (sec. XI), pronumele demonstrativ este enclitic: *rabŭtŭ*, *rodosĭ* (cf. s.-cr. *noćas*, *zimus*, slov. *letos*, r. *vesnus'*, Oblak, Maced. St., 99).

In bulgară și în dialectele rusești indicate mai sus pronumele *sĭ* și *tŭ* sunt postpuse; forma *to* (*togo*, *tomu*) a arti-

colului a fost generalizată. Aceste limbi au extins procedeul postpunerii şi la substantiv: rus. *dorogutu*, *babyte*, *koncete*, *pol'ata*, *oknota*, *babata*, etc.; cf. în v. bg. *mǫžĭtŭ* — bg. *mŭžŭt*, v. bg. *dĭnĭsĭ* — bg. *dnés*, s.-cr. *danes*, ceh. *dnes*, pol. *dziś* (Mladenov, Gesch. d. bulg. Spr., 214 sq.). Articolul este ataşat adjectivului, atunci când acesta este aşezat înaintea substantivului: *dobrijat xlěb* „pâinea bună" (lit. „buna pâine").

In rezumat, comparaţia dintre română, albaneză şi bulgară, în privinţa întrebuinţării articolului, arată că româna şi albaneza merg împreună, pe când bulgara urmează o cale proprie, determinată de tendinţa la encliză ce apare încă din slava comună. Dacă poate fi vorba aci de o acţiune a substratului, atunci ea s'a manifestat numai în română şi în albaneză, prin aşezarea adjectivului determinant după substantiv. Căci ordinea aceasta este neobişnuită în limbile romanice şi justificată într'însele numai prin excepţie, din necesităţi afective.

A. Graur, À propos de l'article postposé; Notes sur l'article postposé, Romania, LV, 475 sq. şi LX, 233 sq.; Autour de l'article postposé, BL, V, 204 sq.; cf. Jokl, IF, L, 46.

DISPARIŢIA INFINITIVULUI

Incă din secolul al XVI-lea se manifestă, în română, tendinţa de a înlocui infinitivul cu subjonctivul. Intr'o frază ca: fr. *je veux manger*, infinitivul e redat în română prin subjonctiv: *vreau să mănînc* (lit. „je veux que je mange").

Procedeul este caracteristic. Dispariţia infinitivului e constatată în greacă încă din timpurile cele mai vechi, când infinitivul substantivat este întrebuinţat cu *τὸ*. Inlocuirea infinitivului cu forme personale ale verbului se manifestă în greaca Noului

Testament și devine normală în neo-greacă, unde infinitivul nu mai este întrebuințat ca formă verbală (infinitivul a fost păstrat în dialectele pontice): infinitivul este substantivat (*φαγί* „mâncare“ < *φαγεῖν*) și întrebuințat cu articolul, ca în epoca veche a limbii; subjonctivul, cu care este înlocuit, e format cu ajutorul unei conjuncții (*ἵνα*): *δός μου νὰ πιῶ* „dă-mi să beau“.

D. Hesseling, Essai historique sur l'infinitif grec, în Études de philologie néo-grecque... p. p. J. Psichari, Paris, 1892, p. 37 sq.; Sandfeld, Ling. balk., 7 sq.; Meyer-Lübke, Rum. u. rom., 22-23; Rohlfs, Scavi linguistici nella Magna Grecia, Roma, 1933, p. 50 sq.

Acelaşi fenomen s'a petrecut în română, dar întrebuințarea nominală a infinitivului (cf. în secolul al XVI-lea şi al XVII-lea: *de-a firea, de-a numărarea, de-a scrierea*; cf. subst. *fire, mâncare*, etc.) e un fenomen general, și nu ar trebui să recurgem la analogia cu limba greacă, pentru a-l explica. (De exemplu, în dialectele štokaviene ale sârbo-croatei, Belić, RIEB, II, 168 sq., infinitivul tinde să dispară astăzi, şi acest fenomen apare ca o evoluție internă a limbii ce nu poate fi explicată printr'o cauză externă.) In bulgară şi în albaneză infinitivul este de asemenea înlocuit cu subjonctivul (în bulgară se găsesc numai resturi ale vechiului infinitiv; tot astfel în albaneza de sud, spre deosebire de cea de nord, în care infinitivul este întrebuințat în mod consecvent dintr'o epocă veche şi până astăzi).

Urme ale vechiului infinitiv se păstrează și în toscă: Jokl, Litteris, IV, 207. In epoca anterioară separării în dialecte, albaneza poseda deci infinitivul. Tendința de înlocuire a infinitivului nu vine prin urmare din albaneză.

Ceea ce este deci caracteristic, este procedeul înlocuirii formelor de infinitiv cu acele de subjonctiv și faptul că fenomenul

apare într'un mănunchi de limbi ce pot fi grupate într'o „uniune linguistică". Concordanţa fenomenului în fiecare din limbile „uniunii linguistice" nu poate fi explicată prin influenţa unei limbi asupra alteia, ci numai prin considerentul că fenomenul apare în limbi vorbite în aceeaşi regiune (Meillet, RIEB, I, 29 sq.). Faptele din Italia meridională ne permit să verificăm această afirmaţie. Intr'adevăr, în dialectele italiene vorbite astăzi în sudul Calabriei şi Terra d'Otranto, unde Grecii sunt stabiliţi din antichitate, infinitivul, fără a fi dispărut, nu este popular; tendinţa este de a-l înlocui cu formaţii personale introduse de conj. *mu*, *mi*, *ma* şi *pemmu* (< *per modo* = n.-gr. *διὰ ἵνα*): *vulia mu sácciu* „volevo sapere" (n.-gr. *ἤθελα νὰ ξέρω*), *non voli mu sta* „non vuol rimanere" (*δὲν θέλει νὰ μείνῃ*), *vinni pemmu lavuru* „sono venuto per lavorare" (*ἦρθα γιὰ νὰ ἐργασθῶ*), *voi pimmu mori* „vuoi morire".

Rohlfs, RLiR, IV, 130 sq.; Id., l. c.

Fenomenul acesta nu apare în celelalte dialecte italiene; el e deci datorit substratului grecesc al dialectelor italiene meridionale.

Pornit din limba greacă, procedeul a trecut, după cum am văzut, în albaneză (toscă; sporadic, în ghegă), bulgară şi română (dacoromâna şi dialectele sud-dunărene); în aceste limbi, subjonctivul e introdus de conjuncţiile *të*, *da* şi *să* : *më mirë të dish se të kesh* „mieux vaut savoir qu'avoir", *su vate në mënt të kërkoninë* „es fiel ihnen nicht ein zu suchen", bg. *za mene e edin golěm počet za da mǫž* „es ist mir eine grosse Ehre zu können", *momata trěbvalo da go zakoli* „das Mädchen musste ihn zerschneiden" (Sandfeld, WJb., IX, 81).

V. expunerea de ansamblu a lui Kr. Sandfeld, Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und den Balkansprachen, WJb., IX, 75 sq.; Id., Ling. balk., 173 sq.

Infinitivul dispărut prin substantivare a fost înlocuit, în română şi în albaneză, printr'un substantiv verbal derivat din participiul perfect (în română, supin): *nu-i de mirat; am de trecut prin multe locuri; de înţeles, înţelege* „ce n'est pas pour étonner; je dois passer par beaucoup d'endroits; pour comprendre, il (elle) comprend", *am făcut ce-i de făcut* „j'ai fait ce qu'il y avait à faire". Cf. în alb. *lidhurë* „legat", *kam për të lidhurë* „am de legat" (Sandfeld, Ling. balk. 131).

In istro-română, întrebuinţarea formelor de infinitiv s'a făcut sub influenţa croatei: *n'a vrut ziţe, săm cuntentę magari si ịo muri* „aş fi mulţumită să mor şi eu", *l'ei a fost rusire spure*, etc. (Puşcariu, Istr., II, 254; 330).

PROPOZIŢIUNI FINALE

Româna, albaneza, neo-greaca şi bulgara fac diferenţă între propoziţiile cu sens final sau completiv. Cele dintâi sunt introduse de conjuncţiile (*ca*) *să*, alb. *të*, n.-gr. *νά*, bg. *da* urmate, în română, albaneză şi neo-greacă de subjonctiv, pe când propoziţiile din cealaltă categorie sunt introduse de conjuncţiile *că*, *să*, alb. *që* (*se*), n.-gr. *πῶς* (*ποῦ*, *ὅτι*,), bg. *če* (*što*): *m'am dus până la prăvălie, ca să cumpăr pâine*; alb. *ke brirë të mbëdhenj për të i lëftosh* „tu as de grandes cornes pour leur donner des coups"; n.-gr. *θαρρεῖ, πῶς πῆγε γιὰ νὰ τὸ σκοτώσῃ* „il pense qu'il est venu pour le tuer"; bg. *za da dostigneš celta si, trěbva da bŭdeš mnogo priležen* „pour atteindre ton but il faut que tu sois très appliqué".

Sandfeld, Ling. balk., 175 sq.; Id., RIEB, I, 100 sq.; II, 471 sq.

VOCABULARUL

Termenii înșirați aci mai jos sunt semnalați în română și în albaneză; ei au uneori o formă fonetică aproape identică în aceste două limbi (de ex. *buză* : alb. *buzë*, *călbează*, *gălbează* : alb. *këljbazë*, *gëljbazë*, *căpușă* : alb. *këpushë*, *cioc* : alb. *tshok*, *ciucă*: alb. *tshukë*), astfel încât prezența acestor cuvinte, într'una din limbi, a fost explicată prin împrumut din cealaltă limbă (Capidan, DR, II, 443 sq.; Sandfeld, Ling. balk., 65 sq.); alteori, forma fonetică a termenilor este diferită (de ex. *abur*: alb. *avull*, *brîu*: alb. *bres*, *brez*, *curpen*: alb. *kuljpër*, *kurpulj*, *kuljpërë*, *mînz*: alb. *mës*, etc.).

Spitzer, MRIW, I, 295 sq. Firește, nu e vorba aci de termenii românești intrați la o epocă recentă în albaneză, pentru care v. Capidan, DR, II, 468 sq.; VII, 151 sq. și Jokl, RF, II, 246 sq.

Criteriile pentru a determina dacă unii termeni din prima categorie de mai sus derivă, în română, din albaneză, sau viceversa, lipsesc. De fapt, acești termeni provin, în amândouă limbile, dela o limbă vorbită odinioară în Peninsula Balcanică și care a lăsat drept urmă a existenței sale aceste elemente în vocabularul limbii române (Treimer, ZRPh., XXXVIII, 405; Capidan, DR, II, 457 sq.; Philippide, Orig. Rom., II, 694 sq.).

Rom. *gușă*: alb. *gushë* ar fi un termen albanez, în română (Barić, Albanorum. St., 106 sq.), pe când Tagliavini (Alb. Dalm., 127) socotește că *gușă* este împrumutat din română. *Balaur*, împrumutat din sârbo-croată de română și albaneză (Barić, Albanorum. St., 3 sq.), e considerat autohton de Skok (ZRPh., L, 515).

In starea actuală a cunoștințelor noastre, nefiind posibil să aducem preciziuni asupra acestei limbi, trebue să ne mulțumim

de a apropia termenii românești de cei albanezi, explicându-i, deci, printr'un criteriu comun. Faptul că unii din acești termeni nu sunt cunoscuți în aromână (Capidan, DR, II, 483 sq.) și în megleno-română (din cei 78 de termeni enumerați aci mai jos, 36 se regăsesc și în aromână și 32 în megleno-română) poate fi explicat prin pierderea lor eventuală sau prin aceea că ei nu au fost încă relevați de cercetători în dialectele sud-dunărene. Intrucât împrumutul de termeni dela o limbă la alta este un fapt de civilizație și presupune o superioritate tehnică într'o ramură oarecare de activitate (de ex. păstoritul, industria laptelui, etc.), punând deci problema pe baze reale, trebue determinat care dintre strămoșii Albanezilor sau ai Românilor au excelat, în trecut, în vre-o industrie, sau au desvoltat o civilizație materială și spirituală capabilă de a fi luată drept model. In privința termenilor păstorești, întrucât știm că atât Albanezii, cât și Românii au practicat păstoritul și îl practică încă, se poate admite trecerea dela o limbă la alta a unor termeni din această categorie, dar nu avem nici un motiv să atribuim o origine albaneză lui *buză*, *căpușă*, etc., întrucât aceste cuvinte, ca și altele, pot fi explicate printr'un criteriu comun în amândouă limbile.

Termeni ca *baci*, *balegă*, *căpușă*, *fluier*, *gălbează*, *gard*, etc., (și termenii paraleli din albaneză), enumerați de C. Treimer, ZRPh., XXXVIII, 391, „sprechen vom einförmigen Hirtenleben eines Volkes, das in seinen wirtschaftlichen Zuständen von den anders gearteten Gaben der Römer wenig berührt wurde. Dass die Viehzucht hier die grösste Rolle spielt, zeigt das Land, zeigt die Sprache, die einen Zustand spiegelt, der Glück und Reichtum des Menschen in seinem Vieh erblickt".

In privința termenilor din celelalte categorii, nimic nu ne autoriză să atribuim prezența lor în română unui împrumut din

albaneză: civilizația albaneză în evul mediu nu justifică o astfel de influență asupra celorlalte popoare din Peninsula Balcanică (cf. Graur, BL, IV, 34).

Treimer, l. c., 390: „Die Begriffsreihen der rumänischen Wörter albanischer Abkunft weisen im allgemeinen nicht auf Entlehnung. Die denkbar primitivste Wirtschaftsform der Skipetaren — heute [1912] wird selbst an der Küste in unmittelbarem Zusammentreffen mit westeuropäischer Kultur der Holzpflug verwendet — welche sich im Rumänischen wiederspiegelt, kann nicht als Kulturgeschenk übernommen worden sein. Die echt albanischen Ausdrücke für das wirtschaftliche Leben sind nur der Viehzucht angehörig und diese finden sich auch im Rumänischen".

Intre sunetele care alcătuiesc cuvintele românești enumerate aci mai jos și sunetele cuvintelor albaneze corespunzătoare se pot stabili corespondențe: cutărui sunet din română îi corespunde cutare sunet din albaneză (cf. tabloul de corespondențe dintre sunetele românești și cele albaneze alcătuit de Treimer, l. c., 398 sq.). Evoluția deseori diferită a sunetelor din cuvintele românești se explică în mod suficient prin criteriul geografic.

Cf. Treimer, l. c., 401: „die alban. Wörter zeigen erbwörtliche Behandlung im Rumänischen, sind also so alt wie seine romanischen Elemente, ein anderer Standpunkt kann sagen, als bodenständig, noch älter". Asupra locuințelor primitive ale strămoșilor Românilor și Albanezilor în Peninsula Balcanică, v. mai sus, expunerea dela p. 34 sq.

Vom înșira aci corespondențele fonetice din domeniul consonantismului. După fiecare corespondență de sunete, am indicat, în notă, sunetul primitiv reprezentat de substitutele fonetice din albaneză și din română. Diferența de tratament dintre aceste două limbi este de așa natură, încât o serie de termeni românești nu pot fi explicați prin albaneză.

Intr'adevăr, dacă am admite originea albaneză, în română, a acestor termeni, nu ar putea fi justificate tratamentele diferite suferite de unul și același sunet albanez în română (cf. Spitzer, MRIW, I, 295). Astfel, de ex. lui *th* albanez îi corespund trei sunete în română: *s*, *ts* și *č*; lui *dh* albanez, rom. *z* și *d*; lui *ǵ* alb., rom. *j*, *gh* și *ǵ*, etc. Dimpotrivă, dacă plecăm dela o limbă primitivă (reprezentată, cel puțin în parte, de albaneza de astăzi și înlocuită, în regiunile dunărene, de limba latină), deci dela elemente de limbă comune albanezei și românei, constatăm că sunetele din română reprezintă sunete la origine diverse și, în felul acesta, tratamentele diferite din română sunt justificate. Astfel, de ex. rom. *j* în *jumătate* reprezintă un i.-e. **s*, *gh* în *ghimpe* un i.-e. **gl*, pe când albaneza, potrivit legilor sale proprii de evoluție fonetică, cunoaște în amândouă cazurile un *ǵ*; rom. *r* în *curpen* corespunde unui *r* primitiv, iar *l* în *mal* unui *l* primitiv, pe când albaneza are în amândouă cazurile un *lj*, etc.

Prin aceste observații, criteriul de explicație ce l-am adoptat apare justificat. Cuvintele enumerate aci mai jos fac deci parte din cel mai vechi fond al limbii române.

Cf. I. Șiadbei, Problemele vocabularului român comun, Iași, 1934, p. 19 sq. și 25.

p alb. *p*: rom. *b*: *pelk*: *bîlc*
alb. *p* < i.-e. **p* (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 32).

v alb. *v*: rom. *b*: *avull*: *abŭr*.
alb. *v* < i.-e. **u̯* (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 26).

d alb. *d*: rom. *d*: *droe*: *droaie*; *dru*, *druja*: *druete*.
alb. *d* < i.-e. **ǵ* <*ǵh* (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 29), **d*, **dh* (Id., l.c., 29, 32).

th alb. *th*: rom. *s*: *thumbullë*: *sîmbure*; *kurthë*: *cursă*.
alb. *th*: rom. *ts*: *thark*: *ţarc*; *thep*: *ţeapă*.
alb. *th* < i.-e. **k'* (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 28; Jokl, St. z. alb. Et., 20; Id., Alb., 141; Id., RLV, I, 89; Barić, Albanorum. St., 10; 106).
alb. *th*: rom. *č*: *thump*: *ciump*.
alb. *th*: rom. *f*: *thërrime*: *fărîmă* (pronunţarea lui *th* ca *f*, în aromână: Eqrem Çabej, RIEB, II, 180, n. 3).

dh alb. *dh*: rom. *z*: *vjedhullë*: *viezure*; *bardhi* (det.): *barză*.
alb. *dh* : i.-e. **ǵ*, **ǵh* (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 29; Jokl, Alb., 140).
alb. *dh*: rom. *d*: *hudhërë*, *hurdhë*: *leurdă*.
alb. *dh* < i.-e. **d*, **dh* (după *r*; Pekmezi, Gr. alb. Spr., 32).

k' alb. *k'*: rom. *č*: *kjafë*: *ceafă*.
alb. *k'* < i.-e. **k(u̯)e-* (Barić, Albanorum. St., 31), **ko-* (Id., A. Arb. St., I, 146 sq.).

g alb. *g*: rom. *g*: *garth*: *gard*; *gat*: *gata*; *gogë*: *gogă*; *mugull*: *mugur*.
alb. *g* < i.-e. **g*, **gh* (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 31; Barić, A. Arb. St., I, 139).

ǵ alb. *ǵ*: rom. *j*: *gjymës*: *jumătate*.
alb. *ǵ* < i.-e. **s* (Barić, Albanorum. St., 36).
alb. *ǵ*: rom. *gh*: *gjëmp*: *ghimpe*.
alb. *ǵ* < **gl* (Jokl, St. z. alb. Et., 27).
alb. *ǵ*: rom. *ǵ*: *gjysh*: *ghiuj*.
alb. *ǵ* < i.-e. **s* (Jokl, Ling. kult. Unters, 30).

l alb. *ll*: rom. *r*: *dhallë*: *zară*; *avull*: *abur*; *mugull*: *mugur*.
alb. *ll* < i.-e. **l* (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 25; Barić, Albanorum. St., 54).

l' alb. *lj*: rom. *r*: *kuljpër*: *curpen*; *maguljë*: *măgură* (Barić, Albanorum. St., 51).
alb. *lj* < **r* (Barić, Albanorum. St., 42; Jokl, Ling. kult. Unters., 229 sq.).

alb. _lj_: rom. _l_: _malj_: _mal_.
*_molno_ (Jokl, Ling. kult. Unters., 162).

_r̃_ alb. _r̃_: rom. _r_: _berr_: _bîr_.
alb. _r̃_ < i.-e. *_r_ (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 25).

_h_ alb. _h_: rom. _h_: _hamës_: _hameș_.
alb. _h_ < i.-e. *_k'_ (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 28), *_sk_, *_s_ (Pekmezi, l. c., 27; Jokl, Alb., 137, 144; Wahrmann, Glotta, XVII, 264).

_ts_ alb. _ts_: rom. _č'_: _bats_: _baci_
*_bar_^{ts} (Barić, Albanorum. St., 2).
alb. _ts_: rom. _ts_: _tsap_: _țap_.
alb. _ts_ < i.-e. *_k'_ (Barić, Albanorum. St., 104).

_c_ alb. _č_: rom. _č_: _tshok_: _cioc_; _tshukë_: _ciucă_; _tshufkë_: _ciuf_; _tshupis_: _ciupi_.
alb. _č_ < i.-e. *_sq_ înaintea unei vocale palatale (Jokl, Alb., 145).

_s_ alb. _s_: rom. _č_: _sorrë_: _cioară_.
alb. _s_ < i. -e. *_k'_ (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 28).

_š_ alb. _š_: rom. _s_: _bashkë_: _bască_; _shkrump_: _scrum_; _shtrep_: _strepede_; _shtrungë_: _strungă_.
alb. _š_ < i.-e. *_sk_ (Jokl, Ling. kult. Unters., 170), *_st_ (Barić, Albanorum. St., 105).
alb. _š_: rom. _š_: _këpushë_: _căpușă_; _gushë_: _gușă_; _moshë_: _moș_; _shapi_: _șopîrlă_; _shtjerrë_: _știră_.
alb. _š_ < *_rs_, *_kš_ (Barić, Albanorum. St., 106; 98).
alb. _š_: rom. _č_: _shut_: _ciut_.
alb. _š_ < i.-e. *_seuq_, Treimer, MRIW, I, 339; *_ks_, Barić, Albanorum. St., 96).

_z_ alb. _z_: rom. _z_: _buzë_: _buză_.
alb. _z_ < *_buszë_, cu _s_ < i.-e. *_k'_ (Jokl, St. z. alb. Et., 11).

abur (ar. _aburi_) s. m. „vapeur“: alb. _avull_ s. m. „Dunst“.

argea s. f. „sous-sol pour le tissage du lin; voûte d'une cave“: alb. (g.) _ragalj_ „Hütte“, n. top. _Rgalje Madh_ „Rüc-

ken bei Tetaj" (Densusianu, GS, VII, 86); cf. maced. ἄϱγελλα (Suidas) „Badehütte" (Jokl, IF, XLIV, 13 sq.; Id., ZONF, X, 197; cf. Pușcariu, DR, IV, 1365 sq.).

baci (megl. *bats̆*) s. m. „fromager; joueur aux osselets qui a la main": alb. *bats* s. m. „älterer Brüder, Geselle". Termenul are o largă răspândire: sârbo-croată, bulgară, neo-greacă, cehă, ungară și polonă (Meyer, EW, 29 s. v.; Barić, Albanorum. St., 2).

balaur (ar. *Balaura*, n. pr., Capidan, DR, II, 810; megl. [*prună*] *bălău'ră* adj., Capidan, Megl., III, s. v.) s. m. „dragon, hydre; monstre": alb. *bollë* „grosse Schlange", g. *bullar* „Wasserschlange", s.-cr. *blȁvor*, *blavórak*, *blavur*, *blor* „Art grosser Schlangen" (Barić, Albanorum. St., 3 sq.; Skok, ZRPh., L, 512 sq.; Tagliavani, Alb. Dalm., 90 s. v.).

balegă (ar., megl. *baligă*) s. f. „fiente": *bajgë*, *bagjë*, *bagëljë* (< *baljëgë*, Barić, A. Arb. St., II, 80) s. f. „Kuh- und Pferdemist". Termenul e cunoscut în sârbo-croată și în ucrainiană (Meyer, EW, 23 s. v. *baigë*; Capidan, DR, II, 518; Barić, A. Arb. St., I, 249). Treimer a respins cu dreptate explicarea termenului albanez prin ital. (lomb.) *bagola* „harter Kot von kleinen Tieren" (ZRPh., XXXVIII, 385).

baltă (ar., megl. ~) s. f. „lac, étang, marais, marécage, bourbier, flaque": alb. *baljtë* s. f. „Schlamm, Sumpf, Thon, Erde". Cuvântul ar fi illyr (Bonfante, BSL, XXXVII, 8 sq.; cf. Bertoni, ZRPh., XXXVII, 737 și J. Brüch, ibid., XXXIX, 210; Gr. Nandriș, DR, VI, 350 sq. explică termenul românesc prin slava de sud; cf. Barić, A. Arb. St., II, 386, n. 3). Termenul există în dialectele italiene (lomb. *palta*, piem. *pauta*, emil. *pälta* „fango"), în n.-gr. *βάλτη*, *βάλτα*, *βάλτος* și în toate limbile slave (v. bg. *blato*, etc., Berneker, SEW, 70).

barză s. f. „cigogne“, adjectiv substantivat (Pușcariu, DA, 504 s. v.; Capidan, DR, II, 519): alb. *barth*, det. *bardhi* adj. m. „weiss“. Termenul românesc ar reproduce forma alb. fem. *bardhë* „weisse“ (Meyer, EW, 27; Barić, Albanorum. St., 11; pentru evoluția semantică, v. observațiile lui Spitzer, MRIW, I, 294 n. 1). Ar. *bardzu* adj. „bălan“ (*mulă bardză* „catâr bălan“), megl. *bardză* s. f. „nume de capră“ (Capidan, DR, II, 519; Id., Megl., III, 34 s. v.).

bască (ar. *bască* s. f. „lâna oii tunsă“ [Dal.], megl. ~ „bucată de lână“ [Capidan, Megl., III, 35 s. v.] s. f. „toison, laine“ (atestat o singură dată în Ps. Scheiană, ps. LXXXI, 6; celelalte versiuni dau *lînă*: Candrea, Ps. Sch., II, 140, 40; DA, 507 s. v.; Densusianu, H. d. l. r., II, 537): alb. *baskë* s. f. „Fliess“ (Meyer, EW, 28 s. v.), *bashkë* s. f. „vello“ (Cordignano). Forma cu *sh*, așteptată, dacă termenul este vechi, exclude împrumutul din aromână (Capidan, DR, II, 481).

bîlc s. n. „flaque, mare, bourbier“: alb. *pelk* s. m. „Weiher, Regenpfütze“ (Meyer, EW, 326).

bîr interj. „cri d'appel du berger à ses moutons“: alb. *berr* s. m. „Schaf, Weidevieh“. Termenul e cunoscut în nordul Italiei, engadină, franceză și provansală (E. Çabej, Glotta, XXV, 50 sq.; Tagliavini, Alb. Dalm., 81 s. v.). Explicația termenului românesc prin iranică, propusă de Densusianu (GS, I, 56 sq.), se izbește de dificultăți fonetice peste care nu se poate trece (Rosetti, RLiR, III, 230 sq.).

brad (ar. ~, megl., numai în n. de loc.) s. m. „sapin“: alb. *breth*, det. *bredhi* s. m. „Tanne“. După cum a arătat Graur (Romania, LIII, 383), forma românească e refăcută: **braz*, cu *z* corespunzând în mod regulat alb. *dh* (cf. *bardhë*: *barză*, *dhallë*: *zară*, *vjedhullë*: *viezure*) a fost considerat drept un plural,

căruia i s'a refăcut un sg. *brad* (cf. *ied-iezi*, *neted-netezi*, etc., Byck-Graur, BL, I, 26). Explicația rom. *d* prin alb. *dh* (Jokl, Slavia, XIII, 300), de ex. *brad* < alb. *breth*, *bredhi*, nu corespunde deci realității.

brînză, v. *rînză*.

brîu s. n. „ceinture": alb. *bres*, *brez*, art. *brezi* s. m. „Gürtel". (După Skok, ZONF, I, 89, urmat de Barić, A. Arb. St., II, 414, formele albaneze ar cuprinde un sufix diminutival, care nu apare în formele românești. Această observație vine să întărească teoria după care termenii albanezi și români provin dintr'o limbă anterioară, comună, iar *brîu* nu este împrumutat de română din albaneză.) Atât forma dacoromână, cât și cea albaneză, presupun un prototip cu nazală (cf. alb. *brents* s. f. „Binde", *mbrenj* „gürte", Meyer, EW, 46 s. v., Skok, Arch. Rom., VIII, 150; ar. *bărnu*, *bîrn*, *băr*, *brîn*, megl. *brǫn*). In privința dispariției lui *n*, neexplicată încă în acest cuvânt, ca și în *frîu*, *grîu* < *frenum*, *granum*, cf. Rosetti, Rhot., 35 sq. și Graur, BL, III, 52. Dispariția lui *n*, în aceste cuvinte, trebue explicată în raport cu elementele constitutive ale suporturilor fonice respective: cons. + *r* + *î* + *n* + *u*. Prezența lui *u*, la finală, este o condiție a inovației (cf. pl. *brîne*, *frîne*, cu *n* conservat); de asemenea, grupul cons. + *r* (cf. *mînu*, *fîn*, cu *n* păstrat). Dacă *n* a rămas neatins în *bătrîn*, este datorită fem. *bătrînă* și pl. *bătrîni*. Explicația lui Graur (BL, III, 52): **brîr* > **brîur*, considerat ca plural, după care s'ar fi refăcut un sg. *brîu*, are desavantajul de a presupune că rotacismul a fost general, în română, atunci când știm că e o inovație dialectală.

bucurie (megl. *bucuril'ă*) s.f. „joie; réjouissance, allégresse", *bucura* (*a se*) (megl. *bucur*) vb. „se réjouir": alb. *bukurë* adj. „schön", *bukuri* s.f. „Schönheit", *bukuronj* vb. „verschönere";

cf. alb. *bukëljë* „gentille petite" (Barić, A.Arb.St., II, 80). Dificultățile semantice nu sunt suficiente pentru a separa formele românești de cele albaneze (Philippide, Orig. Rom., II, 701). Formele albaneze nu sunt împrumutate din română (Barić, A.Arb. St.,II, 79).

bunget s.n. „partie où une forêt est le plus épaisse": alb. *bunk*, det. *bungu* s.m. „Eiche".

buză (ar. *budză*, megl. *buză*) s.f. „lèvre; bord": alb. *buzë* s.f. „Lippe; Spitze, Rand, Schnabel eines Gefässes" (cf. E. Çabej, Glotta, XXV, 52 sq.).

căciulă (ar. *căčulă*, *căčuuă*, *cîțulă* [< n.-gr, *κατσούλα*], Nikolaïdi, s.v., megl. *cătšuuă*, Capidan, Megl., III, 66 s.v.) s.f. „bonnet de fourrure": alb. *kësuljë* s.f. „Kopfbedeckung, Haube, Mütze, Nachtmütze" (Treimer, ZRPh., XXXVIII, 392. Vasmer, Jagić-Festschrift, Berlin, 1908, p. 273 sq. explică termenii slavi de tipul v. sl. *košulja* prin lat. *casula* [REW, 1752], iar termenul albanez prin neo-greacă. Dar această explicație, ca și explicația prin neo-greacă, propusă de G. Meyer, EW, 191 s.v. nu satisface nici fonetismul [dificultatea de a explica alb. *s* și rom. *č* < n.-gr. *ts*], nici sensul termenilor din română și albaneză); bg. *kačjùla*, împrumutat din română.

călbează, *gălbează* s.f. „clavelée": alb. *këljbazë*, *gëljbazë* s.f. „Leberegelkrankheit der Schafe" (Meyer, EW, 222 s.v. *kjeljp*).

căpușă (megl. ~) s.f. „tique": alb. *këpushë* s.f. „Zecke".

cătun (ar. *cătună* — rar, Capidan, Megl., III, s.v.—, megl. *cătun*) s.n. „hameau; cabane; four creusé en terre; tanière": alb. *katunt* s.m. „Gebiet, Stadt, Dorf", *katund* „villaggio, borgata" (Tagliavini, Alb.Dalm., 144; Skok, ZRPh., L, 519; Densusianu, GS, VII, 90 sq.). Cuvântul e cunoscut în toate limbile balcanice (n.-gr., s.-cr., bg.) cu înțelesuri înrudite:

„lagăr, câmp, cartier; sat; colibă; tabără; cort". Rohlfs (EWUG, 949) derivă formele neo-grecești din tc. ot. *katan* „Schafhürde": *κατοῦνα* „Zelt", v. nap. *katone* „Haus", *Katona*, sat în prov. Reggio, cf. *Κατούνας*, sat în Acarnania. Totuși termenul e cunoscut în albaneză încă din sec. al XI-lea: *katund* „villa" (g. *katûnd* „Dorf", t. *katunt;* Jokl, IF, XXXIII, 420 sq.; cf. Brückner, KZ, XLVIII, 167), și face deci parte din vechiul fond al limbii.

ceafă s.f. „nuque": alb. *kjafë* s.f. „Kehle, Hals".

cioară s.f. „corneille": alb. *sorrë* s.f. „Krähe". Formele romanice derivate din *čaola* „Krąhe" (REW, 2449) nu pot explica forma românească (Graur, BL, V, 95). Wędkiewicz (MRIW, I, 272, n. 4) explică termenul românesc prin slavă.

cioc s.n. „bec; pointe, proue": alb. *tshok* s.m. „Fussfessel; Schnabel" (cf. Berneker, SEW, 159, s.v. *čok-*; formele din albaneză și română trebuesc separate de cuvintele din slava meridională, cu alt sens, Vasmer, Roczn. slaw., III, 264).

ciucă s.f. „sommet, ballon (de montagne); boule": alb. *tshukë* s.f. „Spitze eines Hügels". Termenul e atestat, cu sensul de „deal; movilă; umflătură în obraz" în bulgară, sârbo-croată și neo-greacă (DA).

ciuf s.m. și n. „tignasse; toupet (du cheval); huppe": alb. *tshupë* s.f. „langes Kopfhaar", *tshufkë* „Quaste, Maishaar".

ciump adj., s.n. „bout, chicot, moignon": alb. *thump* s.m. „Stachel" (Barić, Albanorum. St., 12; îndoios).

ciupi vb. „picorer, becqueter; cueillir; pincer": alb. (g.) *tshupis* „picke, beisse mit dem Schnabel" (Meyer, EW, 222 s.v. *kjep*). Atestat și în bulgară și sârbo-croată, cu înțelesul de „a ciuguli, a smulge, a pișca" (DA).

ciut, *șut* (DA; ar., megl. *șut*) adj. „écorné; écourté; essorillé“, *ciută* s.f. „biche; daine“: alb. *shut* adj. „ohne Hörner“, *shutë* s.f. „Hirschkuh“. Termenul a pătruns în bulgară, sârbo-croată, cehă, polonă, ruteană și ungară cu sensul de „fără coarne, ciuntit; pleșuv; fără coadă“ (Meyer, EW, 420; DA).

coacăză s.f. „groseille“ (ar. *coacăză* [Dal.], *cocă*, megl. *cocă*, Capidan, Megl., III, 75 s.v.): alb. *kokje* „Beere, Baumfrucht“ (+ dim. -*(ë)zë*; Densusianu, Romania, XXXIII, 74 sq.).

copil (ar. ~ „bastard, copil din flori“ [Dal.], *co'k'ilă* „fecioară, fată mare“, *co'k'ul* „fiu din flori, bastard“ [Papahagi, Basme, 567 s.v.]) s.m. „enfant“: alb. *kopilj* s.m. „Knecht; junger Mensch“. In sârbo-croată, bulgară, cu sensul de „bastard; scelerat“ (Meyer, EW, 198); n.-gr. *κόπελος* „spurius“, *κοπέλι* „sluga“, *κοπέλα* „jeune fille“; bg. *kopelčja*, *kopelák* „spurius“ (Skok, A.Arb.St., I, 219 sq.).

curpen (ar. *curpan* s.n. [Dal.], megl. *curpăn*) s.m. „sarment de vigne sauvage; clématite des Alpes“: alb. *kuljpër*, *kurpulj* s.m., *kuljpërë* s.f. „Art Schlingpflanze; clématite sauvage“. (Fonetismul cu *r*, în albaneză: *kurpën*, ar fi suficient pentru a proba că termenul românesc e împrumutat albanezei, Jokl, Litteris, IV, 198.)

cursă s.f. „trappe; piège; embûche“: *kurthë* s.f. „Falle, Fangeisen“.

droaie s.f. „bande, troupe; grande quantité“: *droe* s.f. „Furcht“. Pentru sensul formei românești, cf. observațiile lui Byck, BL, V, 46 sq.

druete s.m. „lemn gros și scurt“ (Gorj; Pașca, AARom., Ser. 3, III, 218); „trunchi de lemn nu tocmai gros, dar sănătos, negăunos, după ce s'a tăiat“ (Rev. crit.-liter., III, 123): alb. *dru*, det. *druja* s.f. și m. „Holz, Baum, Stange, Pfahl, Brenn-

holz; pezzo di legno, bastone, piuolo" (Tagliavini, Alb.Dalm., 109 s. v.).

fărîmă s.f. „miette; débris; brin, reste": alb. *thërrime* s.f. „Splitter, Scherbe, Trumm, Brotkrume" (cf. Eqrem Çabej, RIEB, II, 179). *Fărîmă* < **farrimen* „ist begrifflich nicht annehmbar" (REW, 3202).

fluier (ar. *flue'r* [Dal.], *flueară* [Papahagi, Basme, 596 s.v.]) s.n., *fluieră* s.f. „flûte, chalumeau": alb. *fljo(j)ere* s.f. „Flöte, Pfeife". Termenul e cunoscut în neo-greacă, ruteană, polonă, moravă, slovenă, sârbo-croată și ungară.

gălbează v. *călbează*.

gard (ar. *gardu*, megl. *gard*) s.n. „clôture, enclos, clayonnage, haie sèche, palissade": alb. *garth*, det. *gardhi* s.m. „Hecke, Zaun", *gard* „siepe" (Tagliavini, Alb. Dalm., 121 s. v.). Jokl (Slavia, XIII, 298 sq.) a combătut explicarea termenului albanez prin slavă. Dar *gard*, în română, nu poate fi explicat prin albaneză, pentrucă, contrar afirmației lui Jokl (o. c., 300), alb. *dh* e redat în română nu prin *d*, ci prin *z*; în *brad*, *d* nu se explică prin alb. *dh*, ci este de origine românească (v. mai sus, p. 99). Pe de altă parte, termenul albanez nu poate fi explicat prin slavă (Barić, A.Arb.St., II, 386), pentrucă *d* slav nu e redat în albaneză prin *dh* (cf. alb. *tsarde*: bg. *čeredá*; alb. *bishetim*, *bishetoj*, sl. *besěda*, Jokl, Ling. kult. Untersuch., 109 și 131); în schimb, lat. -(*r*)*d*- e redat prin *dh* (*adhëroj* < *adorare*, *urdhër* < *ordinem*, etc.).

gata adv. „prêt": alb. *gat* adj. „bereit" (ar. *angătan* „în cătare, în grije", *ngătan* „în grije, în pază" [Papahagi, Basme, 526 și 656 s.v.] se explică prin *căta* — sonorizarea lui *c*- sub influența lui *-n*: *an cătare* —, care, deși nu este atestat, trebue să fi fost întrebuințat și în aromână [cf. megl. *cat* „port grija

cuiva, îngrijesc de cineva", Capidan, Megl., III, 64 s.v.] și, contrar afirmației lui Capidan, Rom. balc., 37, trebue separat de *gata*).

ghimpe s.m. „piquant, épine, aiguillon": alb. *gjëmp* s.m., *gljimp*, *gljëmbë* s.f. „Dorn".

ghionoaie (ar. *ghion* „graur" [Dal.], „un fel de cioacă" [Papahagi, Basme, 607 s.v.], megl. *ghion* „o pasăre care... cântă plăcut" [Capidan, Megl., III, 138 s.v.]) s.f. „pivert": alb. *gjon* s.m. „Nachteule".

ghiuj s.m. „vieux": alb. *gjysh* s.m. „Grossvater".

gogă s.f. „croque-mitaine": alb. *gogë* s.m. „Gespenst, Wauwau, zum Kinderschrecken".

grapă s.f. „herse": alb. *grep* s.m. „Angelhaken, Haken".

gresie (ar. *greasă* [Papahagi, Basme, 603 s.v.], *greasi* [Dal.]) s.f. „grès; pierre à aiguiser": alb. *gëresë* s.f. „Schabholz, Schabeisen, bes. der Töpfer".

groapă (ar., megl., ~) s.f. „tombe; fosse": alb. *gropë* s.f. „Grube, Graben, Grab".

grumaz (ar. *grumadz*, *gurmadz*) s.m. și n. „gosier; cou": alb. *gurmas*, det. *gurmazi* s.m. „Kehle".

grunz (ar. *grundă*) s.m. și n. „grumeau, pelote": alb. *grundë* s.f. „Kleie".

gușă (ar. *gușe* [Papahagi, Basme, 606 s.v.], *gușă* „gâtul întreg" [Dal.], megl. *gușă*) s.f. „gorge; jabot; goître; double menton": alb. *gushë* s.f. „Hals; Läppchen des Hahns". Termenul e cunoscut în bulgară, sârbo-croată, neo-greacă și ungară. Barić (Albanorum. St., 106 sq.) a arătat că formele acestea trebuesc separate de reprezentanții lui *geusiae* „Kehle", din fr. și dialectele italiene de nord (REW, 3750); Tagliavini (Alb. Dalm., 127) susține totuși că termenul românesc e de origine latină.

hameș adj., s.m. „avide“: alb. *hamës* s.m. „Fresser“.

jumătate (ar. *ğumitate*, megl. *jimitati*) s.f. „moitié, demie“: alb. *gjymës* „halb“, *gjymësë* s.f. „Hälfte“, *gjymsë* (Cordignano), *gjysh*, *gjyth* „mezzo, metà“; scut. *gjys(ë)* (Tagliavini, Alb. Dalm., 132 s.v.).

leurdă s.f. „ail des bois“ (bot.): alb. *hudhërë*, *hudhrë*, *hurdhë* s.f. „Knoblauch“.

măgură s.f. „éminence, colline; tumulus“: alb. *maguljë* s.f. „Hügel“ (Skok, Slavia, IV, 345; cf. sard.— campid.— *móγoro* „niedriger Hügel“ și n.d. loc. *Mógoro*, M.L. Wagner, Arch. Rom., XV, 227; v. sl. *mogyla* și *gomila* — alb. *gamuljë* „Haufen von Erde, Gras u. dgl.“ — rus. *mogila*, pol. *mogiła*, slov., s.-cr. *gomila*).

mal s.n. „bord escarpé, berge, rive (d'un fleuve), rivage (de la mer)“: alb. *malj* s.m. „Berg, Gebirge“ (cf. mai sus, p. 51; Tagliavini, Alb. Dalm., 181 s.v. *mal*; n. top. *Malung* „sehr langen, oben geraden Bergrücken“, în Albania, ar fi compus din *mal* + *longus*, Jokl, ZONF, X, 198).

mărar (ar. *măral'u*, Capidan, DR, II, 458) s.m. „aneth“ (bot.), „camomille puante, pied d'alouette, fenouil de porc“: alb. *maraj* s.m. „Fenchel, foeniculum officinale“.

mazăre (ar. *madzire* „mazere“, Papahagi, Basme, glosar s.v., este vb. „a merge“! — v. Id., l. c., 118, 5) s.f. „pois; petit pois“ (bot.): alb. *modhullë* s.f. „Erbse“. Dac. *μίζηλα* „Thymian“, pe lângă formele corupte *μίζολα* și *μόζουλα*, la Dioscoride (Dečev, 30 sq.), nu ar mai putea explica, din cauza vocalismului și sensului cuvântului, termenii din română și albaneză; cf. observațiile lui Jokl, Litteris, IV, 200 și Densusianu, GS, IV, 406.

mînz (ar. *mîndzu* [Papahagi, Basme, 643 s.v.], megl. *mǫnz*) s.m. „poulain“: alb. *mës*, det. *mëzi* „männliches Füllen von Pferd und Esel“ (cf. E. Çabej, Glotta, XXV, 50 sq.).

moş (ar. *moaşă* „bătrână, babă“, megl. *moş*) s.m. „vieux, vieillard; grand père, aieul“: alb. *motshë*, *moshë* s.m. „Greis, Alter“, *moshë* s.f. „età“ (Cordignano).

mugur (megl. *mugure*) s.m. „bourgeon“: alb. *mugull* s.m. „Pfropfreis, Spross“.

murg (ar. *murgu*, megl. *murg*) adj. „brun“: alb. *murk*, det. *murgu* „dunkel, schwarz, grau“ (cf. REW, 433; „*murg* ist... echt albanisch“, Treimer, MRIW, I, 376).

muşcoi, *mîşcoi* s.m. „mulet“: alb. *mushk* s.m. „Maulesel“.

năpîrcă s.f. „vipère“: alb. *nepërkë* s.f. „Viper, Natter“.

noian s.m. „océan, immensité“: alb. *ujë* s.f. „Wasser“, *ujane* s.f. „ocean“ (g. *uj* s.n. „acqua“, Tagliavini, Alb. Dalm., 273 s. v.).

părău, *pîrău*, *pîrîu* s.n. „torrent, ruisseau“: alb. *përrua*, *prrua*, *pron* s.m. „Bett eines Flusses, Baches; Bach, Thal, Waldstrom“. Termenul albanez este compus: *për-rua*; forma originară conţinea un *n*, postulat de pl. *perronjë*, *përrenje*, *për-rënjë*. Plecând dela *për-rën-*, cuvântul a fost apropiat de t. *krua* „izvor“, scut. *krue*, det. *kro(n)i*, t. de s. *kronj*, g. *krona*, *kroje* (Pekmezi, Gr. alb. Spr., 252) < **kron* < **kren* (Jokl, IF, XXXVII, 90 sq.; Id., Ling. kult. Unters., 7, 335); t. *rrua* „Bach, Strom, Fliessen, Flusslauf“ (Jokl, ZONF, X, 189) înfăţişează partea a doua a cuvântului. Cuvântul există în bulgară: *poroj* „Gebirgsbach, Giessbach; Wolkenbruch, Platzregen“ (mai ales în Macedonia) şi în sârbo-croată: *poroj* „lit de rivière caractéristique avec terre et pierres“ (Skok, Glasnik Skopskog naučnog društva, XII, 210), *Peroj*, sat în Istria, *Paraun*, n. de loc. în Bosnia.

Jokl (IF, XLIX, 282 sq.) a căutat să explice termenul românesc direct prin albaneză (l. c., 285). Plecând dela etapa

-õu sau *-ou* (l.c., 277), și evitând, astfel, dificultatea indicată de Spitzer (MRIW, I, 296; cf. Rosetti, Rech., 159, n. 1: alb. *-on* ar fi trebuit să fie redat, în română, prin *-un*), *-ău* poate reda pe alb. *-õu* (diftong nasal cu *-u* semi-vocală, Jokl, l.c., 284 sq.). Dar atât motivele de ordine generală, expuse aci mai sus (p. 91) cât și faptul că termenul este larg răspândit în Peninsula Balcanică, ne arată că *pîrîu* face parte din vechiul fond balcanic al limbii române și că nu provine, în limbile care îl cunosc, direct din albaneză.

Problema este de ordine cronologică. Jokl (l.c., 284) susține că trecerea lui *ē* la *o* este anterioară intrării elementelor latine în albaneză, deci foarte veche. Așa dar, termenul ar fi pătruns în latina balcanică cu fonetismul *-õu*. O probă despre aceasta o găsește în forma de plural *păroaie* [sic !] a termenului românesc, pe care o apropie de alb. *përroi* (det.). De fapt, nimic nu ne împiedică să admitem că termenul a intrat sub forma fonetică arătată în latina balcanică, dela limba care a dat limbii române și celei albaneze o serie de termeni comuni. Jokl (l.c., 285 sq.) combate părerea lui Skok (ZRPh., L, 528), după care dispariția lui *n*, în *pîrîu*, s'ar fi petrecut în aceleași condițiuni ca în *brîu*, etc.; într'adevăr, în cazul de față condițiile fonetice nu sunt la fel (plecând dela **-ren*, lipsește *u* final, condiție necesară inovației, cf. mai sus, p. 99).

Ceea ce este însă sigur, este că silaba a doua a termenului românesc a fost modelată după *rîu* < lat. *rivus* (Spitzer, MRIW, I, 296; Skok, ZRPh., L, 528), din a cărui sferă semantică face parte *pîrîu*. Prezența aceluiași termen în bulgară și sârbo-croată asigură vechimea cuvântului în Peninsula Balcanică și indică în mod hotărît că *pîrîu* aparține vechiului fond balcanic al limbii române.

pupăză (ar. *pupuză*, *pupăză*, megl. *pupează*) s.f. „huppe" (zool.): alb. *pupë* s.f. „Wiedehopf", *pupcë*, *pupzë*, *pupa* s.f. „upupa" (Cordignano), *pupë*, *pupëzë* s.f. „upupa (uccello"; Leotti).

rînză s. f. „gésier; caillette (estomac des ruminants)": alb. *rëndës* s.m. „Lab". Barić (Albanorum. St., 87) explică pe *brînză* „fromage" prin *rînză*; cf. Id., A.Arb.St., I, 142 sq.; Skok (ZRPh., L, 528 sq.): dr. *brînză* a dispărut din aromână; cf. n.-gr. *πρέντζα*, în Epir.

sarbăd (*sarbed*, Tiktin) adj. „aigre, aigrelet (en parlant du lait), fade": alb. *(i) thartë*, *(i) tharbët* (Godin, s. v. „sauer") adj. „sauer; àcido", *(i) tharptë* „id.", *tharbë* vb. „inacidire" (Cordignano; Leotti). Termenul trebue separat de *searbăd* adj. „pâle" (DE, 42; suprimat din REW³, 2934).

scăpăra (ar. *ascapir*, megl. *scapir*) vb. „battre le briquet, faire jaillir des étincelles; étinceler": alb. *shkrep* vb. „schlage Funken; Feuer"; „far cilecca" (Tagliavini, Alb. Dalm., 254 s.v.).

scrum (ar., megl. ~) s.n. „cendre": alb. *shkrump*, *shkrumbi* „alles verkohlte, verbrannte", *shkrumbonj* „verbrenne, verkohle".

sîmbure s.m. „noyau; pépin": alb. *thumbëz* s.f. „Knopf", *thumbullë*, *thumull*, *sumbulj* s.f. „Knopf".

strepede (megl. *stre'pij*) s.f. „ciron (ver du fromage)": alb. *shtrep* s.m. „Wurm, Made" (Meyer, EW, 137 s.v. *gjarpër*).

strungă (megl. ~) s.f. „défilé; bercail, parc à brebis": alb. *shtrungë* s.f. „Abteilung des Pferchs, in dem die Ziegen gemolken werden". Cuvântul apare, cu înțelesuri înrudite, în neogreacă, slovenă, sârbo-croată, polonă, ucrainiană și ungară (Barić, A.Arb. St., I, 154 sq.).

șopîrlă s.f. „lézard": alb. *shapi* s.m. „Eidechse".

știră s.f. „stérile (en parlant des animaux et des femmes)": alb. *shtjerrë* s.f. „Lamm, junge Kuh"; cf. n.-gr. *στεῖρα* „unfruchtbares Weib oder Tier" (termenul trebue separat de *sterp*, alb. *shterp*, pentru care v. mai sus, p. 59; cf. observațiile lui Tagliavini, Alb. Dalm., 259 s.v. *štęrk*).

șut v. *ciut*.

țap (ar. ~) s.m. „bouc". alb. (g.) *tsap*, *tsjap* „Ziegenbock", *tsape* s.f. „Ziege", g. *thjap* „montone non castrato" (Tagliavini, Alb. Dalm., 298 s.v.), n.-gr. *τσιάπος* „grosser Bock", *τσάπος* (Epir) „Ziegenbock", triest. *zap* „caprone", vegl. *sapial* „capretto", dalm. *zapo* „capro castrato", s.-cr. *cáp*, slov. *cáp*, ucr., pol., ceh. *cap* „Ziegenbock", ung. *càp* „hircus", umbr. *ćáppa* „junge Ziege", it. de sud *dzappu*, *dzappo*, *tsappu*, *zappo* „Ziegenbock" (Rohlfs, ZRPh., XLV, 662 sq.). Cuvântul, cunoscut și în iranică (pers. *čapiš* „einjähriger Bock"; Rozwadowski și Vasmer explică sl. *capŭ* „Ziegenbock" prin iranică, Roczn. slaw., III, 264; cf. Brückner, KZ, XLVIII, 166-167; părerea lui Densusianu, GS, I, 244, că termenul a pătruns direct din iranică în română, nu poate fi admisă), ar fi fost, la origine, un strigăt pentru a chema animalele, același pe teritorii și în limbi diferite (Rohlfs, l.c., 665). Din illyră, s'ar fi răspândit în Italia și în Pen. Balcanică.

țarc (ar. *țarcu*) s.n. „parc à bestiaux": alb. *thark* s.m. „Hürde, Pferch; recinto di siepe per ovile o porcile" (Cordignano); n.-gr. *τσάρκος* (Epir) „kleiner Stall für junge Ziegen" (Meyer, EW, 445 s.v.) ar fi împrumutat, după Densusianu (GS, I, 248), din română (cf. alb. *tshark* „Kreis, Schlinge"). Explicația prin iranică, propusă de Densusianu (l.c.), se lovește de dificultăți fonetice (consoana inițială și redarea ei diferită

în română și albaneză), geografice, cronologice și semantice (v. Rosetti, Scito-sarm., 10 sq.).

țeapă s.f. „pointe (d'un pieu); pal; piquant": alb. *thep* s.m. „punta; ròccia o sasso che términa in punta" (Cordignano).

urdă (ar. *urdă*, *urδă*, megl. *urdă*) s.f. „fromage blanc tiré du petit lait qui est resté après la fabrication du fromage à la pie": alb. *udhos* s.m. „Käse" (alb. *urdha* „Käseart" ar fi un cuvânt recent, împrumutat din aromână, Capidan, DR, II, 470 sq. Dimpotrivă, Barić, A.Arb.St., I, 157 sq. explică termenul albanez *udhos* prin dubletul **hurdhë*: *urdhë*. Obiecțiunea lui Capidan, l.c., ca și a lui Giuglea, DR., III, 587, că alb. *dh* ar fi trebuit să fie redat în română prin *z* cade, dacă plecăm dela forma primitivă cu **dh*, redat în română, după *r*, prin *d*; cf. *leurdă*). Termenul *urda*, cu sensul de „geronnene Milch, Schafmolke" e cunoscut în sârbo-croată, ucrainiană, cehă și slovacă; cf. pol. *horda*, ung. *orda* „Topfen", n.-gr. *ὀρρός* „zăr", *ὀρρώδης* „zăros, cu zăr" (Giuglea, DR, III, 582 sq.).

vatră (ar., megl. ~) s.f. „foyer, âtre": alb. (g.) *votrë*, (t.) *vatrë* „Herd, Feuerstelle" (cuvântul are reprezentanți în limbile slave: slovenă, cehă *vatra*, pol. *watra*; Jokl, Slavia, XIII, 283 sq., a respins explicația formelor albaneze prin slavă).

viezure s.m. „blaireau" (zool.): alb. *vjedhullë* s.f. „ein getreidefressender Vierfüssler, Hamster oder Dachs".

zară (ar. *δală*) s.f. „lichidul albicios, acrișor, ce rămâne din lapte după ce s'a ales untul" (I.-A. Candrea, Dicț. encicl. ilustrat „Cartea Românească", I, s. v.): alb. *dhallë* s.f. „saure Milch".

EXPRESII ÎN COMUN

Limba română (și anume limba vorbită) cunoaște o serie de expresii care nu se regăsesc în celelalte limbi romanice, ci numai în limbile din „uniunea linguistică" balcanică: albaneza, bulgara și neo-greaca. Aceste expresii, pornite din una din limbile grupului, și în primul rând din neo-greacă, au fost traduse în celelalte limbi balcanice potrivit principiilor expuse aci mai sus, p. 32 sq. Este posibil ca unele din aceste „calcuri" linguistice să aibă o oarecare vechime, iar altele să fie moderne (cf. Graur, BL, V, 66 sq., 69, 71 sq.); dar delimitarea între aceste două categorii de expresii nu poate fi făcută, cu mijloacele de care dispunem astăzi.

Cf. A. Mazon et A. Vaillant, L'Évangéliaire de Kulakia, Paris, 1938, p. 246: „il est plus aisé de noter les parallélismes sémantiques, que de les interpréter".

Vom înșira aci mai jos numai câteva din aceste expresii pe care limba română le posedă în comun cu celelalte limbi balcanice, pentru exemplificare.

Materialul comparativ este înfățișat în lucrările următoare: Per. Papahagi, Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen, WJb., XIV, 113 sq.; Philippide, Orig. Rom., II, 691 sq.; Eqrem Çabej, Parallele Ausdrücke und Redensarten in den Balkansprachen, RIEB, II, 226 sq.; Jokl, Litteris, IV, 195 sq.

albină. *Albină* (ar. *alğină* „abeille, essaim") s. f. „abeille": **alvina* „stup" (Rosetti, Ist. lb. rom., I, 162); cf. alb. *bljetë* s. f. „Biene, Bienenkorb" (Jokl, Ling. kult. Unters., 289 sq.; Skok, A.Arb.St., I, 225; Arch. Rom., VIII, 148 sq.).

(oameni) aleși. *Unul și unul* „choisis, triés sur le volet, l'un mieux que l'autre"; ar. *unu ș'un* (Papahagi, Basme, 317,

25); alb. *një e një* „eins und eins, auserlesen" (Hahn, Lex., 87); n.-gr. *ἕνας καὶ ἕνας* (M. H.).

bate. *Te mănîncă spinarea* „tu as envie d'être battu"; alb. *të ha kurrizi* (D. P.); n.-gr. *τὸν τρώγει ἡ ράχη του* „îl mănâncă spinarea" (Sarafidi); bg. *sŭrbite gŭrba* (R. P.).

disperare. *Cu sufletul la gură* „à la dernière extrêmité, quand on ne sait plus que faire"; alb. *me shpirt ndë gojë* (Eqrem Çabej, RIEB, II, 229); *me shpirt në gojë* (D. P.); bg. *zabi mi se dušata* (R. P.).

a avea dreptul la. *Mi se cade* „j'ai droit à; il me convient"; alb. *më bije* (D. P.); bg. *pada mi se* (R. P.).

față. *A se spăla pe ochi* „se laver le visage"; alb. *të lash sytë* (D. P.); n.-gr. *πλένω τὰ μάτια μου* (M. H.; Graur, BL, V, 71); bg. *omix si očite* (R. P.).

a gândi la. *Nu-l taie capul* „cela ne lui vient pas à l'esprit"; alb. *nuk i shqyn koka* (*shqyj* „zerreissen", Eqrem Çabej, RIEB, II, 228); n.-gr. *δὲν τοῦ κόφτει (τὸ μυαλότου κεφάλι)* (M. H.); bg. *ne mu sěče glavata* (R. P.).

îmbrățișa. *Mă luă de mijloc* „il me prit par la taille"; alb. *më zuri nga (për) mesi* (D. P.); n.-gr. *μ'ἔπιασε ἀπ'τὴ μέση* (M. H.); bg. *xvana me prěz krŭsta* (R. P.).

începe. „commencer à, entreprendre". *A se apuca (de ceva)*; alb. *zunë këngën* „cominciarano a cantare", *zura të ha* „comminciar a mangiare" (Leotti), *zunë të këndonjë* (D. P.); n.-gr. *πιάνω μιὰ δουλειά* (M. H.); bg. *se zaloviza nešto* (R. P.).

într'una, mereu, necontenit. *Tot plînge* „il (elle) pleure sans arrêt"; alb. *gjith qan* (D. P.); n.-gr. *ὅλο κλαίει* (M. H.); bg. *vse plače* (R. P.).

lăsa. *Cîrneleagă, cîșlegi* (ar. *cîrleagă*) s. f. „la Carème qui précède Pâques; jour gras": *lega* „lier"; cf. alb. *e lithmja, të*

lidhunit (D. P.), *e ljidhura*, (g.) *e ljithmeja* „Fastnacht“: *ljith* „binde, verbinde, gürte; faste“ (Pușcariu, DR, I, 437 sq.).

minciuni. *Cai verzi pe pereți* „des blagues“; alb. *ti do kalë jeshil* „du verlangst unmögliches“ (Eqrem Çabej, RIEB, II, 227).

noroc (urare). *Intr'un ceas bun* „bonne chance“; ar. *oară bună* (Papahagi, Basme, 669); n.-gr. *καλὴ ὥρα* „ceas bun“ (M. H.); bg. *na dobăr čas* (R. P.).

(foarte) obosit „harassé“. *Am căzut din picioare*; alb. *sa rashë këmbësh* (Meyer, Alb. Gr., 58, 12).

a se ocupa de „s'occuper de ses affaires“. *Caută-ți de treabă* „occupe-toi de tes affaires“; ar. *mutrea-ți lucrulu* „caută-ți de treabă“ (Papahagi, Basme, 82, 15); alb. *kërko punën* (D. P.); n.-gr. *κύτα τὴ δουλειά σου* (M. H.); bg. *gledaj si rabotata* „kümmere dich um deine Angelegenheiten“ (Miladinov; R. P.).

ocupație „affaire, occupation“. *Am treabă* „j'ai affaire“; ar. *am lucru* „am treabă“ (Dal.); alb. *unë do shkonj, se kam punë* „devo andar via, perche ho da fare“ (Leotti), *kam punë* (D. P.); n.-gr. *ἔχω δουλειά* („lavoro, affare“, Brighenti; M. H.); bg. *imam rabota* (R. P.).

uvulă (anat.). *Omușor* s. n. „luette“: *om* „homme“; cf. alb. *njerith* (D. P.) s. m. „Gaumenzäpfchen“: *njer* s. m. „Mensch, Mann“, bg. *mǫžec* „Männchen; Zäpfchen“: *mǫž* „Mann“.

a băga în pământ „faire entrer sous terre“. *Te bag în pământ*; alb. *do të fut në dhe* (D. P.), *do të fut ndënë dhe* „ich werde dich in die Erde stecken“ (Hahn, Lex., 142); n.-gr. *θὰ μὲ βάλῃς στὸ χῶμα* (M. H.).

a pune în vânzare. *A scoate casa la vînzare* „mettre en vente la maison“; alb. *e nxjer shtêpin për të shitur* (D. P.); n.-gr. *ἔχω (τὸ) σπίτι γιὰ πούλημα* (M. H.); bg. *izvaždam něšto za pródan* (R. P.).

a plictisi pe cineva. *A scoate sufletul* (*cuiva*) „embêter quelqu'un"; alb. *m'a nxore shpirtin* (D. P.); n.-gr. *μοῦ βγάζει τὴν ψυχή* (M.H.); bg. *izvadi mi dušata* (R. P.).

soartă. *Așa i-a fost scris* „tel a été son destin"; ar. *așa l'era scriată* (Papahagi, Basme, 24, 14); alb. *ashtu ish shkruar* (D. P.); n.-gr. *ἦταν γραφτό του* (M. H.); bg. *taka mu bilo pisano* (R. P.).

stricat. *Laptele s'a tăiat* „le lait s'est gâté"; alb. *u-prish qumështi* (Eqrem Çabej, RIEB, II, 229); *u-pre qumështi* (D. P.); n.-gr. *κόπηκε τὸ γάλα* (M. H.); bg. *mlekoto se prěsěče* (R. P.).

a trăi în bune raporturi cu cineva. *A mînca pîine cu sare împreună* „vivre et peiner ensemble"; alb. *kemi ngrënë* (*bashkë*) *bukë e kripë* (D. P.).

a vorbi în zadar. *Nu-ți strica gura* „ne parle pas inutilement"; n.-gr. *μὴ χαλνᾶς τὸ στόμα σου ἄδικα* (M. H.); bg. *ne si razvaljaj ustata* (R. P.).

ÎNCHEIERE

Expunerea noastră de până aici a fost consacrată demonstrării caracterului „balcanic“ al limbii române.

Trăsăturile balcanice ale limbii române sunt datorite, după cum am văzut, factorilor următori: 1. existența unui substrat comun în două sau mai multe limbi balcanice (româna și albaneza, la care se alătură, uneori, și bulgara); 2. conviețuirea popoarelor balcanice, în cursul evului mediu; 3. desvoltarea unei civilizații comune, care s'a răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică.

Caracterul „balcanic“ al limbii române și desvoltarea românei în zona civilizației grecești implică formarea ei în mod esențial în Peninsula Balcanică, deci la sudul Dunării, într'o regiune de contact cu teritoriul romanizat nord-dunărean (vechea Dacie romană și în special Bănatul, v. mai sus, p. 38), formula, în privința teritoriului de formațiune al limbii române, fiind: „la sudul și la nordul Dunării“, iar nu „la nordul și la sudul Dunării“. Formația limbii române în teritoriul sud-danubian este implicată și de faptul că civilizația greacă a fost activă în mod eminent la sudul Dunării, într'o zonă care a fost delimitată cu preciziune (v. mai sus, p. 27); pe de altă parte, localizarea aceasta este confirmată prin caracterul meri-

dional al unei serii de elemente etnografice ce constitue trăsăturile caracteristice ale civilizației noastre țărănești (v. mai sus, p. 31). Prezența în limba română a unui număr de cuvinte ce se regăsesc și în albaneză nu implică însă, în mod necesar, contactul dintre strămoșii noștri și strămoșii Albanezilor, întrucât aceste cuvinte se explică printr'un criteriu comun: o limbă azi dispărută, a cărei formă actuală este, cel puțin în parte, albaneza de astăzi, și care a lăsat urme în vocabularul populației romanizate din nordul Peninsulei Balcanice. Nu este deci nevoie să presupunem că împrumutul de termeni s'a făcut în vecinătatea Albanezilor. Totuși sunt motive să credem că teritoriul linguistic al strămoșilor Albanezilor se întindea și la nordul teritoriului lor actual (v. mai sus, p. 34) și că, prin urmare, strămoșii Albanezilor erau vecini cu strămoșii noștri.

Eliminând apropierile dintre română și celelalte limbi balcanice ce pot fi explicate și prin alte criterii, am explicat prin criteriul „balcanic" (existența aceluiași substrat în două sau mai multe limbi balcanice, influența unei limbi balcanice asupra alteia, „bilinguismul" popoarelor balcanice) următoarele trăsături caracteristice ale limbii române:

1. Crearea unei vocale neaccentuate cu un timbru aproape identic în română, albaneză și în bulgară (v. mai sus, p. 74).

2. Gruparea lui *-n-* în aceeași silabă cu vocala accentuată precedentă, în română și în albaneză (v. mai sus, p. 76).

3. Același procedeu de compoziție, cu „*vrea*", al pronumelor nedefinite și adverbelor în română și în albaneză (v. mai sus, p. 82).

4. Postpunerea articolului definit, cauzată de așezarea adjectivului care determină substantivul, după nume, în română și în albaneză (v. mai sus, p. 82).

5. Tendința de a înlocui infinitivul cu subjonctivul, în română, albaneză, bulgară și neo-greacă (v. mai sus, p. 87).

6. Construcții diferite pentru propozițiunile cu sens final sau completiv, în română, albaneză, bulgară și neo-greacă (v. mai sus, p. 90).

In privința elementelor păstrate în română sau în vechea nomenclatură a regiunii carpato-dunărene, dela populațiile care au locuit aci în vechime, am procedat, mai întâi, la examinarea resturilor de limbă thracă și illyră, insistând asupra precauțiunilor ce trebuesc luate de cine operează cu elemente de limbă nesigure, atât din cauza lipsei noastre de cunoștințe precise în acest domeniu, cât și din cauza modului cum acest material de limbă ne-a fost transmis și a modului imperfect în care sunetele acestor limbi au fost redate de alfabetul grecesc (v. mai sus, p. 43).

Dintre elementele thrace păstrate în limba română, am admis că *-esc* reproduce sufixul thrac *-isk-*, bine reprezentat într'o serie de monumente scrise (v. mai sus, p. 51).

In privința numelor de râuri de origine thracă, ne-am ferit de a reconstrui prototipuri thrace presupuse a explica forma sub care aceste nume au fost transmise în română, întrucât, în acest domeniu etimologistul nu poate fi condus de sensul cuvântului, care nu este dat, și trebue deci presupus. Pe de altă parte, am arătat că în anumite cazuri forma românească a numelor de râuri a fost transmisă prin intermediul unei limbi străine: slava sau ungara, astfel încât termenii nu pot fi explicați, în română, direct prin thracă (v. mai sus, p. 53).

In privința elementelor vechi grecești, dificultatea consistă în a deosebi termenii intrați direct din limba greacă de acei pătrunși mai de mult în latina vorbită precum și de termenii

intrați mai târziu în limbă, în epoca așa zisă „bizantină". Pentru a deosebi între ele aceste elemente, dispunem, ca criteriu cronologic, de tratamentul, diferit după epoci, al lui *υ* grecesc, și de criteriul răspândirii geografice a termenului (v. mai sus, p. 56).

Dela populațiile iranice care au locuit, în vechime, în regiunea carpato-dunăreană, nu avem probe să se fi păstrat termeni intrați direct în limba română (v. mai sus, p. 61); sunt însă o serie de nume de râuri din teritoriul nord-dunărean ce pot fi explicate prin iranică.

Despre elementele vechi germanice din limba română se poate spune același lucru ca și despre elementele iranice: nu sunt probe că aceste elemente au fost împrumutate direct dela populațiile germanice ce au locuit în Dacia, iar despre unele elemente, presupuse vechi, în română, se poate afirma că au pătruns în limbă la o epocă modernă, dela Sașii din Transilvania (v. mai sus, p. 67).

In felul acesta, am ajuns la capătul expunerii noastre și ne aflăm în pragul epocei în care limba română se va apropia încă mai mult de limba popoarelor neromanice din nordul Peninsulei Balcanice, prin convietuirea cu Slavii meridionali, care îi vor aduce un aport de elemente de vocabular ce va contribui la modificarea înfățișării sale exterioare, întărind în așa fel caracterul ei „balcanic", încât va fi nevoie de lucrarea sârguincioasă a două generații de cercetători pentru a pune în lumină trăsăturile eminamente latine ale limbii române.

SFÂRȘITUL VOLUMULUI II

INDICE

AUTORI

CUVINTE